

СЛОБОДАН ПРОДИЋ

**ПРАВОСЛАВНО СВЕШТЕНСТВО
У ПАРТИЗАНСКОМ ПОКРЕТУ
(1941-1945)**

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Уредник
Кристијан Обшуст

Технички уредник
Татјана Цавнић

Рецензенти
др Јован Јањић
др Љубиша Деспотовић
др Вања Глишин

Дизајн корица
Павле Бајазет

Штампање научне монографије помогао је Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама Војводине.

© Архив Војводине, 2024.

© Универзитет „Привредна академија”, 2024.

СЛОБОДАН ПРОДИЋ

**ПРАВОСЛАВНО СВЕШТЕНСТВО
У ПАРТИЗАНСКОМ ПОКРЕТУ
(1941-1945)**

*Прилози за проучавање улоге православног свештенства
у партизанском покрету на просторима Југославије
током Другог светског рата*

Нови Сад - Брчко, 2024.

САДРЖАЈ:

Уводне напомене	7
„Позив групе родољубивих свештеника Црне Горе и Боке од 16. јуна 1942. године свештенству и читавом народу Црне Горе у борбу против окупатора”	13
Уводне напомене	13
Текст документа.....	27
„Реферат одржан на скупштини православних свештеника у Српској Јасеници 15. новембра 1942. године”	37
Уводне напомене	37
Текст документа.....	39
„Божјића посланица партизанских свештеника 6. јануара 1943. године”	73
Уводне напомене	73
Текст документа.....	78
„Народу Среза колашинског”	87

„Свештенству и народу Црне Горе и Боке”	93
Два новинска чланка свештеника Блажа Марковића у листу „Фронт слободе”	101
Уводне напомене	101
Текст документа/чланка „Фашистички агент Гермоген на дјелу”	107
Текст документа/чланка „Српска црква пред ослобођењем”	114
Трагом писма партизанског свештеника протојереја Јевстатија Караматијевића лењинградском митрополиту Алексију (Симанском)	123
Уводне напомене	123
Текст документа/писма протојереја Јевстатија Караматијевића	147
Текст документа/писма митрополита Алексија (Симанског).....	160
Свештеници на изборној листи народних посланика за Савезну скупштину Демократске Федеративне Југославије, 11. новембар 1945. године	165
Уводне напомене	165
Листа са именима свештеника (27. октобар 1945. године)	174
Уместо поговора	187

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

*Добар њој више вреди међу људима
нејо њеј њолийичких [комесара]*

Јосип Броз Тито

*Тийа волим, а Боју се молим
протојереј Милан Смиљанић*

1952. године, приликом сахране једног хришћана, неко од парохијана упитао је проту Милана Смиљанића како то да је он, као православни свештеник, толико привржен Комунистичкој Партији Југославије. Прота Смиљанић одговорио је следећим речима: „Тита волим, а Богу се молим”¹

Поменути свештенослужитељ Српске Православне Цркве (у наставку СПЦ) припадао је не баш малобројној групи свештеника који су пре, током и после Другог светског рата здушно, јавно и чини се крајње искрено подржавали партизанско - комунистички покрет на простору Југославије.

---

¹ Сведочанство о овом догађају обнародовао је свештеник Михајло Смиљанић, син проте Милана и својевремено председник СУБНОР-а у Сирогојну. Интервју са њим из 1982. године, у електронском формату, доступан је на: www.yugoparip.com/2016/01/prota-mihajlo-smiljanic-pred-sednik.html

Постојање свештенства унутар партизанских јединица током рата и револуције у времену од 1941. до 1945. године још увек представља тему која није довољно обрађена од стране како домаћих, тако и страних истраживача. Уколико се и говорило о овој интересантној појави, а имајући у виду шта се за дешавало у времену Другог светског рата на простору некадашње Краљевине Југославије, махом су изношене фрагментарне напомене биографског карактера. Као пример можемо поменути детаље у вези са свештеником Владимиром Владом Зечевићем или свештеником Момчилом Ђујићем. Чак и ове фрагментарне напомене пружају нам могућност да на први поглед приметимо низ интересантних појава а које су карактеристичне за улогу свештенства током Другог светског рата. Наиме, један од занимљивих момената је и тај да су свештеник Зечевић и свештеник Ђујић током рата били на супростављеним странама, то јест, први је испрва био у четничком, а потом у партизанском покрету, док је други рат провео у четничком покрету. Партизани и четници, чак и ако их посматрамо само као војне формације, свака на свој начин приметно ће утицати на даљи ток српске националне историје, па самим тим и на обликовање друштва у коме тренутно живимо.

Партизански покрет успео је да приграби власт и да потом, кроз неупитну политичку виспреност, остане на истој. Партизански покрет такође ће створити низ деликатних ситуација о којима се у неким ранијим временима није говорило управо због компромитујућих „детаља” који су нарушавали пажљиво стварану идиличну слику. Један од детаља је и утицај свештенства у процесу преузимања и учвршћивања на власти Комунистичке Партије Југославије (у даљем тексту КПЈ) са Јосипом Брозом Титом на челу. Након безмало осмодеценијске дистанце и након што је пропала држава коју је

КПЈ обликовала онако како је то њој одговарало, поново смо у ситуацији да се „деталји”, попут улоге свештенства у револуционарним кретањима, потискују у други план. Овај пут разлог за то је вештачки изазвана незаинтересованост не само стручне, него и већег дела јавности, за дешавања која су, према сада већ увреженом мишљењу, својеврсна ружна прошлост и нешто што би најбоље било заборавити.

Ипак, један од задатака историчара је и тај да искористе њима доступне историјске изворе без којих, нагласимо, нема историје као науке. Разлог за то је и попуњавање својеврсних вештачки изазваних празнина у процесу реконструкције дешавања и догађаја у неким прошлим временима, него и у процесу приближавања резултата труда историчара као одређене врста упозорења будућим генерацијама. Наиме, често се наглашава да ће се неко ко не познаје сопствену историју обрести у ситуацији да му се она понови поготово у оним мање пријатним сегментима живота.

Процес кроз који тренутно пролази наше друштво, за разлику од неких других времена прилично је изазован. Такав је, између осталог, и због дешавања из времена Другог светског рата. Упркос томе што је реч о догађајима који су се збили у сада већ прилично далекој прошлости, друштвена поларизација која је досегнула врхунац и која је дословно експлодирала у периоду од 1941. до 1945. године, обликоваће и обликује свест народа на просторима који су накада чинили СФРЈ. Догађаји што су се збили током последње деценије 20. века својеврсна су потврда ове тезе. Национална и верска припадност свакако да су прича за себе. Они представљају тему о којој се говорило, говори и говориће се. Са друге стране, идеолошка различитост, подела на „црвене” и „оне друге”, став да „онај који није са нама тај је против нас”, све то, хтели ми да признамо или не, и даље приметно обликује

свакодневицу живота српског националног корпуса. Анализирајући генезу ове појаве неминовно се сусрећемо и са питањем улоге коју је не превише велики број свештеника имао у стварању предуслова за револуционарне промене које су захватиле српски народ током и после Другог светског рата. Пратећи ток историјских догађаја, као и кораке које је КПЈ предузимала када су у питању свештеници као појединци, примећује се да је управо у овом сегменту маестрално одиграна улога искоришћавања идеолошког противника у сврху остварења политичког циља. Свештенство имало унутар партизанског одреда има своју практичну употребну вредност. Један од задатака свештенства у партизанима био је труд на масовљавању покрета кроз приступање нових бораца. Обичан народ, најчешће аполитичан, поготово онај његов део који је живео по многобројним југословенским селима, имао је некакав свој систем животних вредности. Део овог система била је и вера/религија. Српски сељак у времену између два светска рата постао је неповерљив према онима који су пропагирали да оно што је постала свакодневица живота у Совјетском Савезу буде свакодневица живота у Југославији. До српског сељака долазиле су различите вести па и она да тамо, у СССР-а као новоустројеном „Рају на земљи”, просто није било места за Цркву. Онда, када је 1941. године наступило време оружане револуције и борбе за власт, обичан српски сељак је, наравно не у свим деловима некадашње државе, одједном имао прилику да види свештеника који је истовремено на капи носио и крст и петокраку. То је за њега свакако представљало нешто ново и нешто изненађујуће. Ипак, то ново и изненађујуће представљало је стварност.

Неоспорно је да су свештеници-партизани марљиво агитовали и пропагирали комунистичке идеје унутар српског народа. Како је вршена ова агитација? Ко су били свештеници,

свршени или несвршени богослови којима је заиста била важна звезда петокрака? Како се припремао терен за обрачун са свештеницима-неистомишљеницима? Одговори на ова питања сачувани су у историјским изворима. Ова књига замишљена је да буде збир засебних радова који у основи имају поједине документе настале током и непосредно по окончању револуције, а чији су састављачи управо свештеници СПЦ у партизанским јединицама. Анализом ових докумената, а поготово напоменама просопографског садржаја, покушали смо да истовремено укажемо на већ поменути процес агитације, као и на процес формирања једне потпуно нове друштвене елите у коју су, између осталих, уврштени и поједини „народни свештеници” како су себе неретко ословљавали.

Замисао о стварању једне нове, Југословенске православне цркве, била је актуелна крајем и недуго по окончању рата. Низ околности, а ту пре свега мислимо на сукоб са СССР-ом и проблеме око остварења циљева постављених пред народ у наступајућој првој петолетки, ову идеју потискује у други план. Са друге стране, након рата и након учвршћења КПЈ на власти, створени су идеални предуслови да се југословенски комунисти обрачунају са СПЦ, то јест да практично остваре онај исти циљ који су себи својевремено поставили бољшевици у Совјетском Савезу недуго након доласка на власт. У свему томе партизански свештеници требали су одиграти кључну улогу.

Тема православног свештенства ангажованог у партизанском покрету, а коју тек овлаш додирујемо овим радовима, релативно је обимна. Такође, реч је о теми која је, чак и након приметно велике временске дистанце, истраживачки прилично комплексна и надасве изазовна. Управо стога најискреније се надамо да ће многобројне слабости које су иначе лако уочљиве у овим радовима, представљати својеврстан

подстицај истраживачима те да ће они, исправљајући евидентне грешке и недостатке у неком догледном времену начинити читав низ квалитетнијих дела на тему свештенства у партизанским јединицама. У ишчекивању да се то заиста и догоди, надамо се да ће и ових неколико радова сабраних у једну књигу читаоцима бити од користи, да ће му пружити прилику да стекне макар и површан увид у тему која, без обзира како је ко доживљавао, ипак представља део историје српског народа.

прота Милан Смиљанић

ПОЗИВ ГРУПЕ РОДОЉУБИВИХ СВЕШТЕНИКА ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ ОД 16. ЈУНА 1942. ГОДИНЕ СВЕШТЕНСТВУ И ЧИТАВОМ НАРОДУ ЦРНЕ ГОРЕ У БОРБУ ПРОТИВ ОКУПАТОРА

Уводне напомене

„Покајте се у посљедњем часу као разбојник на крсту, ради себе, ради угледа и престижа сталежа којем припадате, док није касно. Смрт фашизму - слобода народу” - овим речима окончава се документ који је окарактерисан као посланица обнародована од групе свештеника са простора Црне Горе након састанка у селу Тјентиште,² 16. јуна 1942. године.

Читајући ове речи тешко је отети се утиску да њих упућују православни свештеници својој сабраћи свештеницима који се нису прикључили партизанском покрету. *Покајте се* и напомена: *док није касно* реално јесу изузетно значајни елементи хришћанског живота. Према хришћанском учењу, за човека који размишља о себи и својој будућности покајање има ве-

² Село Тјентиште налази се у општини Фоча (Република Српска, БиХ). Данас је најпознатије по догађајима из 1943. године и спомен - музеју отвореном 1971. године као знак сећања на Пету непријатељску офанзиву, то јест „Операцију Шварц” или „Битку на Сутјесци”. Некадашњи комплекс „Долина хероја” који је, током постојања СФРЈ годишње посећивало преко 30.000 људи, данас је приметно запустео као и само село Тјентиште у коме живи тек око педесетак становника.

лику важност поготово у есхатолошкој димензији. Наиме, покајање је било, јесте и биће акт човекове слободне одлуке да прекине са животом који није пут који га води ка Царству Небеском, а речи *док није касно* јасно и недвосмислено указују на чињеницу да сваки човек има на располагању време које треба искористити на начин помоћу кога ће прекинути са животом у греху и окренути се животу који је испуњен хришћанским врлинама. Према основама хришћанске вере правилно искоришћење времена је такво, да када неко иступи пред Христа, да то учини као Његов ученик, као неко ко себе свецело може показати као личност која је прихватила Господа и као некога ко је овоземаљски живот проживео на начин достојан хришћанског имена.³ Ипак, речи из посланице о којој желимо да говоримо упућене су свештеницима у једној потпуно другачијој конотацији. Наиме, ово су речи које упућују свештеници ангажовани унутар једне изразито револуционаро-политичке организације. Ово су речи које они упућују својој сабраћи - свештеницима који нису чланови партизанског покрета. Ово су речи које представљају политичку претњу и, према томе, ово су речи које реално имају заиста мало додирних тачака са хришћанским учењем, то јест са хришћанским поимањем покајања и хришћанског односа према времену и овоземаљском животу као периоду када је нужно покајати се зарад вечног спасења и непролазне заједнице са Спаситељем света Господом нашим Исусом Христом.⁴

---

3 Упоредити са 45. правилом светог Василија Великог које каже да онај хришћанин који ружи име Христово никакве користи нема од тога што се зове хришћанином. Погледати: *Сарајевски ирејис Законотравила свейої Саве Срискої* (2015) Митрополија дабробосанска - Манастир Добрун, 195.

4 Подробније о значају покајања за православне хришћане можемо се упознати кроз неке од многобројних катихизиса као, на пример, „Нема лепше вере од хришћанске” или кроз дело „Исповест” чији је аутор митрополит Антоније (Храповицки).

Свештенички позив представља један од највећих изазова са којима се човек може сусрести. За површног посматрача свештеник у православној Цркви неретко се доживљава човека који има могућност да живи прилично лагодним животом. Из овог угла посматрања свештеник је човек који тек с времена на време има неке кратковремене обавезе које су прилично добро плаћене. Такође, неретко се чини да је свештеницима највећа, па самим тим и најтежа, обавеза то што недељом или празницима морају да пар сати проведу у храму на богослужењу. Овај и овакав доживљај православног свештенства у неком протеклом времену, а поготово у току првих деценија 20. века, постао је нарочито уочљив управо на просторима Црне Горе. Између два светска рата, а поготово током и након Другог светског рата, значајан број оних који себе сматрају Србима и Црногорцима, како мушкараца тако и жена, променио је свој однос према православној вери, светој Цркви и нарочито свештенству и монаштву. За такав корак постоји значајан разлог. Наиме, као резултат продора антицрквених и левичарских идеја у најшире слојеве народа, а поготово услед утицаја што су их са собом доносиле идеје совјетског социјализма, Црква и верујући народ били су препознати као елеменат чијим се потирањем ствара оснажује другачије место појединца у друштву, те обезбеђује бољи положај у социјалистичком систему вредности.

Идеје атеизма и антитеизма између два светска рата прихватале су особе различитих сталежа, животне доби, образовања. Исте идеје прихватили су и они који су бити део Цркве. Сведочанство да је пре Другог светског рата у Цетињској богословији постојала изузетно активна комунистичка ћелија, те да је значајан број ученика ове црквене школе био окренут не само формално левичарским идејама него да је, како ће време показати, неретко био спреман да узме оружје у руке

и да се физички обрачунава са својим неистомишљеницима сликовито описује стање ствари унутар друштва.⁵

Капитулација Краљевине Југославије и окупација њене територије био је повод да један део становништва Црне Горе започне процес припрема за подизање оружаног устанка против окупатора. Слободарски дух православног живота у Црној Гори тиме се, по ко зна који пут, показао као једна од његових најснажнијих тековина. Упоредо са жељом за слободом, у средини која је, као што смо рекли, већ увелико била преплављена левичарским идејама, устаничке активности требале су, по мишљењу југословенских комуниста, а пре свих оних који су деловали на простору Црне Горе, бити искоришћене и за истовремени процес преузимања власти на ослобођеним просторима. Сукоб који је настао током друге половине 1941. године унутар самих устаника, а који је у основи био сукоб између оних који су желели и оних који нису желели промену државне власти, започеће вишегодишњи обрачун и крвави братоубилачки рат. Конкретно, Црна Гора ће постати простор на коме су се догодили изузетно крвави обрачуни и небројени злочини. На том простору ће се, у дословном смислу, остварити речи „удари брат на брата”. О овом злом времену објављено је мноштво радова. Чак и њихово површно ишчитавање омогућује нам да само наслутимо до којих граница су ишла безумља и нечовештва учињена током али и после Другог светског рата над неистомишљеницима.

Да ће Црква бити на мети заговорника социјализма и револуционарних кретања показаће догађаји из 1941. године. Наиме, током ове прве године рата од стране партизана убијено је неколико свештеника и монаха, као на пример отац

5 Погледати: Đurić, N., *Kalendar iz 1945. s petokrakom umesto krsta* - www.politika.rs; СПЦ у II свјетском рату: *Свешћеници с њењокраком!* - www.sedmica.me; Martinović, S. (2020) *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81/2020, 389-390.

Василије Божарић, отац Петар Вујовић, архимандрит Никодим (Јањушевић), отац Богдан Церовић, богослов Ново Караџић... Убијања ће се наставити и наредне 1942. године када су партизани убили јеромонаха Теофана (Бајатовића), протосинђела Варнаву (Бућана), јеромонаха Гаврила (Дабића), оца Нова Делића, оца Ристу Јарамаза...⁶ Злочини ће бити настављени и у наредним годинама рата, а такође и по његовом окончању, то јест након учвршћења КПЈ на власти.

У овим уводним напоменама рада желимо да кажемо реч више о времену пре него је настала „Посланица групе свештеника из Црне Горе и Боке 16. јуна 1942. године”. Стога ћемо се усредсредити само на неке од, по нашем скромном мишљењу, битније догађаје који могу бити од користи приликом разумевања значаја овог документа и каснијим антицрквеним дешавањима на овим просторима.

Целокупна историја Цркве, па самим тим и историја Цркве на простору Балканског полуострва, јасно и недвосмислено сведочи о томе да су свештеници били особе које су својим животом, речју, делима сведочили веру у васкрслог Господа и да су, као народни предводници, чинили све оно што је од њих захтевао свештенички чин. У ситуацији када се распламсавао братоубилачки рат унутар православног живља који је живео на просторима некадашње Краљевине Југославије и када су појединци, потакнути идејама социјализма и догађајима који су се неколико деценија раније десили на просторима СССР-а, пројавили настојање за револуцијом, место и положај Цркве унутар друштва веома брзо је дефинисан. Наиме, следејући за оним што је са собом донела револуција на просторима Русије, црногорски комунисти православну Цркву јасно и

6 Подробније: Ковач, М. *Корени и континуитет злочина и насиља над српским народом и Српском Православном Црквом у Црној Гори* - <https://srpskistav.com>; Копривица, Р. *Ристио Јарамаз - њарох косијеревски* - www.banjani-rudinjani.org; Gregović, S. *Streljanja nedužnih* - www.novosti.rs

недвосмислено означавају као класног непријатеља. Они Цркву препознају као нешто што је назадно и реакционарно, па самим тим и као нешто што је потребно одстранити. Свештенство је веома брзо означено као сарадник окупатора. Такође, означено је и као реметилачки фактор у процесу револуције, те као нешто што је преостатак старог система друштвених вредности. Ипак, унутар Митрополије црногорске,⁷ постојали су свештеници и поготово њихова деца, који су још пре ратних дешавања пројавили левичарско-револуционарна настројења. Стога не треба да чуди што је, са почетком устанка против Италијана, један део њих истовремено устао и против своје сабраће свештеника који су, према њиховом мишљењу, били сарадници окупатора или су пак били потпуно незаинтересовани за политичка дешавања. Поједини свештеници у Црној Гори, скупа са својим милитантним истомишљеницима, активно се упуштају у процес обрачуна. Крвожедност која је испољена у овом обрачуну заиста фасцинира. Она не оставља равнодушним не само истраживаче, него и обичан народ. Разлог за то, између осталог, пројављен је у примерима готово ритуалног убијања православног свештенства. Наиме, убиства свештеника најчешће су била пропраћена дуговременим иживљавањем над жртвама, а такође и применом најразличитијих облика омаловажавања пре саме егзекуције. Рецимо, и данас се по Црној Гори, али и изван њених граница, неретко препричавају сведочења да су комунисти над унакаженим остацима појединих свештеника играли коло, да су певали песме које су садржавале стихове попут: „Носим капу са три рога и борим се против Бога...”⁸

Околност да је значајан број становника Црне Горе почетком Другог светског рата још увек био окренут Цркви,

7 Погледати: Слијепчевић, Ђ. (1991), *Историја СПЦ*, 3. књига, Београд: БИГЗ, 144.

8 Погледати: Аздејковић, А., *Комунистички терор и злочини: Начин стварања свештеника Српске Православне Цркве* - www.srbinfo.net

те да је у свештеницима препознавао народне вође, потакао је комунисте да, поготово током прве половине 1942. године, у своје редове уврсте што је могуће више православних свештеника. У различитим партизанским јединицама, још од 1941. године, наилазимо на православне свештенике који се боре заједно са својом децом. Један од можда најупечатљивих примера је прота Јевстатије Караматијевић из Нове Вароши. Ипак, када је реч о Црној Гори и тамошњем свештенству окренуто ка партизанском покрету, био је потребан координисани труд агитације, а овај партијски задатак врбовања православних свештеника поверен је свештеницима Блажу Марковићу и Ђорђији Калезићу. Њих двојица, као прекаљени комунисти, придобили су крајем 1941. и током прве половине 1942. године неколико свештеника Митрополије црногорско-приморске, као на пример Јована Жугића, Мирчету Головића...

Оно што је такође важно нагласити, а између осталог је у вези са документом о коме горимо је и следеће. 10. јуна 1942. године, одлуком Врховног штаба Народно-ослободилачке партизанске и добровољачке војске Југославије (ВШ НОПОЈ),⁹ који се у то време налазио у Фочи, основана је 4. пролетерска црногорска ударна бригада. На чело ове војне формације, настале од преостатака партизанских јединица које су успеле да преживе офанзиву и побегну на простор БиХ, постављен је Пеко Дапчевић.¹⁰ Оно о чему се данас мање зна је податак да су поједине партизанске јединице, па и ова коју смо управо поменули, у свом саставу имале и тзв. *верске референције*.¹¹

9 Ово је био званични назив партизанских формација који је прихваћен током јануара 1942. године.

10 Подробније: Јанковић, Б. (1975), *4. пролетерска црногорска бригада*, Београд.

11 Институција верских референата, заправо војних свештеника у партизанским јединицама озваничена је 23. јуна 1942. године одлуком Јосипа Броза Тита. Погледати: Dedijer V. (1981), *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Rijeka, 2. knjiga, 571.

У оквиру 4. пролетерске црногорске ударне бригаде ову дужност обављали су свештеници Блажо (Савов) Марковић и Јагош Симоновић.¹² У саставу 5. пролетерске црногорске ударне бригаде, која је, по наредби ВШ НОПОЈ, основана 12. јуна 1942. године, као верски референти приликом оснивања помињу се свештеници Ђорђије Калезић и Видак (Божов) Дракић.¹³

Војни порази које су партизани претрпели на просторима Црне Горе не само да су десетковали њихове редове него је, што је сасвим уобичајено за такве околности, дошло и до осетне деморализације која се рефлектовала како кроз појаву дезертерства, а такође и кроз све мању спремности народа да приступа паризанским јединицама. Осим војног дебакла, ништа мање погубним показале су се и грешке које су партизани починили на простору Црне Горе током друге половине 1941. године. Овде пре свега мислимо на неке од монструзних партизанских злочина против Цркве, свештенства и верујућег народа. У очима обичног православног хришћанина готово да није било разлике у зло-

---

12 Свештеник Јагош Симоновић, рођен је 1893. године у Доњој Морачи. Био је парох и архијерејски намесник у Колашину. Током 1941. године ступио је у партизанае заједно са својом децом. Као проверен партијски кадар био је делегат на Првом и Другом заседању АВНОЈ-а. Током 1943. године добио је чин пуковника. 15. новембра 1943. године учествовао је у раду Земаљског антифашистичког већа народног ослобођења Црне Горе (ЗАВНОЦГ) у Колашину. Умро је током марта 1946. године. На његовом споменику и данас се виде крст и звезда петокрака Погледати: *Kad je srce bilo Bog* - www.vijesti.me; Velikonja, M. (2003), *Religious separation and political intolerance in Bosnia - Herzegovina*, Bulatović, Z. (25.06.2014), *Sveštenik sa petokrakom*, Dnevne Novine, srijeda, 43.

13 Погледати: *Сасијав Пеиће црногорске пролетерске бригаде у данима њеној формирања јуна 1942. године* - www.znaci.net

Искористићемо прилику да изнесемо неколико биографских напомена о свештенику Видаку Дракићу. У поменутом извору (стр. 587) за њега је речено да обавља дужност верског референта, да је рођен 1908. године у Мојановићима - Зета, Црногорац, свештеник, члан КПЈ, завршио рат као верски референт Пете крајишке дивизије.

чинима које су починили римокатолици и муслимани у редовима усташке војске или пак италијански војници, од злодела које су починили црногорски комунисти. Штавише, унутар обичног народа злочини њихових комшија, рођака, браће што су имали петокраку на капи чинили су се још монструознијим јер су их извршили најчешће њихови истоверници - православни Срби и Црногорци, неретко дојучерашњи пријатељи и познаници.¹⁴

Неки од корака које су партизани морали да предузму у процесу стицања угледа у најширим слојевима народа било је спровођење снажније кампање како би се њихов покрет омасовио, а такође и побољшање приметно пољуљаног поверења народа према њима и њиховој борби.

Корак у правцу реализације догодио се у селу Тјентиште 16. јуна 1942. године када је одржана конференција родољуба Црне Горе и Боке. На овој конференцији је поред војно-политичке ситуације разматрана и делатност народно-ослободилачких одбора. Том приликом, између осталог, одлучено је да Пленум народно-ослободилачких одбора за Црну Гору и Боку настави рад, а такође донета је резолуција у којој се осуђује издајничка активност Драже Михаиловића, избегличке владе Краљевине Југославије и федералиста у Црној Гори...¹⁵

Истота дана и на истом месту одржана је и скупштина свештеника из Црне Горе и Боке који су, као присталице Народноослободилачког покрета, такође добили партијски задатак да активније учествују у процесу омасовљења пар-

---

14 Подробније о тзв. *левим скрепањима*: Petranović, B., *Srpski narod u ustanku* - www.znaci.net; Deakin, W., *Bojovna planina* - www.znaci.net; Samardžić, M., *Prvi put u srpskoj javnosti: Zločini komunista* - www.nspm.rs; Бошковић, Т., Војиновић, М., (2017), *Комунистички злочини у Црној Гори и Херцеговини 1941 - 1942*, Колашин; *Naredba KPJ za Crnu Goru* - www.koreni.rs

15 Погледати: *Hronologija narodnooslobodilačkog rata 1941-1945* - www.znaci.net

тизанских јединица и побољшања односа народа према комунистима. У времену братоубилачког рата придобијање поверења народа остваривало се, између осталог, кроз придобијање парохијског свештенства али и монаштва за идеје комунистичко-партизанског покрета. Наиме, православно свештенство у Црној Гори вековима уназад било је нераскидиво повезано са слободарским тежњама угњетеног народа.¹⁶ Свештенство је, као по правилу, свагда било са устанцима у борби против оних који су пројављивали непријатељске намере. Свештеници су неретко били и покретачи и вође устанака. Када је реч о првим месецима Другог светског рата, народу Црне Горе оно што је започео свештеник Радојица Перишић јуна 1941. године чинило се сасвим уобичајеним.¹⁷ Одзив Црногораца на овај али и на оружане акције које ће почети месец дана касније, то јест 13. јула, у потпуности показује спремност овог народа да са себе збаци туђински јарам али и његове домаће слуге. За разлику од свештеника Радојице Перишића, оно што је у пракси требао да спроведе Милован Ђилас као истакнути комуниста, у себи није имало само слободарске тежње и отклањање непосредне животне опасности од беспомоћног народа поготово пред крвоједним усташама. Наиме, устанак који је започео 13. јула био је, између осталог, и одговор на одлуке Петровданског сабора одржаног дан раније на Цетињу који је недвосмислено

---

16 Погледати: *Pravoslavni sveštenici i srpski ustanici* - <https://patriot.co.rs>

17 Свештеник Радојица Перишић (1906-1945) скупа са Србима који су били свесни зла које им се спрема првенствено од стране усташа, окупио је око себе све оне који су били вољни и кадри да се супростове непријатељу. У историографској литератури отпор који је он са својим саборцима пружио против непријатеља са намером да спречи масакре које су пажљиво припремале усташе, неретко се посматра као први организовани устанак против фашизма. Погледати: *Vojvoda Radojica Perišić - besmrtni vođa prvog antifašističkog ustanka u Evropi* - www.slobodna-hercegovina.com

пројавио тежње за стварањем независне Црне Горе под италијанским протекторатом.¹⁸

Околност да је око половине, а по неким чак 66% војно способних људи по Црној Гори узело учешће у Тринаестојулском устанку говори у прилог спремности тамошњег живља да се ослободе од туђинске власти. Колики је био проценат оних који су заправо желели остварење комунистичких идеја? Одговор на ово питање веома је комплексан јер комунистички покрет на просторима Црне Горе, како смо већ поменули, био је снажан и укоренио се у безмало свим порам друштва.¹⁹ Са друге стране, у Црној Гори ништа мање снажан био је и четнички покрет који је, почев нарочито од друге деценије 20. век, окупио оне који су били национално оријентисани и вољни да се заштите традиционалне друштвене вредности православног живља. Оно што је важно за тему о којој говоримо јесте да је, недуго након почетка устанка, дошло до поделе унутар *народној њокрећиа*, то јест започели су сукоби на идеолошкој основи. Када се томе дода околност да се италијанска војска брзо консолидовала и да је покренула офанзиву, као и то да је комунистичка фракција, поготово њено највише руководство, подбацило у домену војно-тактичких вештина, као резултат уследио је крах у покушају

---

18 Погледати: *Глас Црнојораца* бр. 9, 13. јул 1942, 2.

19 Као илустрација може нам послужити чланак под насловом „Куда иде црногорска омладина” који је 20. септембра 1936. године објављен у листу „Југословенска стража”. Овде се, између осталог, наводе забрињавајући подаци по којима је око 650 ученика по црногорским школама активно у комунистичким ћелијама, да су у Цетињској гимназији сви ученици 6. разреда (матуранти) припадали комунистичком покрету, да су у Подгоричкој гимназији, на предлог Марка Биљурића, члана наставничког колектива, укинути часови веронауке, да омладина по Црној Гори неретко одбија било какав контакт са Црквом и да неретко јавно иступа против православне вере, наводи се и то да их у томе често подржавају родитељи... Погледати: Пајовић, Р. (1977), *Контрареволуција у Црној Гори: Четнички и федералистички њокрећии 1941-1945*, Цетиње, 26-27; Vulićević, J. (1978) *Marko Biljurić: profesor i revolucionar*, Beograd.

стварања неке озбиљније ослобођене територије под влашћу КПЈ. 7000 партизана који су, по извештају Ивана Милутиновића Врховном штабу 11. јануара 1942, били активни на простору Црне Горе и Боке, свакако да није било довољно за неку снажнију борбу са окупатором.²⁰ Са друге стране, четничка организација рапидно је јачала и сваким даном је постајала све бројнија. Ово се на терену, не само у Србији него и у Црној Гори, очевидно показало управо крајем 1941. и почетком 1942. године стварањем Југословенске војске у отаџбини.²¹ Многобројне јединице ове војске формиране су и на просторима Црне Горе преузимале су иницијативу у борби против ширења комунистичког покрета. За партизанае, у том моменту, спас је представљало повлачење према Босни...

Игуманија Параскева (Динчић) носилац Партизанске споменице и партизанка Милка Петровић

20 Погледати: Зборник НОП, 3. књига, 4. док. 21.

21 Погледати: Марјановић, Ј. Прилози историји сукоба НОП и четника Драже Михаиловића у Србији 1941. године, Историја XX века, 1. књига, 255; Глас Црногораца бр. 13, 18. април 1942., 2.

Скупштина у селу Тјентиште 16. јуна 1942. године била је значајна пре свега када се говори о коначном дефинисању и будућем односу партизана према онима који нису били на истој страни са њима. Ова скупштина са својим одлукама дефинитивно је начинила непремостив јаз између преостатака партизанских јединица са територије Црне Горе и четничког, али и покрета црногорских сепаратиста. Околност да је ова одлука прочитана на таласима радио-станице „Слободна Југославија” пружила је могућност онима што су је чули да схвате којим путем ће кренути ток рата на просторима некадашње Југославије.

Да ли се на поменутој скупштини разговарало о грешкама које су челници КПЈ направили у времену од 13. јула 1941. до јуна 1942. године? Највероватније да није. Један од показатеља тога је и посланица коју се обнародовали свештеници са простора Митрополије црногорске у партизанским јединицама. Наиме, текст ове посланице недвосмислено потврђује поделу која се током 1941. године створила у црногорском друштву. Посланицом просто доминира „ми” и „они”. Имајући у виду да посланицу састављају свештеници, сви они који не подржавају партизански покрет јасно су окарактерисани као „грешници” који треба да се „покају”. Ова терминологија, али и процес одступања и одрицања од оних који су јасно окарактерисани као непријатељи делимично, донекле личи на процес покајања који вековима постоји у Цркви. Ипак, суштински посматрано, овај процес нема никаквих додирних тачака са црквеном исповешћу и покајањем зарад човекове припреме за свето причешће и његово узрастање у хришћанским врлинама. Напротив, целокупан тон посланице сведен је на потребе револуционарне борбе у процесу омасовљења партизанског покрета и планираног преузимања власти. Челници партизанског покрета, покрета који је, поновимо, био

принуђен да напусти пределе Црне Горе половином 1942. године, кроз ову посланицу потписану од стране свештеника СПЦ очевидно је намеравао да се у што скоријем времену припреми терен зарад евентуалног повратка и обрачуна са снагама које су их војно победиле. Свештенству СПЦ и народу јасно се указује на то ко су противници са којима се треба обрачунати. Истовремено се указује и на то на чијој страни не треба бити у моменту када комунисти преузму власт. Стицајем околности црногорски партизани неће се тако брзо и лако вратити на просторе са којих су побегли. Ипак, мржња која је остала у њима неће се ни најмање умањити. Штавише, у моменту када су се дочепали власти започеће управо оно шта су својевремено поручили свештенству и народу кроз речи посланице о којој говоримо. На жалост, многи свештеници, па и сам митрополит Јоаникије, осетиће суровост поруке „док није касно”...

У наставку овог рада навешћемо текст посланице, а такође унећемо и неколико коментара за које сматрамо да читаоцима могу бити од користи зарад бољег сагледавања и разумевања историјских околности због којих и настаје овај документ. Такође, навешћемо и најосновније биографске али и друге податке о личностима које се помињу у овом историјском извору. Нарочиту пажњу усмерићемо на литературу која омогућава подробније упознавање са појединим питањима.

Текст документа:

**СВЕШТЕНСТВО ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ ОДРЖАЛО ЈЕ
СВОЈУ СКУПШТИНУ ДАНА 16. ЈУНА 1942. ГОДИНЕ У
ТЈЕНТИШТУ НА КОЈОЈ ЈЕ ДОНИЈЕЛО СЛЕДЕЋУ:**

ПОСЛАНИЦУ

По престанку династије Црнојевића у Црној Гори, свештенство је примило на себе улогу вођства свога народа и достојанствено га водило кроз петстогодишње борбе, против ази[j]ских завојевача, борећи се за крст часни и слободу златну.²²

Свијетли примјери из тих борби, св. Петра цетињског,²³ владике Рада и многих других свештеника, који су у тим борбама имали великих заслуга и успјеха, дали су потстрека многобројном данашњем свештенству, да у времену најцрње окупације нашег народа од стране дивљих фашистичко-империјалистичких хорди, устане с пушком у руци и бори се у редовима свога народа против окупатора и његових слугу. Но, нажалост није отишло овим путем цјелокупно свештенство, већ се је један број примио срамне улоге и постао сарадник и слуга мрског окупатора, као шпијун и разбијач народне борбе.²⁴

---

22 Погледати: S. Martinović, *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81 (2020), 341-394.

23 Упркос очевидној граматичкој неправилности, јер је цетињски написано малим словом, оставићемо овакве „детаље” у оном облику у коме су публиковани.

24 Из данашње перспективе чини се да је Окружна Посланица митрополита Јоаникија (Липовца) упућена 6. априла 1942. године (бр. 424/06.04.1942. г.) упућена архијерејским намесницима и управама манастира, свима у Епархији, представљала

Ми свештеници и народни борци, одричемо се таквих свештеника, били они архијереји, црквенојерархијски чиновници или парохиски свештеници, јер су издајнице свога народа и свога сталежа. Не признајемо власт надлежних архијереја који су у ма каквој сарадњи са окупатором, док је докажу да нијесу били народни издајници.²⁵

својеврсни иницијатор дешавања на просторима Црне Горе у вези са заузимањем става једног дела свештеника и монаха према револуционарним дешавањима. Наиме, митрополит Јоаникије тражи да се пошаљу извештаји у вези са тим како су се „за вријеме комунистичке тираније понашали подручни Вам свештеници, односно свештеномонаси. Нарочито ћете извијестити за оне свештенике-свештеномонахе, који су се борили на страни комуниста, или ширили њихову пропаганду, и тим помогли њихове злочине. На жалост, на стид свих нас свештеника и на саблазан вјерних било је таквих свештеника-свештеномонаха” (*Посланице, бесједе, расјиси, њексјиови и докуменџи* - година 1942. - www.rastko.rs).

25 Ово је можда један од најважнијих елемената ове посланице. Заправо, овај њен део јасно и недвосмислено пројављује тежњу једног дела свештенства, оног са простора Црне Горе и Боке, да створи паралелну црквену организацију - парасинагогу. Покушаја стварања оваквих организација унутар Цркве, на жалост, било је и биће. Веома интересантан опис тога шта у основи јесте парасинагога својевремено је изложио свети Василије Велики у својој Првој канонској посланици упућеној иконијском епископу Амфилохију. Свети Василије каже: „Парасинагоге су зборови које чине непокорни свештеници или епископи или неуки (ненаучени) народ. На пример: када је неко изобличен због неког греха, и забрањено му је да свештенослужи, а он се не покорава правилима, него сам себи присваја предстојништво и свештенослужење, а заједно с њима одступе и још неки, оставивши саборну Цркву, на тај начин настаје парасинагога” (Продић, С. (2016), *Књига љавила по московском издању из 1893. године*, Требиње - Сарајево, 227). Током 1942. године СПЦ је доживела два, скоро истовремена, покушаја стварања парасинагоге на простору под њеном јурисдикцијом. Први покушај је стварање Хрватске православне цркве на простору НДХ. Други покушај је управо овај иступ дела свештеника са простора којим, у том моменту, легитимно и сходно црквеним канонима, руководи епископ Јоаникије (Липовац). Оно што је интересантно у вези са овом посланицом јесте и то да се у њој, ни једном речју, не помињу црквена дешавања на простору НДХ. Штавише, пажња потписника усмерава се само и искључиво на стварање додатног непријатељства и подељености унутар православних хришћана. Разлог тога између осталог јесте и започети процес оружаног преузимања власти и стварања државе која ће бити уређена према принципима који су постојали на просторима Совјетског Савеза. Супростављање тој идеји аутоматски је имало за последицу позив на обрачун са неистомишљеницима. Када је реч о простору Црне Горе овај позив на обрачун заиста је и прихваћен.

Народно-ослободилачка борба није партиска борба, већ борба часног и поштеног народа Црне Горе и Боке,²⁶ који је устао да се бори до истребљења против окупатора и његових слугу, народних издајника: Недића,²⁷ Михаиловића,²⁸

26 Један од занимљивих детаља ове посланице је и подела на Црногорце и Бокеље. У црквено-административном погледу потребно је нагласити постојање Епархије бокошторске до 1931. године и њено присаједињење Митрополији црногорско - приморској. Да Митрополија црногорско-приморска није никаква новотарија показује нам запис митрополиту Роману као митрополиту Митрополије црногорско-приморске који је записан на страницама једног *Молићвеника* из 1504. године. У светлу тренутних дешавања на просторима Републике Црне Горе, подела на Црногорце и Бокеље потпуно је сувишна ако се има у виду верска припадност, наравно уколико говоримо о православним хришћанима. Наиме, и једни и други заправо се верници СПЦ који територијално живе на административном простору Митрополије црногорско-приморске као једне од митрополија СПЦ. Погледати: Арсић, И., *Православни Срби Дубровчани и Бокошторска - дубровачка и сичанска епархија 1870-1874* - www.bibliotekahercegnovi.co.me

27 Реч је о Милану Недићу (1877-1946) био је српски и југословенски генерал, политичар и председник Владе народног спаса на простору Србије који је био у немачкој окупационој зони. Капитулација Краљевине Југославије затекла га је као команданта Треће групе армија у Палама. Половином априла 1941. године враћа се у Београд. Прихватање ангажмана у политичком животу под окупацијом учинило је Недића, у очима партизанског руководства, класичним примером сарадника окупатора и домаћег издајника. Недић је крај рата дочекао изван граница Југославије. Наиме, почетком октобра 1944. године он је са већином министара пребачен у Будимпешту, а одакле, преко Беча, у Кицбил. 1. јануара 1946. године Американци су Недића изручили југословенским властима. 5. фебруара 1946. године објављена је вест о његовом самоубиству. Питање његове рехабилитације још увек је отворено. Са друге стране, ово питање иницирало је објављивање низа интересантних радова кроз које се подробније можемо упознати са Миланом Недићем. Околност да се у последњих пар година увелико говорило о његовој рехабилитацији резултирала је, између осталог, и тиме да је о животу и делу Милана Недића објављено више наслова који свакако могу бити од користи у подробнијем упознавању са њим.

28 Реч је о Драгољубу Михаиловићу (1893-1946) армијском генералу и начелнику Штаба Врховне команде Југословенске војске у Отаџбини који није признао капитулацију Југословенске војске и са својим истомишљеницима основао покрет отпора против окупатора. Већ 1941. године Михаиловић је прекинуо сарадњу са партизанима. Од тог тренутка, па све до Михаиловићевог хапшења 13. марта 1946. године, он је за вође партизанског покрета постао још једна у низу личности коју је потребно дискредитовати и по могућности ликвидирати. Сведочанство тога јесте и прва од осам тачака оптужнице против њега: Крив је што је од почетка друге половине 1941. године, па за све време рата и непријатељске окупације организовао

Станишића,²⁹ Дрљевића,³⁰ Крста Поповића,³¹ и многих дру-

и руководио оружане четничке формације познате под именом Четници Драже Михаиловића и такозвана Југословенска војска у отаџбини, које су имале за циљ да оружаном акцијом и терором у сарадњи са окупатором подрже окупацију и угуше оружани устанак и ослободилачку борбу српског и осталих народа Југославије. Процес његове рехабилитације и сама рехабилитација 2015. године био је повод да се о генералу Михаиловићу, као што смо рекли и за Милана Недића, појави читав низ више или мање интересантних радова кроз које се можемо подробније упознати са њим и његовим делом.

29 Мисли се на Баја Станишића (1890-1943) који је почетак Другог светског рата на простору Југославије дочекао у чину пуковника. Не прихватајући капитулацију активно се укључио у устанак 13. јула. Недуго потом препознаје којим путем желе да иду челници партизанског покрета на простору Црне Горе, тако да се Бајо Станишић окреће организовању четничких јединица. 11. фебруара 1942. године прихватио је сарадњу са Италијанима са циљем уништења партизана. Ово је био разлог његовог етикетирања као народног издајника, а такође и његове ликвидације 21. октобра 1943. године у манастиру Острог.

30 Мисли се на Секулу Дрљевића (1884-1945) црногорског правника и политичара који је током своје каријере имао интересантну политичку и идеолошку трансформацију. Својевремено је био министар правде и министар финансија у Краљевини Црној Гори. Почетком Другог светског рата има отворену сарадњу са Италијанима и усташама зарад стварања независне државе Црне Горе. Покушај остварења ове идеје на Цетињу 12. јула 1941. године пропао је услед избијања партизанског устанка. Био је принуђен да напусти Црну Гору и да пређе у Италију. Из Италије прелази у НДХ. У Загребу током 1944. године формира Црногорско државно вијеће, а наредне године ради на стварању Црногорске народне војске скупа са војводом Павлом Ђуришићем. Средином 1945. године Дрљевић прелази у Аустрију. Тамо је убијен од стране четника који су га сумњичили за учешће у припреми ликвидације Павла Ђуришића. Дрљевић је, за тему о којој говоримо, интересантан и због свог инсистирања на „црногослављу”. У основи реч је о екстремном облику религијског национализма. Ову тему Дрљевић је прилично обрадио у својим радовима, пре свих оних који носи наслов „Црна Гора” (објављен у часопису „Граничар: Тједник за Земун и Срием” бр. 2 за 1943. годину) и у раду „Балкански сукоби 1905-1941” (објављен у Загребу током 1944. године). Погледати: Radojević, D. (2007), *Dr. Sekula Drljević: Politička misao - izabrana djela*, Podgorica; Петровић, Р. (2005), *Црногорске усташе*, Београд; Стаматовић, А. (2000), *Национални идентитет зеленаша и црногорских ферералиста 1918-1941*, Политичка ревија 1/2000, 181-198...

31 Крсто Зрнов Поповић (1881-1947) био је активно ангажован у дешавањима тзв. „Божићне буне” на простору Црне Горе током 1918/19. године. Након пропасти ове побуне он је избегао у иностранство, а у Југославију се вратио током 1934. године. Као пензионисани официр живео је у Никшићу. После дешавања 13. јула 1941. године Поповић је од италијанске команде тражио да му се допусти оснивање

гих, који су за паре и власт продали свој народ вјечним непријатељима вјерским и националним. Данашња борба води се ради вјерске и националне слободе, а против сваке хегемоније. Ми не питамо ко се налази на њеном челу јер се борба води за народну слободу.³² У редовима борбе има право сврставања сваки часни и поштени Црногорац и Бокeљ, без обзира на партиску припадност.

Са ове скупштине обраћамо се браћи свештеницима који су интернирани,³³ или затворени, да достојанствено саче-

---

војних јединица за борбу против партизана. Овај предлог испрва је био прихваћен али је потом одбачен од стране италијанске владе. Наиме, Италијани су заузели став да у Црној Гори не може бити других војних формација осим званичних. Поповић је потом ступио у четнике. За разлику од оца, његови синови Радован и Никола приступили су партизанима. Партизани су Крста Поповића успели да ликвидирају 13. марта 1947. године. Догађаји у вези са његовим убиством и даље представљају повод жучних расправа пре свега унутар Црне Горе. Погледати: *Ispovijest Jova Karičića o pogibiji Krsta Zrnova Popovića* - www.montenegrino-canada.com

32 У читавом низу политичких изјава са јасно пројављеном демагошском основном изјава да партизанском свештенству није важно ко се налази на челу оних који се боре за народну слободу свакако је једна од интересантнијих. Наиме, још 1941. године јасно се могло видети да се на територији Србије и Црне Горе, а потом и у другим областима некадашње Краљевине Југославије остварује идеја револуције и настојања да власт преузму комунисти. Према томе, слобода се, из перспективе партизанског свештенства, изједначавања искључиво са доласком на власт КПЈ са Титом на челу.

33 10. децембра 1941. године митрополит Јоаникије (Липовац) упутио је генералу Александру Пирцио - Биролују (1877-1962), као гувернеру Црне Горе, молбу у вези са ослобађањем свештеника који су интернирани у Албанију. У овој молби помињу се: свештеник Павле Радуновић који је био парох друге парохије у Бару и архијерејски намесник, протосинђел Варнава (Бућан) настојатељ манастира Подластво, свештеник Душан Костић из Горње Љуботиње и свештеник Андрија Лаковић из Љешког Поља. У извештају који је митрополит Јоаникије (Липовац) 2. фебруара 1944. године упутио Синоду СПЦ помиње се податак да је окупатор ухапсио и интернирао девет свештених лица изван граница Црне Горе. Потребно је нагласити и податак да су поједини свештеници, као на пример, Ђорђе Шекуларац (1881-1946) и Лука Радичевић (1900-1957), након повратка из интернације приступили партизанском покрету. Погледати: *Poslanice, beshede, raspisi, tekstovi i dokumenti - godina 1941.* - www.rastko.rs; Martinović, S. (2020), *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81/2020, 392, 393.

кују дан опште народне слободе. Њихово је страдање знак њиховог достојанства и дораслости за свештенички сталеж.³⁴

Обраћамо се и онима који су скренули с правог пута, с пута народних свештеника, примивши окупаторско оружје и са њим убијају своје парохијане. Ми питамо те назови свештенике, да ли је тај њихов рад у духу Христове науке, у духу Хришћанског морала, у духу свештеничког сталежа и његових традиција и у духу части и поштења Црногорског народа. Не, јер је наше свештенство увијек било пионир народне слободе, а никад издајник свога народа. Сјетите се ријечи нашег генија владике Рада, кад је рекао Црногорцима сарадницима ондашњих Турака: „Повукоше те нам образ грде - Јуначкога не знају поштења - Мрзниј’ су ми они него Турци - Кад им лижу као пашчад сахане”.

Сјетите се ових речи, јер ће вам немогуће даље бити, да благосиљате оне које из окупаторских пушака гађате. Зар се не бојите Бога и народа? Зар за такви издајнички рад не очекујете Божји и народни суд. Покајте се у посљедњем часу као разбојник на крсту,³⁵ ради себе, ради угледа и престижа сталежа којем припадате, док није касно.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ

Чланови скупштине:

прота Јован Жутић из Никшића.³⁶

---

34 Интересантне детаље у вези са положајем СПЦ на простору Црне Горе у време окупације изложени су од стране Васе Ивошевића у његовом раду „Српска црква под италијанском окупацијом” који је објављен у зборнику „Српска Православна Црква 1920-1970”. Ништа мање интересантни јесу и не тако давно настали радови као, на пример, радови свештеника Велибора Џомића и других аутора који су данас лако доступни захваљујући електронским ресурсима.

35 Погледати: Лк. 23: 40-43.

36 Нама је познат свештеник Јово Жутић (1884-1950), син свештеника Алексе

прота Мирчета Головић из Никшића.³⁷

свештеник Блажо Марковић иследни судија црквеног суда са Цетиња.³⁸

Жугића (1854-1936). Такође познат нам је и његов брат свештеник Зарија Жугић. Јово Жугић рођен је 1884. године. Богословију је завршио у Призрену 1912. године. Једно време радио је као учитељ у Пишчу и Шавнику. Учествовао је у ратовима 1912-1916. године. За ђакона је рукоположен 1914., а за свештеника 1919. године. Био је члан Конзисторије Захумско - рашке епархије све до њеног укидања 1931. године када је пензионисан. Умро је 1950. године у Никшићу. Подробије: Ћоровић, Т., *Žugići se uvijek vraćali na Mljetičak* - www.dan.co.me; Martinović, S. (2020), *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81/2020, 393.

37 Мирчета (Јован) Головић рођен је 1883. године у свештеничкој породици. Богословију је завршио на Цетињу 1903. године. 1913. године рукоположен је за свештеника. Учесник је Првог светског рата. Као пензионисаног свештеник из Никшића рат га затиче у Београду. У партизанима је од 1942. године. Исте године бива заробљен и у затвору проводи неколико месеци, то јест до размене заробљеника у првој половини 1943. године. Обављао је дужност верског референта 5. пролетерске црногорске бригаде. Погинуо је током 13. јуна 1943. године код Тјентишта. Његов син Момчило, рођен 1913. године, иначе првоборац и члан КПЈ, 3. јануара 1952. године биће ухапшен и послат на Голи оток. Тамо је провео 4 године. Умро је 24. марта 1996. године. Кћер Зора, студент медицине, такође је била у партизанима и то од 1941. године. Била је члан КПЈ (од 1942. године). Умрла је 1985. године. Погледати: *Peta proleterska crnogorska brigada* - www.znaci.net; Brković, B., *Svi crnogorski sveci* - www.net

38 Како се наводи у раније поменутој књизи Блажа Јанковића, у списку старешина штабских и приштапских јединица 4. црногорске пролетерске бригаде на дан њеног формирања 10. јуна 1942. године дужност верског референта обављао је Блажо Савов Марковић. Напомиње се да је рођен 1905. године у месту Бријегама (Црмница), да је теолог, члан КПЈ и да је умро после рата. Искористићемо прилику да кажемо коју реч више о њему и његовом односу према партизанском покрету. Наиме, свештеник Блажо Марковић од првих дана устанка стаје уз комунисте. Током 1941. године постаје први председник Општинског народно-ослободилачког одбора у Црмници, а потом и Среског одбора у Бару. Учесник је Острошке скупштине и Конференције родољуба Црне Горе, Боке и Санџака током јуна 1942. године. Верски референт је био у 4. пролетерској црногорској бригади од момента њеног оснивања, а потом и војни референт у Првој пролетерској бригади, Првој пролетерској дивизији те Трећем корпусу. Упркос одлуци митрополита Јоаникија (Липовца) да се свештенику Марковићу забрањује чинодејствовање он је наставио да обавља богослужења што је канонско-правно неприхватљиво. Умро је 1950. године. Погледати: Јанковић, Б., пом. дело, стр. 13; М. Ђорђевић Јанаčko, *Božić u Kokorima*, Prva proleterska brigada - сећања борца, 2. књига; *Veliki narodni zbor na Krstima*, Front slobode, (10.06.1944); Martinović, S., *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81/2020, 390; Stanišić, M. (1984), *Kadrovi revolucije*, Titograd, 285.

Ђорђије Калезић свешт.[еник] Даниловград - Бјелопав.
[лићи].³⁹

Један број свештеника који је дао пристанак и потпис на овој посланици није потписан јер је остао у позадини под

---

39 Ђорђије (Миров) Калезић рођен је 1911. године у селу Сладојево Копито код Даниловграда. У партизанском покрету активан је још у време 13-јулског устанка 1941. године. У јесен исте године био је председник Среског народноослободилачког фонда, а у пролеће 1942. године постављен је за интенданта батаљона у Зетском одреду. Члан КПЈ је од 1942. године. Од почетка 1943. године био је верски референт Треће дивизије. 15. априла 1942. године, два месеца пре обнародовања ове Посланице, у Допису Цивилног комесара из Даниловграда бр. 140-М 457/15.04.1942. године, који је упућен митрополиту Јоаникију (Липовцу) о свештенику Ђорђији Калезићу наведено је: „Част ми је извијестити да је истрагом тачно утврђено да је Калезић Ђорђије, свештеник из Слатине, један од најглавнијих организатора комунистичке акције у овом срезу, наредбодавац за пљачке, реквизицију, намирнице и другог, те се као такав и данас налази у шуми у друштву са најокорелијим зликовцима и организаторима комунистичке акције, чија су дјела већ позната и последњој баби, па сам мишљења да се Калезић једном за свагда брише из редова свештенства као недостојан тога позива и представника хришћанске вјере, с тим што не треба у случају да буде погинуо дозволити да се регулише пензија за његову породицу пошто то својим досадашњим радом не заслужује. Истовремено се извјештавате да је Кољенишић Новак, свештеник у Јеленку, погинуо у комунистичким таборима борећи се противу националних трупа у Јовановиће, дана 11. марта ове године. Истрагом је утврђено да је именовани радио на организацији комунистичке акције и исту ватрено помагао, те је као и такав погинуо, па сам мишљења да за истог не би требало да се регулише пензија, јер то са својим радом није заслужио, већ напротив осрамотио и цркву за коју је био позват да ради до последње капи своје крви”. 16. априла 1942. године, Решењем Митрополита М. бр. 465/16.04.1942. године, свештенику Ђорђију Калезићу, скупа са Јагошом Симоновићем, Симом Поповићем, Видаком Дракићем и Благодом Ђуровићем (до 1941. године био је свештеник у Травнику - прим. аут.) престаје парохијска служба без права на пензију јер су напустили своје дужности на парохијама и служили комунистичко атеистичким циљевима. Сви наведени по одлуци наведеној у овом документу стављени су под забрану свештенослужења док се не донесе коначна одлука по њиховим свештеничким кривицама. (*Посланице, десјеје, расјиси, шексјови и докуменјии - јодина 1942.* - www.rastko.rs). У време обнародовања посланице Ђорђије Калезић, како можемо прочитати и у овој посланици, обављао је дужност војног референта у 5. црногорској ударној бригади. Погледати: Martinović, S., *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81 (2020), 390.

непријатељем. Број ових свештеника је прилично велик.⁴⁰

40 У књизи: *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату. Борбе у Црној Гори*, 4. књига - документи јединица и политичких руководстава 1941-1942., 3. том, 368, као фуснота је наведено да је оригинал овог документа писан машином, ћирилицом, те да се налази у архиви НК СКЈ, под бр. 1631.

Међу свештеницима који су били комунисти или њихови нескривени симпатизери поменућемо: Радована К. Радуловића, секретара Црквеног суда на Цетињу, Симу Ђ. Поповића који је био свештеник у Котору који је стрељан од стране Италијана у Бару 1943. године, Благоту Ђуровића који је био свештеник у Шобаићима, Новака Кољеншића који је био свештеник у Јеленаку, а који је 1942. године погинуо у партизанима, Радула Шћепановића који је био писар црквеног суда на Цетињу и који је од стране митрополита Јоаникија добио забрану свештенослужења, а касније ће бити убијен од стране комуниста у Словенији 1945. године, Блажа Радоичића, Ристана Павловића, Марка Борозана, свештеника конацгијског који је 1944. године стрељан на Цетињу од стране немачке војске као симпатизер партизана, Богића Јовићевића свештеника ријечко-ободског, који је 1941. године стрељан од стране Италијана као симпатизер комуниста, Бошка Поповића свештеника у Горњем Пољу, који је 1942. године стрељан од стране Италијана због учешћа у партизанском покрету, Цвјетка Станишића који је као пензионисани свештеник стрељан на Цетињу 1943. године као комунистички симпатизер, Ратомир Јанковић који је био свештеник сречањски, а који је стрељан 1941. године од стране Италијана због помагања партизанима у нападу на Пљевља, Андрију Шиљка, свештеника у Бобову, који је 1941. године стрељан од стране Италијана као партизански сарадник, Мила Радуловића, дипломираног теолога из Роваца, који је убијен од стране четника као партизански командант. Саво Ђукановић, рођен 1911. године у Велимљу, био је асистент на Богословском факултету у Београду, један од организатора 13-јулског устанка, ухваћен је и стрељан 14. јула 1942. године. Потребно је поменути и свештеника Петра Капа (1890-1957) који је, као проверен комуниста, 1945. године постављен на место председника Удружења православног свештенства за Црну Гору. Као сарадник комуниста истакао се и свештеник Милан Михаиловић (1879-1947) који је након рата био члан Градског народноослободилачког одбора на Цетињу. Ту је и свештеник Глигорије Мемедовић (1879-1946) који је био повереник за верска питања у Срезу шавничком. Поменимо и свештеника Луку Радичевића (1900-1957) који је, након интернације у Италији, током 1943. године приступио партизанима. Не треба заборавити и свештеника Ђорђију Шекуларца (1881-1946) који је, након интернације, то јест током 1944. године, такође приступио партизанима. Погледати: Пламенац, Ј., *Сирадање свештој Јоаникија: Душа на небу, шело у илишком тробу* - www.slobodnahercegovina.com; Đurić, L., *Goloruk iz italijanskog tenka zarobio oficira, pope daj još granata* - <https://portalanalitika.me>; Stamatović, A., *Kratka istorija Mitropolije Crnogorsko-primorske* - www.rastko.org; Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске православне цркве*, 3. књига, 145; *Споменица православних свештеника, жртва фашистичкој терору и њалих у Народноослободилачкој борби*, Савез удружења православног свештенства ФНРЈ, Београд.

Прота Алимпије Поповић

РЕФЕРАТ ОДРЖАН НА СКУПШТИНИ ПРАВОСЛАВНИХ СВЕШТЕНИКА У СРПСКОЈ ЈАСЕНИЦИ 15. НОВЕМБРА 1942. ГОДИНЕ

Уводне напомене

Након војних пораза на просторима Србије и Црне Горе, преостаци партизанских јединица, окупљени око Врховног штаба, током лета и јесени 1942. године кретали су се према северозападним деловима Босне. Својеврстан врхунац ових операција било је стварање тзв. Бихаћке републике о којој је, поготово у време постојања СФРЈ, настао читав низ радова.⁴¹

Руководство партизанског покрета, у својим настојањима да припреми терен за преузимање власти и стварање неке нове Југославије, искористиће ове успехе да организује низ сабрања која су требала да се искористе као полазна основа за пружање легитимитета њихових поступака пре свега у очима савезника али и обичног народа.

Један од скупове ове врсте била је и скупштина свештеника и богослова СПЦ који су већ били активно укључени у

41 Подробније: *Bihaćka republika*, (1964), knjige I-II, Bihać; Kačavenda P., (1968), *Razvoj i aktivnost narodne vlasti na velikoj oslobođenoj teritoriji Jugoslavije u drugoj polovini 1942*, Istorija radničkog pokreta, Beograd, 5. knjiga, 339-433; *Prvo zasjedanje AVNOJ-a* (1968), Bihać; *Ratne uspomene Koste Nađa: Bihaćka republika* (1982), Zagreb...

партизанским јединицама. Интересантан опис овог окупљања пружа Ђоко Слијепчевић у својој „Историји Српске Православне Цркве”: „Од посебног значаја била је скупштина једне групе свештеника и неколико богослова, која је одржана 15. новембра 1942. године у Српској Јасеници,⁴² коју су тада у својим рукама држали партизани. То је била *йрва скуйшйиина ове врсије*, која је тада донела одређене одлуке и упутила народу *Посланицу* у којој се позива српски народ и свештенство „да остаје непоколебљиво уз редове народно-ослободилачке војске Југославије и позива остале родољубе и борбено народно свештенство и свештенство осталих вера, да им се придруже у светој народно-ослободилачкој борби”. *Посланицу* је потписало десет свештеника од којих су сви били функционери партизанских јединица и двадесет студената теологије и богослова, такође функционера у партизанским одредима”⁴³

Ове речи, претпостављам, довољне су да би се схватила суштина ове скупштине, па самим тим и историјски извор који је том приликом настао.

---

42 Ово место данас се зове само Јасеница. Налази се у општини Босанска Крупа (БиХ). Као село са већинским српским живљем током последњег рата уништено је готово у потпуности тако да у њему данас живи свега око 50 становника. Погледати: *Podgrmečko selo Jasenica: Od perspektive do ponora* - www.nezavisne.com

Искористимо прилику да овом приликом поменемо свештеника Илију Пинтера који је почетком рата био парох у Српским Јасеницама, а који је током 1941. године ухваћен и убијен од стране усташа. Погледати: *Džomić, V., Ustaški zločini na srpskim sveštenicima* - www.rastko.rs

43 Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске православне цркве*, 3. књига, 149.

Текст документа

ВОЈНИ СВЕШТЕНИЦИ У НОБ И ПОЈ

По традицији Светосавска црква,⁴⁴ била је увек с наро-

44 У овом али и другим званичним прогласима, посланицама и обраћањима најширим слојевима српског народа, партизански свештеници веома свесно употребљавају израз Светосавска црква. Изостављање употребе званичног назива - Српска Православна Црква вероватно није имало за намеру избегавање употребе термина „Српска”, него је за циљ имало да се у значајној мери омаловажи реалност Цркве као Тела Христовог. Наиме, сваки свети, па самим тим и свети Сава Српски, који је учинио заиста много тога како би била устројена аутокефална СПЦ, своје светитељство има само и искључиво у Богу, у Светој Тројици. Пажљивијом анализом житија светог Саве, али и житија било ког другог угодника Божијег, јасно се и недвосмислено примећује да свети, све што чине, чине Бога ради а управо унутар Цркве Христове. Живећи животом достојним хришћанског имена, па самим тим испуњавајући и све заповести које прописује Црква, човек себе чини способним да буде од Бога испуњен благодатним даровима и да константно узраста у врлинском животу. Таквим животом човек себе приближава Богу. Своју заједницу са Богом човек има у Евхаристији која је нераскидиво повезана са Црквом као заједницом Бога и човека. Стога, нити једна Црква није црква неког појединачног светог. Напротив, Црква је била и остаје Божија. Она је дом Оца и Сина и Духа Светога. Она није само и искључиво објекат омеђен зидовима и простор унутар храма. Црква је, према православној еклисиологији била, јесте и биће заједница верујућих људи која има све оне елементе утемељене управо на учењу и заповестима Христовим. Војни свештеници НОБ-а, то јест *партизанско свештеништво*, представљају само један од небројених људских покушаја да Цркву злоупотребе, то јест да Цркву сведу и искористе за тренутна друштвена и дневно-политичка дешавања. Сведочанство тога јесте свођење Цркве на то да је она увек била уз народ, уз истовремено заборављање на то да сама Црква заправо јесте заједница личности, то јест народа и то народа (појединаца) са врлинама и са манама. Црква никада није била некаква заједница „елите”, заједница савршених „надљуди”. Црква никада није била нити ће бити простор у коме егзистирају издвојени перфекциониси као они који просто не допуштају било какву могућност да неко, некад и негде евентуално учини нешто што би га на тренутак учинило несавршеним. Црква је нешто сасвим друго. Црква је заједница у којој су људи са свим својим тескобама, слабостима, болестима, немоћима... Црква је заједница оних који падају и који се, уз помоћ Божију и помоћ својих ближњих, поново дижу, стају на ноге и настављају да корачају путем богопознања. Због чега се Српска Црква може назвати Светосавском? Између осталог због чињенице што је свети Сава Српски за СПЦ приредио зборник црквених и световних закона,

дом и борила се за независност и слободу свога народа. Црква је кроз векове водила наш народ како у питању његове борбе за политичку независност, тако и за независност цркве. То је особеност цркве међу осталим црквама других вера и народа.⁴⁵

Уколико је српско свештенство у прошлости имало великог учешћа у Н.[ародно] О.[ослободилачким] борбама и

чувени „Номоканон”, како би свештеници, као пастири народа, знали како и на који начин да се опходе према човеку који је поклекао пред одређеним изазовом и тиме себе учинио на одређено време особом која не може да у целисти учествује у заједници Цркве, то јест у причешћивању Телом и Крвљу Господа нашег Исуса Христа. Правилно разумевање овог сегмента еклисиологије наравно да ни једног јединог тренутка неће довести у питање то да ли је или није Црква уз народ, а поготово када је у питању његово ослобођење. Ипак, политичка слобода у поређењу са слободом од робовања греху зарад стицања непролазне заједнице са Творцем, заиста је нешто више него ли маргинално па чак и без превеликог значаја за истински верујућег човека. У сваком случају, инсистирање аутора реферата на мање значајном сегменту важности Цркве, а поготово због чињенице да је реч о свештеницима као служитељима унутар Цркве, пројављује жалосну чињеницу у којој се обрела СПЦ поготово током друге половине 19. века, када се значајан део свештенства уместо учењем Цркве прихватио пропагирањем најразличитијих политичких идеја. „Независност”, „слобода” - термини који доминирају овим почетним делом текста неупитно су наведени са јасном политичком поруком и очевидно јесу својеврсна централна нит памфлета који има прецизно дефинисан задатак, а то је да православног Србина у времену Другог светског рата, приклони идеји револуције и да га наговори на приступање у партизанску војску. Уосталом, тема политичког деловања свештенства је заиста интересантна и искрено се надамо да ће бити прилике да о њој кажемо неку реч више у неком од будућих радова.

Када се говори о односу партизана према светом Сави Српском потребно је нагласити да се празник овог угодника Божијег заиста славио. Погледати: Слијепчевић, Ђ., *Историја СПЦ*, 3. књига, 155.

45 Да ли је „особеност цркве међу осталим црквама других вера и народа” заиста била да се са народом бори за слободу и независност? Православна црква, поготово у времену 19. века, представљала је, када се говори о српском народу, снажан стожер око кога се окуља значајан део народа који је био спреман да крене у ослобађање од ропства. Не само на простору Турске, него и изван њених граница, а на просторима где су живели Срби (поготово у пределима северно од Саве и Дунава), Црква је имала велико поверење народа. Високи представници Цркве, као људи од угледа, у оквирима својих могућности чинили су заиста пуно да се на сваки могући начин помогне борба за ослобођење.

оставило сјајни траг, утолико у Н.[ародно] О.[слободилачком] рату има велику мрљу - прљаву на свом садањем имену. Док је у прошлим ратовима српско свештенство ишло у стопу са својим народом за слободу и независност народну, дотле у овом отаџбинском рату иде у раскорак са народом. Раније се борило за слободу свога народа, а сада је против свога народа, и баца свој народ не само у загрљај најцрњег ропства фашизма, већ срамно учествује заједно са окупаторима у уништавању и истребљивању свога народа.

Тај срамни жиг са имена српског свештеника - донекле пере и чисти - један део свештеника у нашим бригадама и свештеника ван бригада који од себе не дају још оно што могу и треба да дају у овој светој народној борби за слободу и независност.⁴⁶

У устанак су ушли и пошли са народом, и кроз најтежа искушења, и најкрвавије борбе, остали су уз народне борце - уз партизане. За ускогруде великосрбе несхватљива појава, а за праве Србе и честите борце за слободу сасвим разумљиво.

46 Међу свештеницима који су заиста пуно тога учинили за комунисте у Србији потребно је истаћи Драгољуба Милутиновића, пароха из Ивањице. Пре рата он је био члан Љотићевског „Збора” да би након окупације Србије приступио четницима што их је предводио Коста Пећанац. Недуго затим добија звање четничког војводе. Сарадња четника са немачком војском подстиче га на то да се окрене ка партизанима. Преко Владислава Рибникара упознаје се са Титом иако у том моменту, како се неретко наглашава, није знао о коме је заправо реч. Управо захваљујући свештенику Драгољубу Милутиновићу Тито је добио потребну легитимацију помоћу које је легално и без икаквих проблема изашао из Београда. Штавише, Милутиновић је био у Титовој пратњи на путу од Београда до Пожеге. Вест о овоме брзо се раширила, а поготово међу четницима. Чим му се за то указала прилика, четнички командант Божидар Ћосовић (1916-1943) данас познатији као Божа Јаворски, ухватио је и убио свештеника Драгољуба Милутиновића током јануара 1942. године. Поменимо такође још једног, данас готово заборављеног свештеника из Ивањице. Реч је о Благоју Таловићу (1914-1943) који је ухапшен од стране Немаца и одведен на присилни рад у Косовску Митровицу где је умро највероватније почетком маја 1943. године. Погледаги: Младеновић, М., *Тито и његова го њодеге*, Београд, 2006, 27; Slijepčević, Ђ., *Jugoslavija*, 567-568; Martinović, S., *Crnogorski sveštenici...*, 388.

Устанак је буктао, разгарао се, а негде и тињао, у свима земљама Југославије и народно свештенство одабирало се, већи део отишао је против народа са окупаторима, усташама и четницима, на челу са митрополитима и владикама,⁴⁷ а мањи део остао је са народом и народним борцима и кренуо кроз крв, мач и огањ, кроз освету - кроз Голготу своје васкрсењу. Многи су српски свештеници својом крвљу и костима залили темеље наше земље.⁴⁸ Истину говорећи највећи део свештенства побијеног од усташа, Немаца и Италијана, платио је главом баш због свог капитулантског држања.⁴⁹

47 По свему судећи првенствено се мисли на митрополита Јоаникија (Липовца), али и на преостали део епископата СПЦ који отворено није подржавао партизанско-комунистички покрет.

48 Као интересанат пример можемо поменути свештеника Јована Јола Зеца. Он је рођен 19. јануара 1912. године у месту Побир у Црној Гори. Богословију је завршио у Сарајеву, а пре Другог светског рата као свештеник службовао је у Славонији. Када је проглашена НДХ са породицом је побегао у Србију где бива постављен за пароха у селу Чукареву у Епархији нишкој. Ипак, он није отишао на парохију него се, по директиви НОП-а за Славонију, прикључио партизанском покрету. Због својих заслуга унапређен је у команданта једне јединице. Погинуо је у борби са усташама и домобранима 24. децембра 1941. године. Погледати: *СПЦ у II светској рату: Свештеници са њиховим покретом!* - www.sedmica.me; Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске православне цркве*, 3. књига, 146.

Поменимо и свештеника Дамјана Дамјановића (1909-1943), пароха у Вољуји (од 1936. године), а потом у Деспотовцу, који је од стране љотићеваца стрељан 17. октобра 1943. године, као и свештеника Сава Ђукановића (1911-1942) који је био један од руководиоца устанка, а који је стрељан 14. јула 1942. године. Погледати: Martinović, S., *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81 (2020), 384, 385.

49 Веома нејасна формулација поготово имајући у виду историјске чињенице. Наиме, проучавајући историјске изворе наилазимо на податке да је српски народ, па самим тим и свештенство СПЦ, на окупираним просторима, био изложен класичном облику геноцида, то јест настојању да се побију не само војно способни мушкарци, него и жене, старци и деца. Ово се поготово примећује када је реч о НДХ. Геноцид као облик потпуног уништења одређеног народа на одређеном простору, а то се уистину догађало са Србима у НДХ, просто нема никаквих додирних тачака са „капитулантским држањем”. Усташе, најједноставније речено, није занимало нешто такво. Напротив, њихов циљ био је да држава којом су „створили” и којом су управљали буде очишћена од Срба, а пре свега од СПЦ која је посматрана као стожер српске националне свести. Да је процес затирања свега што је српско здушно спровођен у пракси показује нам и чињеница да је током Другог светског

Уздах су се у фашисте и унапријед бих склони да издају свој народ, те сами носе кривицу за своју погибију. Ни у гробу им не дамо мира, јер нису зазвонили на узбуну благовремено, а да су то урадили много мање би било побијено и поклато невиног српског народа. Распад труле Југославије није смео изненадити српско свештенство, ако су били са својим народом, већ је било против народа; било је бирократско, било је режимско, црквено-државно свештенство. Било је под скутом епископата.⁵⁰ Отуда тај дубок јаз између народа и свештенства платили су криво и свештенство и народ - кривицом српског свештенства. Отпађено и отуђено свештенство није могло помоћи ни себи ни народу. То се најбоље одразило када су у Србију дошли српски свештеници побе-

---

рата само на простору НДХ убијено преко 200 свештеника СПЦ. Прекоревачући страдале свештенике због поверења у фашисте, неактивности и издајничког става, партизански свештеници у овој посланици свесно прећуткују да су поједини свештеници управо били они који ће повести борбу за физички опстанак народа пред усташким кољачима. Типичан пример био је свештеник Радојица Перишић о коме ће више речи бити нешто касније. Са друге стране, партизански свештеници свесно прећуткују злочине које су према свештенству СПЦ починили комунисти пре обнародовања овог документа. Делимичан списак побијених свештеника износи Саво Греговић у свом раду под насловом „Стрељања недужних” који је, у електронском формату, доступан на www.novosti.rs

50 Свештенство „под скутом епископата” можда је једна од кључних реченица овог документа. Свештеници који су рукоположени од стране епископа сада отворено устају против епископа нарушавајући тиме основне постулате јерархијског поретка који у Цркви постоји још од најранијег периода историјског постојања. Питање јерархије и епископа као највишег чина неретко је питање које се обрађује у катихетизацији и школској веронауци. Када је реч о дужностима и обавезама епископа сам термин „епископ”, у преводу са грчког језика, пројављује га као духовног надзиратеља, старешину повереног му народа и свештенства. Устајање против канонско-правних одлука епископа пројавитељ је нарушавања црквеног поретка. О овим случајевима и како том приликом поступити веома конкретно и крајње јасно казују различити црквени канони. Ови канони, подсетимо, представљају срж „Законоправила” светог Саве Српског, управо оне особе на коју се позивају партизански свештеници на самом почетку документа о коме говоримо. Погледајте: Драшковић, М., (1996), *Веронаука у кући: православна верска чистијанка*, Београд, 194-207; *Јерархија у Православној цркви* - www.saborna-crkva.com; Свети Дионисије, псеудо-Ареопажит (2009), *О црквеној јерархији*, Шибеник...

гли и протерани из НДХ. Уместо да улете као соколови у наше устаничке редове, и да се са пушком у руци свете за све невинне жртве народа Југославије, и да се боре за слободу; они су се шетали са избегличким картама по Србији и бирали упражњене парохије побијених и нас отсутних бораца србијанских свештеника. Па да је само то ни по јада, већ су се одмах упрегли у окупаторска кола и заједно са варошким србијанским свештенством ступили су у заједницу са крвавим окупаторима у борбу против нас. То је дупли злочин и издаја свога народа. Није их пекла савест за проливену крв својих другова свештеника ни стотине хиљада непојаних гробова српскога народа; палих баш од руку тих садашњих њихових заштитника - окупатора. Све су бацили под ноге само да спасу своје јадне и прљаве голе животе. „Страх животу често образ каља” (Његош). Поред многих познатих и мање знаних издајника српских свештеника у Србији, Црној Гори, Санџаку, Херцеговини, Далмацији и Босни изнећу само два гадна имена попа Перишића,⁵¹

51 Име свештеника Радојице Перишића деценијама је било на маргинама српске историографије. Уколико се уопште и казивало о њему унапред је било одређено да се он представи управо у светлу у каквом је представљен у документу о ком говоримо. Наиме, по правилима комунистичке историографије и пропаганде, поп Радојица Перишић био је један од највећих домаћих издајника па самим тим и један од најгорих могућих људи који су учествовали у догађајима током Другог светског рата на просторима Југославије. Да ли је то заиста тако? Одговор на ово питање и даље стоји отвореним управо услед настојања појединаца да се о њему, али и другим њему сличним људима, с времена на време износе подаци који поткрепују тврдњу да он (свештеник Радојица) баш и није био „велики непријатељ народа” каквим се представља од стране комуниста. Радојица Перишић рођен је 1906. године у селу Казанци. Почетак Другог светског рата дочекао је као парохијски свештеник. Запамћено је да је дужност свештеника обављао часно и поштено. Штавише, запамћено је и то да неретко никада није затражио ни динар за требе које би обавио унутар своје парохије. У време када се распала Краљевина Југославија и када су усташе започеле свој крвави пир над Србима који су потпали под власт НДХ, свештеник Радојица Перишић, тада човек у пуној физичкој снази, окупио је око себе људе који су били спремни да се оружано обрачунају са усташама како би и себе и своје најближе заштитили од сигурне смрти. Данас се најчешће наводи податак да је јединица која се окупила око Перишића своје ватрено крштење имала 6. јуна 1941. године. Поразивши усташе које је предводио Јуре Францетић, осведочени крволок и целат српског народа, а поготово српске нејачи, свештеник

и попа Ђујића.⁵² Ова два попа су оличење издајничке и нена-родне работе епископата и свештенства српског. Обојица своје четнике воде заједно са Италијанима и усташама у борбу против српског народа, против народа Југославије - против партизана. Ова два попа повезали су се преко ђенерала Драже

Радојица Перишић је до 28. јуна 1941. године са својим устаницима успео да створи прву слободну територију на простору окупиране Европе. Да ли је такав човек могао бити с љубављу дочекан од стране комуниста? Наравно да није јер, између осталог, само по овом детаљу у вези са почетком оружаног устанка, никако се није уклапао у замишљени клише. Свештеник Радојица Перишић наставиће да брани свој народ од пошаста фашизма и комунизма све до краја рата. У још увек недовољно познатим војним операцијама на простору Лијевче Поља, током ноћи 4/5. априла 1945. године, на спавању је побијен штаб јединице свештеника Перишића. Измасакрирана тела побијених четника била су у таквом стању да се није могло утврдити да ли је међу њима и тело свештеника Радојице. Ова околност пружила је могућност настанка предања да је он ипак преживео пажљиво припремљени масакр, те да је некако успео да се извуче са простора Југославије и да настави са мирним животом негде у Америци. Подробније: *Војвода Радојица Перишић - бесмртни вођа првој антифашистичкој устанци у Европи* - www.slobodnahercegovina.com

52 Момчило Ђујић рођен је 27. фебруара 1907. године у селу Ковачић код Кни-на. Богословију у Сремским Карловцима завршио је 1931. године. Потом се оже-нио Зорком Добријевић Јунцић, а 1933. године рукоположен је за свештеника и постављен за пароха у селу Стрмица. Запамћен је по својим политичким активностима између два рата, а пре свега по својим ватреним говорима. Због таквих ствари чак је и завршио у затвору. Када је створена НДХ Ђујић успева да избегне хапшење и потом, након што је област Далмације припала Италији, организује војну формацију од око 300 бораца. У том периоду, а то је друга половина 1941. године, Ђујић започиње борбу са партизанским јединицама у настајању. Ђујић је од почетка војних активности имао договор са Италијанима о ненападању и заједничкој борби против комуниста. Управо из тог разлога се и помиње у овом документу састављеном од стране партизанских свештеника и карактерише као народни непријатељ. Иначе, на простору где је Ђујић организовао војне акције у то време није било нити једног епископа СПЦ. Такође је интересантно напоменути да је Ђујић и данас једна од омраженијих личности из времена Другог светског рата у радовима појединих хрватских историчара. Погледати: Соколовић, Б., (1991), *Борац и дунђовник, војвода Момчило Ђујић*, Београд; Ђурић, В., (2001), *Војвода Ђујић*, Крагујевац; Самарџић, М., *Војвода Ђујић и Динарска четничка дивизија* (2014), Крагујевац; Јелић-Бутић, Ф., *Појачани четнички терор* - www.znaci.net; Sobelovski, M., (2004), *Пљачка и терор Динарске четничке дивизије на подручју општине Krivi put 28. и 29. prosinca 1944.*, Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu 31/2004, 95-113.

Михаиловића и са Лондонском владом, и за свој издајнички рад одликовани су од те владе.⁵³ Тако се и југословенска влада у Лондону преко ових и много других одликовања народних издајника показала у правој својој улози. За српски епископат и свештенство заједно са лондонском избегличком владом боље је бити са Немцима, Италијанима и усташама него са слободољубивим народима Југославије. Кукољ од жита се сам издвојио. Све оно што је наслеђено од труле Југославије како у цркви тако и у војсци и државном чиновништву и грађанству остало је и даље против народа и носиоци су братоубилачког рата и кривци су за покоље и убиства невиног становништва. На другој страни су огромне масе сељачког и радничког народа Југославије са поштенем и борбеном интелигенцијом и једним делом српског свештенства.

Ни за једног српског свештеника који још није ступио у наше борбене редове не постоје никакви изговори породични или здравствени. Као узор примере старости износим пред лице свештенства и целога народа наше старе проте Јевстатија Караматијевића, в.[ерског] р.[референта] 3. Санџачке у.[дарне] бригаде и проту Јагоша Симоновића, в.[ерског] р.[еферента] 4 ц.[рногорске] у.[дарне] бригаде који младићи издржавају све тегобе и маршеве и који са таквим полетом врше своје војничке и свештеничке дужности какви се примери могу наћи само у нашој сјајној прошлости и садашњости у партизанским редовима. Ми млађи верски референти трудимо се да у вршењу своје дужности не изостајемо иза наших дивних прота Јевстатија и Јагоша. Целокупном нашем свештенству јесте и мора бити једино место у партизанским јединицама било борбеним било по-

53 Свештеник Радојица Перишић због јунаштва и војничких врлина одликован је орденом Карађорђевог крста са мачевима од стране краља Петра Карађорђевића. Од стране митрополита Јоаникија (Липовца) одликован је правом ношења црвеног појаса. Од стране Драгољуба Михаиловића проглашен је војводом.

задинским. Последњи је сат да се придруже свом народу који их раширених руку чека и свесрдно дочекује и прима. Никада српско свештенство није имало више слободе у своме кретању, служењу и проповедању него што данас има.⁵⁴ Никада срп.[ски] св.[ештеник] није радије и милије народ дочекивао и слушао него данас - на слободној територији. Ту је постигнута најпотпунија слобода и једнакост народа и свештенства. Овога пута постигнут је вечити идеал у

54 Говорити о слободи коју су имали свештеници током Другог светског рата на просторима некадашње Југославије веома је деликатно питање. Као што смо нагласили слобода православног свештенства у НДХ просто није постојала јер су свештеници СПЦ или побијени или су, ако су имали среће да преживе, протерани у Србију након хапшења и малтретирања по логорима у којима су били скупа са својим породицама. Слобода свештеника у Бачкој, Банату, Србији и Црној Гори била је веома условна. Када је реч о Бачкој потребно је рећи и то да су Мађари, недуго по уласку на овај простор некадашње Краљевине Југославије, протерали у Србију један број свештеника, док је преостало свештенство било приморано да се понаша према правилима окупационе власти. Иста ситуација била је и на простору Баната. Када је реч о Србији под окупаторима ствари су биле нешто другачије. Наиме, свештеници су због своје антифашистичке оријентације и подршке пучистима у дешавањима 27. марта морали да заузму приметно пасиван став током 1941. и 1942. године. Политичарима попут Милана Недића, а поготово министра просвете Велибору Јојићу, овакав став никако није одговарао. Штавише, Јојић је инсистирао на стварању притиска на свештенство како би се оно ставило на располагање световној власти. Типичан пример тога била су дешавања око организовања верске наставе по школама. Ни овде дешавања нису ишла у прилог власти. Сведочанство о томе је и извештај Боривоја Карапанџића из Ваљева достављен Милану Недићу током децембра 1942. године: „Свештеници су се потпуно повукли у себе и увек се негативно изражавају о настојањима владе народног спаса и генерала Недића. Ускраћују своју помоћ на обнови изговарајући се, да немају наређење надлежног архијереја. Избегавају да држе чак и антикомунистичка предавања, а њихове беседе у цркви, уколико их и држе, су тако празне и штуре, да би било боље да ништа не говоре. Оне који држе предавање против комунизма други свештеници називају „уличарима” јер се баве уличним послом...” (Архив ВИИ, Нда, 34а-1-33 /Недићева архива/). Са друге стране, свештенство и монаштво оријентисано према комунистичком покрету користило је сваку могућу прилику да међу домаћим живљем потенцира потребу ступања у партизане. Неретко су осим речју партизанске јединице помагали и на друге начине попут игуманије Параскеве из манастира Липовац код Алексинца. Погледати: Слијепчевић, Ђ., *Историја СПЦ*, 3. књига, 143; *Sanitetska služba u narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavije 1941-1945*, Београд, 1989, 3. књига, 241.

српској цркви да народ са народним свештеницима чини, држи и једино битан је у својој народној цркви. Пало је у гроб за свагда турско епископско и жандарско натресање пузаваца око епископских дворова над народом и честитим свештенством. Онима којима је стално Бог (у оригиналу бог је написано малим словом - прим. приређивача) на језику, а у уму сила и власт и насиље прошло је за свагда време. Како је год народ слободан да верује у Бога и да држи своје црквене и народне обичаје, тако је исто и ослобођен од тога; све зависи лично од појединца без икаквог притиска са стране. Сад на нама народе и свештеници лежи да се не делимо на једне и друге, јер кад нико нас не гони да не верујемо, не смемо ни ми кога терати да верује.⁵⁵ Слобода вероисповести је загарантована не само речима, већ и делом и мо смо најбољи сведоци те истине; и то је за нас најбитније. На нама старијим стоји велика и одговорна дужност да се спојимо са нашом омладином. Омладина предњачи како у првим борбеним редовима тако и у позадинском раду. Омладина је сва листом у Н.[ародно] О.[слободилачкој] борби на нама је да је помогнемо и подржимо да победа наша буде што бржа и што потпунија. Да својим животним искуством употпунимо

---

55 Питање слободе вероисповести и уопште питање односа према вери и религији унутар партизанског покрета представља питање које још увек није довољно обрађено од стране научника. Партизански покрет пројављује различите етапе односа према религији. Иако је суштински реч о покрету који је заснован на комунистичкој идеологији у којој је однос власти и вере прилично супростављен, југословенски комунисти који су чинили есенцију партизанско-револуционарног покрета, поготово на почетку рата настојали су да себе представе као некога ко поштује верске слободе. С времена на време, када говоримо о почетку рата, дешавали су се отворени напади на свештенство и чињени су монструозни злочини над њима. Са друге стране, Јосип Броз Тито добро је знао да Срби, на које се он управо ослањао у највећој мери и у њима видео потенцијалне борце спремне да се жртвују за идеју стварања нове Југославије, примерно је умекшавао однос према религијским осећањима. Резултат тога је и прихватање могућности постојања верских референата унутар партизанских јединица.

борбеност омладине. Да испунимо ту своју дужност то није тешко, јер је омладина наша, то су синови и кћери наше, а ми смо њихови - једно смо, и боримо се за слободу своју и своје деце.

Ми не смемо и нећемо да гледамо ко се како крсти и ко како моли и верује, већ за нас је најглавније мерило ко се како бори против Н.[емаца,] И.[талијана,] Ч[етника] и У.[сташа] То је за нас суд ко је прави Србин, а ко изрод и издајник. Јер и сви четници заједно са избегличком владом, Дражом Михаиловићем, поповима Перишићем и Ђујићем верују у Бога, али немачког, италијанског и усташког, а ми у Бога народног - у себе и у Совјетску Русију, Америку и Енглеску.⁵⁶ Ту је разлика између њих и нас.

Редови НОВ и ПОЈ пуни су Хрвата и из дана у дан све су гушћи и чвршћи ти редови зато је дужност и католичког свештенства у последњи минут да буде са својим народом и да приступи партизанима. Да им се не деси да их сутрашњица пита где су били данас, јер и хрватски народ одбациће од себе издајнике свештенике. Католички свештеници, хрватски вас народ зове - пођите са својим народом у партизанске јединице. Зове вас и словеначки народ као и сви народи Југославије католичке вере. Не одазовете ли се народном зову

---

56 Ово је веома интересантна Зечевићева конструкција. Наиме, Зечевић као највероватније састављач овог документа, свештенство СПЦ дели на оне који верују у немачког, италијанског и усташког Бога, док партизанско свештенство верује у народног Бога, то јест у себе, Совјетски Савез, Америку и Енглеску. Завршавајући ову своју мисао он наглашава да је управо то разлика између њих и нас. Најблаже речено, оваквим ставовима тада још увек свештеник СПЦ, Владо Зечевић јавно исповеда да унутар свештенства постоје политеистички елементи, те да изразити монотеизам хришћанске вере услед деловања на војно - политичкој сцени током Другог светског рата, барем када је реч о простору Југославије и свештенства СПЦ, доводи до драстичних одступања од најелементарнијих сегмената Нико-цариградског симбола вере. Претварање Бога у објекат за политичко обрачунавање са неистомишљеницима, поготово од стране једног православног свештеника, крајње је непримерено и у целости пројављује његово богоодступништво.

сами сноситe кривицу и судбину своју. Нека као леп пример послужу жупник из Хрватске ...⁵⁷

57 Остаје нејасно на ког жупника се тачно односи ова напомена. Нама је познато неколико имена римокатоличких свештеника који су били симпатизери партизанског покрета, а то су: Светозар Ритиг, Алојије Мишић, Златко Сиврић, Срећко Фрањкић, Јосип Маркушић, Анти Аџији, Франц Жужек, Кузма Једретић, Јоже Ламперт, Франц Рихар, Јакоб Сем, Франц Орешник, Марко Зелко, Шимо Фрлић, Иван Томасовић, Карло Ђулум, Анте Берак, Иво Суић, Боне Остојић...

Искористимо прилику да кажемо неку реч о некима од њих.

Фра Срећко Фрањкић, својевремено председник Општинског одбора Народно-ослободилачког фронта (1944-1945) у Варешу, преживеће Други светски рат и у једном периоду налазиће се на челу Удружења католичких свећеника БиХ „Добри пастир”. Умро је 1953. године. Подробније: Ivanković, Ž., *Knjiga kompliment Varešu* - www.vares.pp.se

Фра Анте Аџија (1880-1944), брат народног хероја Божидара Аџије убијен од стране усташа, мада се у хрватској историографији овај податак оспорава. Подробније: Trošelj, M., *Don Ante Adžija zaboravljeni starigradskopaklenički velikan* (2017), *Senjski zbornik* 44/2017, 345-372; *Popis ubijenih svećenika i bogoslova* <http://www.tapataalk.com>

Фра Боне Остојић је запамћен као један од потписника изјаве босанских фрањеваца из јуна 1941. године да нити један припадник овог монашког реда не сме бити учлањен у усташки покрет, те да не смеју узимати учешће у прогонима против Срба и Јевреја. Био је већник и народни посланик на Трећем заседању ЗАВНОБиХ-а у априлу 1945. године. 1949. године, након састанка групе босанских фрањеваца са Јосипом Брозом Титом у Београду, налазио се на челу иницијативног одбора за оснивање Удружења католичких свећеника (УКС). У Кисељаку, где је иначе служио, и данас постоји улица са његовим именом. Погледати: Kristić, A., *Drugi svjetski rat u Sutješkoj samostanskoj kronici (VII)* - www.vares.pp.se; *Franjevci ne smiju biti ustaše* - www.prometej.ba; Lučić, I., *Komunistički progoni katoličke crkve u Bosni i Hercegovini 1945-1990.* - www.hrcaak.srce.hr; Perić, R., *Biskupski delegat Majić i ilegalno svećeničko Udruženje, Sluga dobri i vjerni* (1998), Mostar, 1998, 134.

Фра Карло Ђулум рођен је 1885. године на острву Силба. Убијен је 1943. године у селу Завојани где је службовао као свештеник. Годинама се тврдило да је убијен од стране партизана. Данас се све чешће сусрећемо са радовима по којима је, због сарадње са комунистима, убијен од стране усташа. У прилог овоме иде и то што је његов споменик, који су му подигле комунистичке власти СФРЈ, до сада у ново-насталој Републици Хрватској уништаван у више наврата. Погледати: *Sramota u mjestu pored Vrgorca* - www.jutarnji.hr

Питање улоге римокатоличког свештенства у партизанском покрету дуго времена је представљало тему која се приметно заобилазила у истраживању. Међу првим радовима који су се бавили овим питањем је дело Ђирила Петешића „Католичко свећенство у НОБ-у 1941-1945” који је објављен сада већ далеке 1982. године. Погледати: Graovac, I., (1983), *Čiril Petešić, katoličko svećenstvo u NOB-u 1941-1945, Zagreb 1982*, 276, *Časopis za suvremenu povijest* 15, 171-123; Cvitković, I., *Zašto je došlo*

Исто тако у партизанским редовима све је више муслимана, зато је дужност и хоџа да пођу са својим народом. Данас се најслободније извија Муџезинов,⁵⁸ глас са минарета: „Алах ил Алах” на слободној територији и дова ће се молити у свим местима које партизани ослободе. Муслимани Босне и широм Југославије, нека вам муслимани из Санџака буду пример како се ступа и бори у партизанским јединицама. Нека стари хоџа из Нове Вароши, в.[ерски] р.[еферент] З С.[анџачке] У.[дарне] Б.[ригаде], друг Сајдо Мусић,⁵⁹ буде пример пожртвованости и борбености свим младим и старим хоџама. Исто тако млади домобран хоџа Мехо Омеровић из Б.[осанског] Петровца, служи као леп пример за којим треба да се поведу и остале хоџе Босне. А свима родољубивим муслиманима служи на углед борбени и храбри Мујо Хоџић из Источне Босне, који се од првог дана устанка бори као партизан и који има и свој чисто муслимански партизански Одред.⁶⁰

---

do promjene politike odnosa prema religiji i crkvi neposredno nakon Drugog svjetskog rata, Posebna izdanja ANUBiH ODN, CXСIII/15, 231-240.

58 Нејасно због чега је термин муџезин написан великим словом. Иначе, муџезин је муслимански свештенослужитељ, онај који са врха минарета (мунаре) позива на молитву.

59 Заправо: Мусић Мурча Сеид Сејдо. Рођен је 1885. године у Новој Вароши. Изјашњавао се као југословен. Осим дужностима хоџе неретко се бавио и ковачким занатом. У партизанима је од 1941. године. Скупа са њим у партизанима је његових шест синова и две кћери: Бећир, Хајро, Мујо, Мурат, Шућро, Зећир, Жила и Фатима. Хоџа Сејдо умро је у Новој Вароши 1945. године. Погледати: *Treća proleterska sandžačka brigada*, 337.

60 Не треба га поистовећивати са Мујом Хоџићем - Црним (1898-1956). Погледати: Hodžić, M., *Formiranje i borbeni put Muslimanskog bataljona Romanijskog NOP odreda, Istočna Bosna u NOR-u - sjećanja učesnika*, 1. knjiga, 289-316.

Као већници АВНОЈ-а и ЗАВНОБиХ-а били су: Мехмед Мујкић, Халил Сарајлић, Омер Максумовић и Сулејман Топић. Погледати: Begović, F., *Kada imam Prve proleterske divizije kaže: No pasaran* - www.stav. ba; Ноаре, М. А., (2013), *The Bosnian Muslims in the Second World War a History*, Oxford - New York; *Drugo zasjedanje ZAVNOBiH-a* - www.znaci.net

Не заборавимо и имама Смаила Буљубашића из села Врнограч који је убијен од стране усташа/немаца током 1943. године због сарадње са партизанима. Сведочанство о његовој погибији насликао је Александар Л. Луџијан. Распадом

Ето, народе и свештенство српско, народи Југославије први пут у историји својој бију бој за себе; и у овој крвавој бици постигнуто је братство и јединство свих народа Југославије, а нарочито јединство Срба, Хрвата, Словенаца и Муслимана.

На завршетку морамо поименично подвући заслуге и оданост народно-ослободилачкој борби другова свештеника у партизанским бригадама, в.[ерски] р.[еферент] и то: 1. Пролетерске Бригаде - поп Блажо Марковић, 2. Пролетерске

СФРЈ и доласком нове власти у Великој Кладуши неко је наредио да се петокрака која је насликана на капи коју носи имам изреже, а да се слика похрани у депо. Ипак, данас се ова рестаурирана слика поново налази у просторијама градске Вијећнице у Великој Кладуши. Погледати: Agić, J., *Kad nacisti opominju: Imam strijeljan pred džamijom i vjernicima* - www.balkans-aljazeera.net; Kurat, R., *Strijeljanje vrnogračkog imama Smaila Buljubašića* www.bosnjaci.net

Поменимо такође и „контраверзног” имама (?) Хусеина Хуску Миљковића. Наиме, овај, по неким изворима, муслимански имам, рођен 1905. године у селу Трнови код Великој Кладуши. Био је предратни члан КПЈ и један од учесника устанка на Кордуну 1941. године. Оснивач је тзв. „Хускине војске”, то јест наоружане војне формације сачињене од локалног муслиманског живља која је деловала на простору северозападне Босне. Овај простор у том моменту припадао је НДХ али како би се заштитили од упада партизанских, четничких и било којих других јединица, „Хускина војска” је имала улогу сеоске милиције. „Имам” Хусеин Миљковић остао је запамћен као врстан преговарач и као човек који је знао да пронађе начин да се евентуални проблеми превазиђу мирним путем. Почетком фебруара 1944. године он је, скупа са својим људима, одлучио да се прикључи партизанском покрету. Не дуго затим убијен је под и до данас неразјашњеним околностима. Погледати: Karović, M., *Muslimanske milicije u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.* - www.islamskazajednica.ba; Granic, A., *Svećenici u partizanskom pokretu Jugoslavije* - www.staripurger.com

Према тзв. „Крајишкој илмији”, документу који тек очекује подробније истраживење, а који је обнародован током 1944. године, сусрећемо се са позивом да босанскохерцеговачки муслимани у већем броју ступају у партизанске редове. Документ су потписала 34 имама који се наводе и као борци НОП-а, мада је вероватније да је реч о 34 имама са простора Цазинске крајине од којих су неки, можда, у том моменту били у партизанским јединицама. У савременим изворима приметно је настојање да се обесмисли податак не само о учешћу муслиманских свештеника, него и самих босанскохерцеговачких муслимана у јединицама НОП-а Погледати: *Par slika sa interneta i par stotina ljudi na kraju rata bili su Titini antifašisti* - www.handzar.jimdofree.com; Miljković, D., *Stradanja u Cazinskoj krajini i antifašistička borba (1941-1945)*, Beograd, 2011, 241-242.

бригаде - јеромонах Руфим Зижић, 3. Ударне Санџачке бригаде - прота Јевстатије Караматијевић, 4. Цр.[ногорске] У.[дарне] Бригаде - прота Јагош Симоновић, 5. Цр.[ногорске] У.[дарне] Б[ригаде] - поп Ђорђе Калезић, 10. Херцеговачке У.[дарне] Б.[ригаде] - поп Видак Драјкић и в.[ерски] р.[еферент] при Врх.[овном] Штабу В.Д.З. Ми смо у победоносном ходу наших бригада прошли Србију, Црну Гору,⁶¹ Санџак, Херцеговину, један део Далмације,⁶² већи део Босне и свагда смо своју свештеничку дужност вршили предано и на задовољство народа. Много хиљада деце крстили смо,⁶³ не-

61 Само неколико месеци пре објављивања овог документа, када је реч о Црној Гори, током зиме/пролећа 1942. године убијени су од стране партизана свештеник Петар Вујовић, јеромонах Теофан (Беатовић), јеромонах Гаврило (Дабић), свештеник Ново Делић...

62 Када је реч о просторима Епархије далматинске важне податке о дешавањима у периоду од 1941. до 1945. године изнео је свештеник Павле Зелић у извештају који је 14. априла 1945. године упутио патријарху Гаврилу. У овом извештају наводи се да су почетком рата из Епархије далматинске у Србију пребегли: Милош Добрић, Никодим Новаковић, Душан Новаковић, Драгољуб Савић, Антоније Пинчетић и Бранко Петровић. Усташе су на почетку рата убили: Севестијана Јовића, Јована Андића, Душана Гаврановића, Михаила Поповића, Милана Тришића, Доситеја Штулића, Косту Станишића, Ристу Ђатића, Илију Будимира, Дамјана Штроца, Мирка Стојисављевића, Симу Бањца, Милана Бањца, Петра Кнежевића, Милана Поповића, Родољуба Самарџића и Вукосава Милановића. Поход партизана по једном делу Епархије далматинске донео је страдање и смрт следећим свештеницима: Новаку Делићу, Саватију Мажибради, Константину Крстановићу, Сергију Уркалу, Николају Сињкевићу, Петру Стојисављевићу, Лукијану Милковићу и Илији Родићу. Погледати: Пилиповић, Р., (2018), *Рецимо још коју о њој Бујину...*, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске 10/2018, 391.

63 Овде је прикладно навести речи Владимира Дедијера који је 25. децембра 1942. године записао у свом „Дневнику”: „ ... вратили смо се са седнице. Поставило се питање верских обреда. Несвршени богослов Богдан Кубурић крштавао је децу, па неке жене питају да ли је тај чин пуноважан...” (В. Дедијер, *Дневник*, Београд, 1945, 2. књига, 43-44). Поменути Богдан (Које) Кубурић рођен је 1916. године у месту Буковача код Босанског Петровца. Познато нам је да се школовао у некој од богословија СПЦ и да је због тога имао партизански надимак „Поп”. Иначе, у партизанима је од 27. јула 1941. године. У Првој крајишкој бригади је од 21. маја 1942. године. Распоређен је на дужност болничара 1. чете 1. батаљона. Погинуо је на Мањачи 20. септембра 1942. године. Погледати: Гончин, М., Рауш, С., (1981), *Прва крајишка ударна њролетерска бригада*, Београд, 380. Иначе, у вези са пуноважности

венчане венчавали, непојене гробове опојали и свугда од народа примани смо и дочекивани весело и радосно. У свима местима кроз која смо прошли разбили смо лажи четничке; лажи изрода српског народа, да партизани убијају свештенике, пале цркве, да не дају народу да слави крсну славу и томе сл.⁶⁴ Све те лажи окупаторских плаћеника пале

крштења које је обављено од стране хришћанина који није у свештеничком чину, то је допуштено у ситуацији када постоји јасна опасност да дете умре. На простору Руске православне Цркве право крштавања деце у смртној опасности поготово недуго по рођењу имале су тамошње бабице.

64 Као и у много чему другом, партизански „проповедници” у својству агитатора, неретко су прикривали истину у јавним иступима и прогласима. Наиме, свесно су прећуткивали случајеви комунистичког иживљавања над свештеницима и верујућим народом. Ова пракса настављена је и дуго након окончања рата. До последње деценије 20. века спорадично су се могла чути казивања о злочинима партизана поготово на просторима Црне Горе и Србије у периоду од 1941. до 1943. године. У време када је стисак комунистичке власти приметно почео да попушта и када се над српским народом пре свега на просторима Хрватске и БиХ надвило ново страдање, полако али сигурно на површину су излазила сведочанства о томе како су се и на који начин југословенски комунисти обрачунавали са СПЦ, са свештеницима, монасима и обичним верујућим људима. Оно што је интересантно из данашњег угла је и то да осим српских извора, о партизанским злочинима над верујућим људима све чешће почињу да кажу и медији који су у Републици Хрватској, Републици БиХ или некој од других држава које су настале након распада СФРЈ. Један од радова овог типа јесте и онај под насловом „Окрутни комунистичко-партизански злочини над Хрватима и Србима у Лици” који је 22. децембра 2011. године обнародован на интернет порталу www.hrsvijet.net У овом електронском ресурсу наглашава се да је погром српског свештенства и српских храмова на подручју Лике започет почетком августа 1941. године од стране Едварда Кардеља уз допштење Јосипа Броза Тита. У оквиру ове акције страдало је много свештеника СПЦ али и обичног верујућег народа. Међу страдалима био је свештеник Данило Мамула и његов млађи брат Драго из села Јасенак. Непосредни извршиоци злочина у селу Дрежница, када је страдало 25 неужних Срба, били су Виктор Бубањ, Бранко Матић (који је начинио списак оних које је било потребно побити), Гојко Трбовић звани Ћосан... Злочини у овом крају наставили су се и касније тако да је у Дрежници укупно побијено 82, у општини Медак - 141, у селу Јасенак - 24, у општини Шкаре - 182, у селу Дољни - 17, у Врховинама - 81, у Госпићу - 11, у Плашком - 62 људи... Тактика коју су партизани користили, а међу њима су се нарочито издвајали Саво Драгосавац звани Шпицо, отац Душана Драгосавца потоњег секретара Комунистичке партије у Хрватској, према сведочанству преживелих неретко се састојала у „лукавству” да Србе убијају преобучени у усташке или домобранске униформе. Наравно, у поређењу са геноцидним активностима усташа, као на пример злочином који се догодио

су у воду самом нашем појавом. Поверене задатке и дужности ми достојно и на време извршавамо. Ту се најбоље испољава далековидост нашег врх.[овног] команданта друга Тита, када је из редова бораца свештеника увео звање и наименовао в.[ерске] р.[еференте] при бригадама.⁶⁵ Ми то указано нам поверење оправдавамо својим несебичним трудом и тиме

у Глини током 12. и 13. маја 1941. године, статистички посматрано ови злочини су неупоредиво мањи. Али, имајући у виду да су то злочини који су почињени од руке Срба који су кренули путем комунизма, обичном народу свакако су били болнији него они које су очекивали од иноверника. Идентичне ситуације током прве и друге године рата дешавале су се у Црној Гори и Србији, то јест све док партизани, у највећој мери управо због својих злодела, нису протерани са ових простора. Данас постоји прилично обимна литература која може послужити у расветљавању погрома кроз који је прошла СПЦ. Оно што је важно нагласити је да у архивама широм некадашње СФРЈ још увек постоји мноштво докумената који могу послужити потенцијалним истраживачима за откривање имена жртава али и самих егзекутора. У сваком случају, пред истраживачима је један велики изазов и најискреније се надамо да ће се неки међу њима позабавити овим проблемом.

65 Реч је о наредби број 193 која је донета 23. јуна 1942. године. Она гласи: „Штабу ... пролетерске Н. О. ударне бригаде. Према указаној потреби установљавају се звања свештеника при бригадама са називом: верски референт. Ако у бригадама има више свештеника, један је бригадни а остали батаљонски. По дужностима и правима равноправни су. Штаб бригаде одређиваће, као бољи познавалац, који ће бити бригадни а који батаљонски. Место њихово је са санитетом бригада, одн. батаљона. Знаци распознавања су: бригадни: на левој руци крст (за хришћанске), за муслиманске полумесец итд., са два ширита испод знака, а за батаљонске са једним ширитом. На капи звезда петокрака (ова напомена по звезди петокраки накнадно је дописана руком). Дужности: 1. Вођење књига погинулих и умрлих другова и другарица (прилог: упуство); 2. Популарисање народно - ослободилачке борбе, партизанских јединица у народу кроз крајеве куда пролазимо (по потреби и могућности залазити у домове); 3. Свештеници су обавезни да народу врше све верске обреде бесплатно уколико то народ захтева; 4. Добровољне прилоге од народа обавезни су предавати интендатурама својих јединица. Врховни командант партизанске и добровољачке војске Југославије. Тито”. У прилогу овог документа поп Владо д. Зечевић, као верски референт при Врховном штабу, је додао упуство: „1. редни број; 2. Презиме и име; 3. Занимање у грађанству; 4. Функција у јединици; 5. Место, општина, срез одакле је; 6. Датум смрти; 7. Место погибије; 8. Место сахране; 9. Ако их је више у једној гробници, који је по реду 1, 2 итд.; 10. Кад је и ко извршио опело. Напомена: по могућству унети по сећању раније погинуле другове и другарице и прикуљати податке за исте”. Погледати: *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* (1955) Beograd, 2. tom, 4. knjiga, 403-404 (фотокопија документа објављена је на страници 405).

се укључујемо у борбене редове свога народа. Ми, в.[ерски] р.[еферент] први пут иступамо нескромно али оправдано и позивамо српско свештенство да се угледа на нас и да одмах приступи у партизанске редове; у партизане који се једино боре за слободу и независност народа Југославије.⁶⁶

Да живи наша дивна и храбра омладина!

Да живи братство свих народа Југославије у борби против окупатора Н.[емаца,] И.[талијана,] У.[сташа] и Ч.[етника]!

Да живи народно - ослободилачка војска и партизански одреди Југославије!

Да живи врховни командант друг Тито!

Да живе наши савезници Совјетска Русија, Америка и Енглеска!

18. новембар 1942

Српска Јасеница - Босанска Крајина

Верски референт при

Врховном штабу Н.[ародно] О.[слободилачког]

П[окрета]

и Д.В.Ј.

поп Влада Ђ. Зечевић⁶⁷

---

66 Следујући наредби врховног команданта, свештеници СПЦ који су напустили своје парохије и од Цркве им поверени верујући народ, те приступили јединицама партизана, својски су се трудили да извршавају заповест КПЈ. Један од корака који су преузимали било је популарисање народно-ослободилачке борбе партизанских јединица у најширим слојевима друштва. Са друге стране, у наведеном документу, али и кроз сведочења која су се до данас сачувала у српском народу, партизански свештеници престали су да у народу шире спасоносну реч о васкрслем Спаситељу света Господу нашем Исусу Христу. Једноставније речено, престали су да чине оно што је један од најважнијих задатака православне вере, оно што је заповедио сам Господ рекавши: „Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа” (Мт. 28:19).

67 Име Владимира Владе Зечевића поменули смо већ неколико пута али до сада нисмо ништа подробније рекли о њему. Искористићемо прилику да на овом месту то учинимо пре свега јер га видимо као особу која се већ позиционирала у саставу

ПОСЛАНИЦА СРПСКОГ ПРАВОСЛАВНОГ СВЕШТЕНСТВА

Српско православно свештенство и богословска омладина на својој првој историјској скупштини, одржаној 15. новембра 1942. године у Српској Јасеници, Босанска Крајина, шаље свештенству и народу на слободној и окупираној територији Југославије следећу:

ПОСЛАНИЦУ

Српски народ и његово свештенство остају непоколебљиво уз редове Народноослободилачке партизанске и до-
Врховног штаба НОП-а. Владимир Влада Зечевић рођен је у Лозници 21. марта 1903. године. Богословско образовање стиче у Сремским Карловцима, а потом на Богословском факултету у Београду. Од 1927. до 1941. године на дужности је пароха у Крупњу где је, осим у свештеничким дужностима веома радо учествовао и у тамошњем политичком животу. У време Априлског рата пријављује се као добровољац у војску. Након капитулације Краљевине Југославије враћа се у Крупањ али по уласку немачке војске бива ухапшен и затворен до јуна 1941. године. У августу се прикључује покрету Драже Михаиловића и активно учествује у организацији устанка. Приликом престанка заједничке борбе против Немаца, Зечевић са још око 500 истомишљеника приступа партизанима. Члан КПЈ постаје током 1942. године и, како видимо, веома активно агитује да се партизанском покрету прикључи што је могуће већи број свештеника СПЦ. Након Другог светског рата Зечевић је прво био министар унутрашњих послова и изузетно добро је припремио ову службу за њен даљи рад. На тој позицији замењује га Александар Ранковић. Зечевић 1952. године бива постављен за министра грађевина и саобраћаја у влади НР Србије. Од 1954. до 1960. године био је председник Савезног већа Савезне народне скупштине... Умро је у Београду 26. октобра 1970. године. Погледати: *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату: Борбе у Србији 1941-1944*, 20. књига, 1. том, Београд, 1965; *Причања попа Владе зећевића о устанку и Србији* - www.princip.info; Слијепчевић, Ђ. (1991), *Историја Српске Православне Цркве*, 3. књига, Београд; Pinter, Z., *Partizani su samo Srbima dopuštali vjerske slobode, a posebno su sentiment gajili prema četnicima!* - www.politikaplus.com; *Priča o Vladimiru Zečeviću: Sveštenik koji je kokardu zamijenio petokrakom pa preveo 500 četnika u partizane* - www.byka.com

бровољачке војске Југославије и позива српски народ и свештенство са окупираних територија као и остале родољубиве и борбене народе Југославије и свештенство осталих вера, да им се придруже у светој народноослободилачкој борби.

Више од 20 година српски православни народ био је ограђен зидом од братских совјетских народа и православне руске цркве. Званична Светосавска црква није никад дозволила своме народу и свештенству да дозна право стање у Совјетском Савезу, како у погледу осталог уређења, тако и у погледу православне вере.⁶⁸ Требало је да почне отаџбински рат совјетских народа против зликоваца фашиста, па да дознамо да у Русији постоји православна црква и свештенство. Као важну чињеницу саопштавамо српском народу и свештенству да је ових дана образован у Совјетском Савезу одбор од 8 лица који има дужност да утврди све штете и злочине које су учинили фашисти на окупираној совјетској земљи. У тај одбор одређени су најзнаменитији синови совјетског народа а међу њима и митрополит кијевско-галиски Николај.⁶⁹

68 Обраћања свештеника СПЦ који су приступили партизанским јединицама неретко садрже, посматрано из данашње перспективе, готово невероватне изјаве. Једна од њих је и изјава да СПЦ, коју они често именују као *Светосавску цркву*, народу и свештенству није допуштала да сазнају истину о положају Руске Православне Цркве у СССР-у. Са друге стране, СПЦ је са хришћанским братољубљем дочекала и прихватила многобројне избеглице из Русије, а међу њима и многобројне свештенике, монахе и монахиње. О ситуацији која је задесила православне хришћане на просторима Совјетског Савеза између осталих писао је и свети Јустин Ђелијски. Међу његовим најинтересантнијим делима у вези са овим свакако јесу радови „Из апокалиписа наших дана” и „Наш оптимизам - њихов песимизам (Руска православна црква)” Погледати: Поповић, Ј., (1988) *Зеница шрапнела*, Ниш.

69 Мисли се на митрополита Николаја (Јарушевича). Током времена Другог светског рата, то јест од 15. јула 1941. године он је постављен за митрополита Кијева и Галиције и егзарха Украјине. Од фебруара 1942. до септембра 1943. године обављао је дужност заменика Патријаршијског мјестољуститеља митрополита Сергија (Страгородског) у управи Московске епархије и Московске Патријаршије у време евакуације митрополита Сергија у Уљановск. После повратка митрополита Сергија наставља са истим обавезама али уз дужност да руководи пословима Цркве на простору Украјине. Због успешно обављених обавеза одликован је Орденом одбране

Кроз све векове ропства није српски народ доживео такве злочине, паљења и покоље стотине хиљада српског живља, као што су носиоци „нове Европе” - фашисти, учинили за ових 16 месеци окупације Југославије - Отуда нема оправдања ни за једног владику, свештеника и Србина, да сарађује са окупаторима. Та, досадашња сарадња са фашистима једног дела епископата и свештенства равна је гнусном злочину и издаји свога народа, па их народ брише из спискова својих синова и изравнава их са зликовачким окупаторима. Исто тако одбацујемо белогардејског избеглицу, самозваног митрополита Гермогена,⁷⁰ Павелићевог „Поглавара правосла-

Москве. Када је реч о комисији која се помиње у Посланици можемо рећи следеће: њен званични назив је Ванредна Државна комисија за откривање и истраживање злочина немачко-фашистичких окупатора и њихових сарадника. Комисија је основана 2. новембра 1942. године указом Президијума Врховног Совјета СССР-а. У састав ове комисије одређени су: Андреј Александрович Жданов (1896-1948), Алексеј Николајевић Толстој (1883-1945), Евгениј Викторовић Тарле (1874-1955), Николај Ниловић Бурденко (1876-1946), Борис Евгеевич Ведеев (1885-1946), Трофим Денисовић Лисенко (1898-1976), Иља Павловић Трајнин (1887-1949), Валентина Степанова Гризодубова (1909-1993) и митрополит Николај (+1961). Подробије: Дюков, А. Р., (2007) *За чију сражались советские люди*, Москва.

70 Митрополит Гермоген (Максимов) данас представља личност која је највише експонирана када се говори о Хрватској православној цркви као заједничком пројекту немачке војне обавештајне службе и врха НДХ. Митрополит Гермоген је о само једном у низу епископа Руске Православне Цркве који су, након грађанског рата и пораза белогардејаца, спасавајући живу главу, били принуђени да побегну у иностранство. Одређени број епископата побегао је у Краљевину Југославију. Када се говори о митрополиту Гермогену овом приликом и на овом месту изнећемо само неке најосновније биографске податке о њему. Такође, изнећемо и неколико детаља у вези и са његовим избором за поглавара Хрватске Православне Цркве (ХПЦ).

Георгиј Ивановић Максимов, како је гласило његово световно име, рођен је 10. јануара 1861. године. Околност да потиче из ниског друштвеног staleжа он, као и небројени други младићи тог времена, своју перспективу види у стицању богословског образовања, добијања свештеничког чина и одласка на парохију. Окончавши Духовну академију у Кијеву он је, након што се оженио, 1887. године рукоположен и постављен за свештеника у Новочеркаску. Недуго потом прелази у Саратов, у тамошњу богословију где између осталог ради и као предавач. Након што је постао удовац, прихвата се монаштва. У мају 1910. године бива изабран и рукоположен за епископа. Успева да преживи хапшење и затварање од стране бољшевика тако да је од 1918. године до 1920. године још увек у Русији. Потом,

вне Хрватске цркве”⁷¹ који је саблазан и понижење за право-

заједно са децом, успева да побегне из Русије и прво долази у Грчку. Требало је да емигрира у САД али због болести није био у стању да отпутује из Грчке. Овде се задржава још неко време (борави и у Светој Гори), а потом долази у Краљевину Југославију. Активно учествује у животу Руске Заграничне Цркве али истовремено зближава се и са Русима који су започели сарадњу са немачком обавештајном службом, пре свих са извесном београдским трговцем Григоријем Григоријевичем Миткевичем. Почетак Другог светског рата Гермогена је затекао у фрушкогорском манастиру Ново Хопово. На предлог неколико утицајних сарадника немачке обавештајне службе, изабран је за поглавара будуће ХПЦ. Упркос томе што је у први мах одбио понуђени положај, по сведочењу Милоша Обркнежевића, а које спомиње Симић Марковић Штедимлија у својим записима, само једно писмо Григорија Миткевича, које је он (Обркнежевић) донео Гермогену, променило је његово мишљење. Он прихвата понуду и постаје први поглавар ХПЦ са достојанством митрополита. Усташка власт имала је у перспективи да он постане и први патријарх ове псеудо-цркве (расколничке парасинагоге). Све ово дешавало се током прве половине 1942. године. Оно што је важно нагласити, а тиче се и самог Гермогена и односа Светог Синода Руске Православне Цркве, је да је он (Гермоген) 6. јуна 1942. године изопштен из састава Синода, да му је изречена забрана свештенослужења и да је наложено да чим се буду стекли услови за то, да буде изведен пред Црквени суд РПЦ. Ово наглашавамо из разлога јер се Гермоген, као и свештеници СПЦ који су се приклонили партизанском покрету, обрео под забраном свештенослужења па самим тим и све оно што би чинио као епископ/свештеник нема никакву канонску утемељеност и сматра се ништавним. Ипак, Гермоген и свештенство које се окупило око њега, није се обазирало на одлуку Светог Синода РПЦ, тако да су, свако из свог разлога, прихватили и активно учествовали у стварању ХПЦ на просторима НДХ. Ова организација постојала је до уласка партизана у Загреб и хапшења Гермогена и оних који су се скривали са њим. Након експресно изведеног судског процеса, Гермоген је са својим сарадницима стрељан крајем јуна 1945. године. Погледати: Шкаровскиј, М. В., *К историји Православной церкви в Хорватии (комментарий в светле веры)* - www.sedmitza.ru; Продић, С. (2020), *Рейсфугиуризам Хрватске православне цркве*, Јагодина.

71 Хрватска православна црква (ХПЦ) реално је била „саблазан и понижење”. Ова верска организација створена је зарад потпуно световних циљева између којих је и контрола непобијеног и нерасељеног православног живља на простору НДХ. Наиме, СПЦ на простору НДХ потпуно је неутралисана током неколико месеци 1941. године. У вези са тим данас постоји прилично бројна литература тако да се овом приликом нећемо дотичати овог питања поготово што су извори који нам говоре о томе више него приступачни.

Када је реч о ХПЦ оно што се примећује на први поглед је да њу ствара и обликује низ изузетно интересантних личности које, свака на свој начин, пројављују различите људске слабости, а пре свих жудњу за новцем, славом и политичком моћи. ХПЦ била је састављена од српског и руског свештенства. Такође, у њој је функционисало

славље. Овај став наше скупштине једино одговара традицији Светосавске цркве.

Досадашње држање Његове Светости патријарха Гаврила у складу је са традицијама и идеалима Светосавске цркве, зато свештенство и народ могу с правом очекивати да ће и даље моћи у њему гледати поглавара Српске цркве.⁷²

Одајемо достојно признање и захвалност свима храбро погинулим свештеницима, који су се с пушком у руци борили

и неколико авантуриста и егзибициониста који су имали римокатоличко порекло као на пример Спиридон (Мифка) и Мирон (Федерер). Не улазећи у подробнију анализу оно што се уопштено може рећи не само о клиру ХПЦ, него и лаицима који су у њој имали значајне позиције (пре свега мислимо на поменутог Обркнежевића и Савића Марковића Штедимлију), је да рат за њих представља време у коме се изузетно добро сналазе. Ово се првенствено односи на стицање материјалног иметка, а ништа мање и на остварење политичких амбиција. Партизански покрет у ХПЦ испрва није видео противника када је реч о односу према СПЦ. Штавише, и једни и други вредно су радили на њеном уништењу. Проблем који су партизани имали са ХПЦ огледао се у томе што је ова псеудо-црква у служби НДХ између осталог имала за задатак да помно прати процес регрутовања православних младих у домобранске јединице. Такође, ХПЦ је имала обавезу да константно доставља информације усташкој власти о покретима партизана на одређеним просторима. Током трогодишњег постојања, то јест од 1942. до 1945. године, ХПЦ на простору НДХ и тамошњи партизански покрет, па самим тим и свештенство СПЦ које се прикључило овом покрету, нису имали превише сукоба. Штавише, део свештенства ХПЦ, а ту пре свих мислимо на оне који су били Срби, спорадично су са партизанским јединицама остваривали одређене контакте обично су сферама које су далеко од црквено - парохијских обавеза. Са друге стране, партизанско свештенство део свештенства ХПЦ које је пореклом са простора Русије препознаје као непријатеља, то јест препознаје их као класне противнике и противнике СССР-а. Управо на тај начин и потребно је разумети ове ни мало успутне напомене које у овом документу износи његови потписници.

72 Патријарх Гаврило (Дожић) ухапшен је од стране окупатора 25. априла 1941. године у манастиру Острог. Немци су, знајући какав утицај СПЦ има у народу, патријарха Гаврила максимално изоловали од тадашњих дешавања у прво време кроз заточење у манастирима Раковица и Војловица, а потом, од септембра 1944. године, заточењем у логору Дахау. Патријарх Гаврило вратиће се у земљу тек 14. новембра 1946. године. Из наведеног лако се може закључити да он просто није имао неки конкретан и практичан утицај на дешавања унутар свештенства СПЦ и његовог приступања у партизанске редове, те га стога свештеници-комунисти у моменту обнародовања овог документа и не препознају као непријатеља.

против зликовачких окупатора и њихових слугу, народних издајника усташа и четника; тако исто одајемо признање палим сенима мученички побијених митрополита, епископа и свештеника, од зликовачких руку: Немаца, Италија, усташа и четника.⁷³

Војни свештеници партизанских јединица у своме ходу са победоносним бригадама кроз све крајеве Југославије, оживотворили су црквени живот српског народа. Многе су цркве отворене и у њима се врши служба Божија; разваљене и опогањене су очишћене и освећене.⁷⁴ Десетине хиљада деце

73 До половине новембра 1942. године свештенство, монаштво али и верујући народ СПЦ заиста је мученички пострадао. Када је реч о свештенству, најпотпунији извор који је настао током СФРЈ у вези са овим питањем јесу издања која су објављена од стране Удружења православног свештенства Југославије. Наравно, у овим издањима не говори се о оним међу свештеницима који су побијени од стране партизана. Умањеном, али не и нестанком утицаја комунистичких власти у свакодневици живота у новоустројеним државама некадашње СФРЈ, дошло је до објављивања података о свештеницима који су страдали како од стране усташа и других иноверних војних јединица, али исто тако и од стране партизана. Захваљујући овим издањима данас имамо нешто потпунији увид у то како је и колико свештеника СПЦ пострадао до објављивања ове посланице којом се тренутно бавимо. Када је реч о свештеницима који су убијени од стране четника потребно је издвојити случај Драгољуба Милутиновића. Наиме, реч је о свештенику из Ивањице који је током септембра 1941. године, под утицајем Владислава Рибникара (1900-1955), омогућио Јосипу Брозу Титу, Даворјанки Пауновић Зденки (1921-1946), Веселинки Малински (1917-1987) и Јаши Рајтеру (1913-1990), да изађу из окупираног Београда и да их допрати до Пожеге. Вест о овом догађају доспела је до Божицара Ђосовића, данас много познатијег као војвода Божа Јаворски, те га је он, са својим борцима, убио почетком 1942. године. У годинама после Другог светског рата о овоме се готово да није ни говорило, а камоли писало. Један од ретких података из тог времена о овом свештенику, наравно без напомене да је реч о особи која је помогла Титу да побегне из Београд, доступан је на - www.znaci.net/0001/112_4.pdf. Погледати: Младеновић, М. (2006), *Тито од устанка до победе 1941-1945*, Београд.

Искористимо прилику да поменемо и свештеника Богића Јовићевића (1901-1941) који је 19. јула 1941. године ухаћен и стрељан због учешћа у устанку 13. јула. Његов отац Михаило, такође свештеник, након интернације умро је почетком 1942. године. Породица свештеника Богића одведена је у логор Клос. Погледати: Martinović, S., *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81/2020, 385-386.

74 О једном догађају овог типа говори Владимир Дедијер. Наиме, Дедијер је у свом „Дневнику” забележио да су партизани у Јајцу 1942. године очистили уништено

је крштено,⁷⁵ десетине хиљада погинулих, покланих, убијених и умрлих опојани су, стотинама брачних парова су венчани, стотинама нових домова је освећено, много хиљада народа је причешћено и извршени су безбројни верски обреди народу.

Никада српско свештенство није било слободније у проповедању, служењу и вршењу својих свештеничких дужности него у овом Народноослободилачком рату; никада српско свештенство није било ближе своме народу и народ свештенству него што је данас на ослобођеној територији. Народ и свештенство српско заветују се да ће учинити све што до њих стоји да вера не буде више раздор међу народима Југославије. У овом народноослободилачком рату крвљу је исписано братство Срба, Хрвата, Словенаца и муслимана и нико их никад неће моћи раздвојити. Стога српско свештенство позива католичко и муслиманско свештенство да се придруже својим народима који све више у масама приступају у партизанске борбене редове.

Кроз ову свету Народноослободилачку борбу народи Југославије исковали су братство са народима Совјетског Савеза и свима поробљеним и свима слободољубивим народима.

цркву како би свештеници обавили богослужење. Ово у својој „Историји СПЦ” наводи и Ђоко Слијепчевић. Искористимо прилику да наведемо и податак да је у Војном архиву (ANDH, k.85, reg. br.45/11-1) доступан усташки извештај од 20. септембра 1941. године који, између осталог, напомиње да је 16. септембра у православној цркви у Јајцу ножем заклано 158 грко-источних особа. Нешто пре тога, то јест 29. августа усташе су такође извршили масакр у новој цркви у Јајцу (Црква Пресвете Богородице), док је стара црква у овом месту опљачкана и претворена у јавни тоалет. Погледати: Umeljić, V. „Sveti” Alojzije, Srbi i njihova crkva - www.ceopom-istina.rs

75 У Музеју револуције народа Југославије, инвентарски број 9833, налази се фотографија снимљена 1942. године у босанском селу Равно на којој је овековечено како свештеник Владо Зечевић врши масовно крштење деце. Данас међу најчешће навођеним сведочанствима о томе да су свештеници СПЦ који су се борили на страни партизана крштавали децу је сведочење Милана Ђорђевића Јанаћка о догађајима у селу Кокори на Божић 1943. године. Погледати: *Božić u Kokorima* - www.znaci.net

Са гнушањем осуђујемо избегличку владу у Лондону, која је преко свога министра војске Драже Михаиловића изазвала братоубилачки рат, и која заједно са окупаторима води борбу против најбољих синова и кћери југословенских народа - против партизана.

Скупштина доноси ову посланицу у присуству више хиљада народа и с правом очекује да ће народ и свештенство са окупираних територија без резерве приступити у редове Народноослободилачке партизанске и добровољачке војске Југославије, да би наша победа била бржа и потпунија јер је народ и Бог с нама.

Смрт фашизму - слобода народу!

Прота Ј.[евстатије] Караматијевић из Нове Вароши,
верски референт 3. пролетерске НОУ бригаде.⁷⁶

---

76 Јевстатије Караматијевић, упркос томе што је био једна од централних личности када је реч о партизанским свештеницима, данас је готово непознат широј јавности. Постоји више разлога за то. Један од најважнијих је тај што је нововарошки свештеник Караматијевић умро недуго по окончању Другог светског рата те није имао прилику да остави дубљи траг у процесу константног подривања утицаја СПЦ у најширим друштвеним слојевима након доласка КПЈ и Тита на власт. Када је реч о политичком ангажовању свештеника Караматијевића потребно је нагласити да он, као предратно експонирани левичар али и као солунски ратник (војни свештеник), скупа са својом децом, ступа у партизане већ 1941. године. Наиме, чим је дошло до формирања партизанских група на простору Нове Вароши где је он годинама био на парохији, Караматијевић ступа у борбу и прилично активно агитује унутар парохијана да и они следе његов пример. Протеривањем партизана са простора Нове Вароши он се повлачи у Босну и, упркос већ озбиљним годинама живота (рођен је 1881. године), константно остаје у јединици. Истини за вољу он, за разлику од своје деце, најчешће није на првој линији фронта али својим залагањем, када је реч о периоду од 1941. до 1945. године, оставља значајан траг у ојачавању позиција партизанског покрета у најширим народним слојевима, пре свих унутар српског народа. Остајући до смрти у добрим односима са Титом, после рата се са преживелим члановима породице досељава у Београд и ангажује се у социјалним сегментима живота. Умро је у Загребу 1948. године. Подробније: Милкић, М. (2017), *Социјални стајтус војних свештеника српске војске 1839-1918*,

Прота Јагош Симоновић из Колашина, в. референт 4.
НОУ бригаде.⁷⁷

Поп Владо Зечевић, верски референт Врховног штаба
НОП и ДВ Југославије.⁷⁸

Поп Блажо Марковић, иследни судија Црквеног суда
са Цетиња и в.[ерски] референт Прве пролетерске НОУ
бригаде.

Поп Видак Дракић, парох и в.[ерски] референт 10.
херцеговачке НОУ бригаде.⁷⁹

Јеромонах Руфим Зижић, в.[ерски] референт 2.
пролетерске НОУ бригаде.⁸⁰

Историјски часопис LXVI, 321-340; Kuburović, M., *Samo bez mantije* - www.b92.net;
Српски биографски речник (2009), Нови Сад, 4. књига, 853; Selimović, S., *Čija je bila
partizanska autonomija Sandžaka* - www.politika.co.rs

77 Батрић Јовановић (1922-2011) нарочито истиче његову орјентисаност према партизанском покрету иако је раније имао националистичке погледе. Према сведочанству самог Симоновића, ангажованост његове деце у комунистичком покрету био је разлог да и сам приступи партизанима. Јагош Симоновић рођен је 1893. године код Колашина где је и био дугогодишњи свештеник и архијерејски намесник. Ступа у партизанае још током 1941. године. Учесник је Острошке скупштине. На дан формирања 4. пролетерске бригаде у строју је био са двојицом синова. У КПЈ је примљен током 1944. године. Из рата излази са чином пуковника. Носилац је партизанске „Споменице 1941”, Ордена ослобођења и Ордена братства и јединства. Умро је 1946. године и сахрањен у порти цркве у Колашину. Погледати: Јовановић, Б., Радовић, М., Меденица, С., Ракочевић, Н. (1981), *Колашин*, Београд.

78 Погледати: *Зликовци из Васојевића: њој Владо Зечевић и судија Милоња Сџијовић* - www.sedmica.me

79 Видак (Божов) Дракић рођен је 1908. године у месту Мојановићи. Пре рата био је свештеник у Брскутама (Црна Гора). Од јуна 1942. године наводи се као део штаба 5. црногорске пролетерске бригаде. На крају рата био је верски референт 5. крајишке дивизије. После рата налазио се на дужности члана Главне комисије за колонизацију бораца АП Војводине, председник Врховне инвалидске комисије при влади (ДФ), секретар Централне управе бродоградње МНО ФНРЈ. Био је пуковник ЈНА у пензији. Погледати: *Сасијав Петје црногорске њролејерске бригаде у данима њеној формирања јуна 1942. њодине* - www.znaci.net

80 Рођен је 1909. године и крштен као Радош. Завршио је монашку школу у манастиру Острог. Пре Другог светског рата био је монах у манастиру Бијела. Партизанима приступа још 1941. године. Помиње се као борац 4. црногорске пролетерске бригаде. Са њим је у партизанима од 1941. године и млађи брат Урош који

Стеван Пејић свештеник из Лике.⁸¹

Јован Шолаја, свештеник из Далмације.⁸²

Блажо Радичевић, свештеник из Босне.⁸³

Милан Цигановић, свештеник из Лике.⁸⁴

Крстан Бијељац, свештеник из Босне.⁸⁵

је погинуо у околини Бијељине 20. априла 1945. године. Руфим Жижић из рата излази са чином мајора. Умро је 1948. године. Погледати: J. Broz Tito, *Sabrana djela* (1982), Beograd, 12. tom, 363.

81 У неким изворима: Пејић Стево, протојереј, на служби у Лапачкој бригади Личког корпуса. Погледати: Vuković, T., *Šokantan povijesni podatak o svećenicima - četnicima*, Glas koncila (18.02.2017), 25.

82 Свештеник Јован С. Шолаја рођен је 1889. године, као свештеник у селу Ивошеви код Кистања, ступио је у партизане скупа са својом децом. Јован Шолаја са једним делом Централне болнице Главног штаба ухваћен је од стране Немаца и убијен почетком марта 1943. године у Босанском Петровцу. Осим њега из Епархије далматинске партизанима су се добровољно прикључили: Јован Миодраговић, Герасим (Курбалија), Ратко Јелић, Рувим Штрбац и Крстан Бијељац. Погледати: Пилиповић, Р., *Рецимо још коју...*, 390. Међу најпознатијим свештеницима који су ступили у партизане потребно је поменути протојереја Милана Мацуру из Шибеника. Он је скупа са синовима био активни комуниста још пре почетка рата. Са супругом је заробљен и послат у Италију. После рата, као свештеник у Сплиту, „руководио“ је Епархијом далматинском. Био је члан Удружења свештеника СР Хрватске. Умро је 27. јануара 1955. године у Шибенику (погледати: Слијепчевић, Ђ., *Историја СПЦ*, 3. књига, 147)

83 Ђоко Слијепчевић у свом делу „Историја СПЦ“ (3. књига, 144) помиње свештеника Блажа Радоићића али о њему наглашава да је он био свештеник из Црне Горе. Нама је, захваљујући Слијепчевићу, такође познат и свештеник Блажо Радојићић који је својевремено био парох у Пјешивцима у Босанској крајини селу Преодац код Гламоча.

84 Томислав Вуковић у свом чланку под насловом „Шокантан повијесни податак о свећеницима - четницима“, који је објављен у „Гласу Концила“ 18. фебруара 2007. године (стр. 25), наводи податак да је „Цигановић Милан, јереј, парох удбински, Епархије горњо - карловачке, војни свећеник Првога личког корпуса“. У извештају свештеника Косте Павла Зелића који је 14. априла упућен патријарху Гаврилу напомиње се да је свештеник Милош Цигановић погинуо од партизанског бацача, без напомене када и где („на путу кроз Лику“). Највероватније да је погинуо током новембра 1944. године негде у Истри. Погледати: Пилиповић, Р., *Рецимо још коју...*, 392; J. Broz Tito, *Sabrana djela*, Beograd, 12. tom, 327.

85 Крстан Бијељац рођен је 1916. године. Пре рата био је свештеник у селу Бјељани код Босанског Петровца. Као свештеник партизанима се прикључује 1941. године. Помиње га свештеник Коста Павле Зелић у свом извештају патријарху

Богдан Вуксан, свештеник из Добросела - Лика.⁸⁶

Мато Антуновић, теолог из Црне Горе, 5. црногорска
бригада.⁸⁷

Радомир Соколовић, богослов из Босне, 3. крајишка
бригада.⁸⁸

Јанко Димић, богослов из Лике, 9. хрватска бригада.⁸⁹

Гаврилу али као свештеника који је био на просторима Епархије далматинске. Учесник је ЗАВНОБиХ-а. Након Другог светског рата радио је у Црвеном крсту, Социјалистичком савезу... Пензионисан је током 80-их година 20. века. Током рата 1992-1995. године остао у Сарајеву и служио као свештеник. Умро је у Сарајеву 2010. године. Данас је широј јавности најпознатији по фотографији када је, у пратњи још неких свештеника, дошао у „Кућу цвећа” како би се поклонили свом врховном команданту Јосипу Броз у Титу. Погледати: Пилиповић, Р., *Рецимо још коју...*, 392.

86 Пре рата јереј Богдан Вуксан био је парохијски свештеник у Доброселу у Лици. После априлског рата склања се на простор Далмације. У јесен 1941. године враћа се на слободну територију и од тада, па све до краја рата, са краћим прекидима, сарађује са партизанским покретом. Данас се неретко само и искључино помиње као „корпусни свештеник Личко-кордунашког корпуса” али у оквиру четничких војних формација. Погледати: *Šokantni povijesni podatak o svećenicima - četnicima*, Glas Koncila 7 (18. 02. 2007), 26.

87 Матија Мато Антуновић рођен је 1916. године. Пре почетка Другог светског рата био је студент Богословског факултета у Београду. У НОБ ступа 1941. године. Члан КПЈ је од 1942. године. У саставу 5. црногорске бригаде током битке на Неретви Мато Антуновић се помиње као заменик комесара у штабу 3. батаљона 5. црногорске бригаде. Погинуо је током 1943. године. Погледати: *Пакао или комунизам у Црној Гори*, 8. свеска, 7.

88 Према сачуваном списку бораца 3. крајишке бригаде из друге половине 1942. године помиње се само Рајко (Љубе) Соколовић и то као секретар штаба 1. батаљона. Напомиње се да је рођен 1919. године у месту Бијелај код Босанског Петровца, да је Србин и да је ђак. Такође се помиње да је у партизанима од 1941. године и да је члан КПЈ. Ипак, на 220 страници 12-ог тома „Сабраних дјела” Јосипа Броза Тита (издање из 1982. године) напомиње се да је реч заправо о Рајку Соколовићу. О њему нам је познато да је пре рата био ученик Богословије у Сарајеву. Учесник НОР-а је од 1941. године. Члан КПЈ од 1943. године. У току рата борио се у саставу Дрварско-петровачког НОПА (1941-1943) и 3. крајишке бригаде (био је комесар чете). Од јесени 1943. до краја 1944. налазио се на разним дужностима у јајачком крају. После рата (1945-1974) био је у служби ЈНА и у Ватрогасном савезу СР Србије. У пензију одлази са чином потпуковника. Носилац је „Партизанске споменнице 1941”. Погледати: *Sastav 3. krajiške proleterske brigade polovinom novembra 1942.* - www.znaci.net; *Treća krajiška brigada*, 731; J. Broz Tito, *Sabrana djela*, Beograd, 12. tom, 355.

89 Јанко (Јован) Димић, партизанско име „Поп”, рођен је 1920. године у месту

Веселин Копривица, богослов из Црне Горе, 5.
црногорска бригада.⁹⁰

Јозо Радошевић, богослов из Петровца, 4. крајишка
бригада.⁹¹

Острвица код Госпића. Био је ученик Богословије у Сарајеву. У НОБ ступа 1941. године када је био ученик 5. разреда богословије. Члан КПЈ постаје током марта 1942. године. Био је политички комесар 2. батаљона и обавештајни официр 1. пролетерске бригаде „Марко Орешковић Крнтија”. Ову дужност обављао је током друге половине 1944. године. Преживео је рат и наставио са друштвено - политичким ангажовањем. Радио је при ОЗНА-и, УДБА-и, ЈНА и Привредној комори Југославије као представник у Москви и Варшави. Био је пуковник ЈНА у пензији. Погледати: *Borbe u kojima je zaslužena pohvala Vrhovnog komandanta (7. januar - 31. januar 1944)* - www.znaci.net; J. Popović, *Prva lička proleterska NOI brigada Marko Orešković* (1988), Beograd.

⁹⁰ Веселин (Крсте) Копривица - Веселико, политички комесар чете у 3. батаљону, рођен 1923. године у Велимљу код Никшића, богослов. Црногорац, у НОБ ступа током 1941. године када постаје и члан КПЈ. Такође је био борац у 5. црногорској пролетерској бригади. Погинуо несрећним случајем на Цетињу крајем 1944. као секретар комитета СКОЈ-а бригаде у којој се борио. Погледати: *Peta proleterska crnogorska brigada* - www.znaci.net

⁹¹ Потребно је напоменути да забуну у вези са њим изазива погрешно навођење имена. У овом документу назива се Јозо. У факсимилу истог документа на који наилазимо у „Сабраним дјелима” Јосипа Броза Тита (12. том, стр. 220), он се назива Јово уз напомену да му је заправо име Лазо. Касније ступа у 4. батаљон 1. пролетерске бригаде. Током јуна 1943. године прекомандован у севернодалматински одред „Плави Јадран” који је деловао на простору између Карлобага и Задра. Погледати: Popović, J. (1988), *Prva lička proleterska NOU brigada Marko Orešković*, Beograd, 832; Bratanić, M. (2016), *Partizanska propaganda na zadarskom području 1943.-1945. s naglaskom na ulogu Komunističke Partije Hrvatske*, Radovi Zavoda ua povijesne znanosti HAZU u Zadru 58, 383-437...

У 12-ом тому „Сабраних дјела” Јосипа Броза Тита објављених у Београду 1982. године, на страни 352 читамо и ово: „*Radošević Lazo* (1919). Do II svjetskog rata student Teološkog fakulteta u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a borio se u sastavu Visokofojničkog i Drvarsko-petrovačkog odreda (politički komesar) i 4. krajiške brigade (zamjenik političkog komesara). Poslije rata na raznim dužnostima u JNA. General-major u penziji. Nosilac „Partizanske spomenice 1941”. Овим информацијама додајмо и следеће. Наиме, Лазо Радошевић рођен је 1918. године у месту Врточа. Завршио је богословију на Цетињу. У партизане ступа 29. јула 1941. године. Обављао је дужност политичког комесара. После рата завршио је Вишу војну академију, а потом и француску Генералштабну школу. Као активан официр ЈНА помиње се до 1973. године када је пензионисан. Умро је 2011. године. Погледати: *Vojna enciklopedija* (1978), Beograd, VII knjiga, 688; *Spisak generala i admirala JNA* - www.wikiwand.com; *Kako se stvara(la) istorija... - lične priče učesnika i*

Радован Стијачић, богослов, 5. херцеговачка бригада.⁹²

Слободан Савић, богослов - Крајишник.⁹³

Бранко Богуновић, свршени богослов из Лике.⁹⁴

Веселин Булатовић, теолог из Санцака, 3. пролетерска
НОУ бригада.⁹⁵

---

učesnica Narodnoslobodilačke borbe (2018), Beograd, 101.

92 Радован Стијачић рођен је 1918. године. Члан КПЈ и борац у НОБ-у је од 1941. године. Обављао је дужност политичког комесара. После рата био је члан МК Сарајева, организациони секретар ОК КП БиХ за Сарајево, затим члан Извршног комитета ЦК СК БиХ. Био је савезни секретар за унутрашње послове од 1967. до 1971. године када је, због злоупотребе положаја и супростављања политици СКЈ, ослобођен функције. Такође, искључен је из СКЈ, а потом пензионисан. Умро је током 1988. године. Погледати: Seferović, M. (1981), *Istočno i zapadno od Neretve*, Beograd; *Hercegovina u NOV* (1961), Beograd, 177, 197, 877...

93 У књизи „Удружење православног свештенства Југославије 1889-1969” на страници 255 наилазимо на напомену да је Слободан Савић родом из места Прекаји код Дрвара, да је био ученик 5. разреда богословије и да није дочекао крај 2. светског рата. Нама је пак познато да је Слободан М. Савић рођен 1919. године, да је пре Другог светског рата започео студије на Богословском факултету у Београду, а да се партизанском покрету придружио непосредно по избијању устанка у околини Дрвара. Погинуо је у околини родног места приликом бомбардовања 2. августа 1943. године. Погледати: J. Broz Tito, *Sabrana djela*, Beograd, 12. tom, 355.

94 У 12-ом тому „Сабраних дјела” Јосипа Броза Тита на страни 220, он се помиње као Бранко Бојновић. Ипак, реч је заиста о Бранку Богуновића који је рођен 1920. године. Пре рата завршио је Богословију у Сарајеву. Учесник НОР-а је од 1941. године. Члан КПЈ је од 1944. године. Био је уредник партизанских листова „Лички вјесник” и „Српска ријеч”. После рата наставио је да се бави новинарством. Од 1945. до 1946. године ради у листу „Борба”, потом, до 1956. године је уредник, главни и одговорни уредник, те директор листа „Омладина”. Потом постаје члан иностраног дописништва ТАНЈУГ-а. Дугогодишњи је дописник из Њујорка, мада је широј јавности најпознатији као југословенски новинар који је 1967. године протеран из Пекинга. 1987. године од стране Удружења новинара добија награду за животно дело. Погледати: *Kratka istorija slave i propasti* - www.nuns.rs

95 Име Веселина Булатовића нераскидиво је повезано са Цетињском богословијом и изузетно агилној скојевској организацији која је у овој црквено - школској установи постојала у времену пре Другог светског рата. Данас се претпоставља да је око 80 (од њих око 140) цетињских богослова активно учествовало у СКОЈ-у. Избијањем рата значајан број њих придружио се партизанима. Међу њима је био и Веселин Булатовић родом из Бијелог Поља иначе рођак Милована Ђиласа. После рата постаће министар унутрашњих послова Црне Горе и један од управника логора

Милан Обрадовић, богослов из Санцака, 3. НОУ
бригада.⁹⁶

Веселин Кујовић, богослов из Санцака, 3. НОУ
бригада.⁹⁷

Ристан Павловић, богослов из Санцака, 3. НОУ
бригада.⁹⁸

на Голем отоку (на месту управника Голог Отока заменио је Војина Јауковића). Булатовић је такође обављао и дужности у одељењу унутрашњих послова СР Црне Горе. Пензионисан је у чину пуковника ЈНА. Читаоцима свакако може бити интересанта полемика коју је Веселин Булатовић имао са Николом Голубовићем, некадашњим заточеником на Голем отоку, а током рата саборцем у 3. пролетерској бригади. Ова полемика догодила се 1980. године у Дому армије у Београду. Погледати: *Крвави багњаци: Како је Саво Јоксиминовић удио 12 уједних Бјелойољаца* - www.sedmica.me; *Robijaš i upravnik Golog Otoka oči u oči 30 godina kasnije* - www.reddit.com; *Robijaš i upravnik Golog otoka oči u oči 30 godina kasnije* - www.reddit.com

Потребно је поменути и Јакшу Булатовића, богослова, који је такође био активан у партизанском покрету. У делу „Пакао или комунизам у Црној Гори” које је својевремено објављено у Цетињу у оквиру издавачке делатности „Глас Црногораца”, поред Јакше Булатовића помињу се још и богослов Драгиша Церовић и студент теологије Маго Антуновић.

96 У „Списку бораца и старешина на дан формирања бригаде” наведено је: Обрадовић Милан Поп, борац, рођен 1917, Пљевља, свршени богослов, члан КПЈ од 1942. Погледати: www.znaci.net

У 12. тому „Сабраних дјела” Јосипа Броза Тита о Обрадовићу се на страни 348 наводи да је богословију окончао пре почетка Другог светског рата, да је борац од 1941. године, да је после рата наставио да буде у ЈНА, да је пензионисан у чину пуковника и да је умро 1981. године.

97 Ово је очевидна грешка. Наиме, реч је о Драгоју Кујовићу који се борио у саставу 3. Санџачке. За њега се наглашава да је богословију окончао пре почетка Другог светског рата, да је учесник НОР-а и члан КПЈ од 1941. године, да је политички комесар, да је рођен 1919. године у месту Зари код Бијелог Поља, и да је погинуо 13. јуна 1943. године на Сутјесци. Погледати: J. Broz Tito, *Sabrana djela*, 12. том, 340. Додаћемо и име Луке Вујошевића, рођеног 1918. године у месту Чев код Цетиња, који је такође завршио богословију, био члан КПЈ. Погинуо је током рата.

Поменимо и дипломираног теолога Мила (Перо) Радуловића који је учесник рата од 1941. године. Обављао је дужност политичког комесара у Комском одреду. Погинуо је 24. јануара 1942. године. Погледати: Martinović, S., *Crnogorski sveštenici*, 388.

98 У списку бораца ове бригаде о Ристану Павловићу забележено је да је борац, рођен 1887. године у месту Бабине код Пријепоља, да је учитељ, те да је погинуо

Текст ове Посланице обнародован је и у листу „Борба”,⁹⁹
у броју 28 од 28. новембра 1942. године.¹⁰⁰

Партизански свештеник освештава гробове на Задусници 1943.
године

током јуна 1943. године у Челебићу код Фоче као вијећник АВНОЈ-а. Погледати: *Spisak boraca i starešina na dan formiranja brigade* - www.znaci.net

⁹⁹ Лист „Борба” био је гласило КПЈ. Са објављивањем креће 19. фебруара 1922. године у Загребу. Када је реч о времену Другог светског рата овај лист од 19. октобра до 27. новембра 1941. године излази у Ужицу, а од 30. септембра / 1. октобра 1942. до 27. фебруара 1943. године излази у Босанској крајини (штаман је у селу Дринићи). Од 15. новембра 1944. године у Београду почиње да се објављује као дневни лист. „Борба” је престала да се штампа током 2009. године. Фототипско издање „Борбе“ од 19. октобра 1941. до 27. фебруара 1953. године објављено је у Београду 1974. године.

¹⁰⁰ У 12. тому „Сабраних дјела” Јосипа Броза Тита на страни 218-220 објављен је Извештај Извршном Комитету Комунистичке интернационале, иначе на Титову иницијативу прочитан и преко радио станице „Слободна Југославија”, настао на руском језику. Овај Извештај носи датум 19. новембар 1942. године и напомену да је настао у Оштрељу.

Крштење деце у селу Равно (БиХ), 1942.
Крштење обавља свештеник Владо Зечевић

БОЖИЋНА ПОСЛАНИЦА ПАРТИЗАНСКИХ СВЕШТЕНИКА 6. ЈАНУАР 1943. ГОДИНА

Уводне напомене

У помесним православним Црквама устаљена је пракса да се Свети архијерејски сабор, то јест сабрање епископата једне цркве, обраћа Посланицом свештенству и верујућем народу најчешће пред празник Рођења Христовог - Божић и пред Празник над празницима - Васкрс (Пасху). Оваква пракса постоји и унутар СПЦ, а према учењу Цркве ова писана обраћања архијереја верујућем народу између осталог имају за задатак да кроз напомене основа хришћанске вере људе позивају на то да остну истрајни у благочестивом животу и да не поклекну пред различитим искушењима како би се показали као они који су достојни хришћанског имена.

У ратним временима, као временима препуним искушења, ове Посланице су биле нарочито важне за верујуће хришћане. Обраћања епископата указивало је, између осталог и то да они, као црквени пастири неодступно јесу са својим народом. Да, што између осталог и јесте улога свештеника, постојано проузносе молитве за поверени им народ те да своју

паству правилно руководе у вези са тим како и на који начин најбоље да избегну замке нечастивога које се постављају пред сваког понаособ. Зло братоубилачког рата на простору Југославије са собом је донело мноштво искушења. Било је то време свеколиког суноврата јер, као што ће показати време, искушење кратковременог Априлског рата као последице дешавања током месеца марта 1941. године,¹⁰¹ лако је прерасло у време револуције, у време небројених патњи и страдања, у време када је, на жалост, унутар српског народа наступила подела, мржња и међусобно уништење чији се трагови још увек и те како осећају.

Пред Божић 1943. године, а то је, како ће време показати, негде половина Другог светског рата на просторима Југославије, братоубилачки рат међу Србима/Црногорцима био је у пуном јеку. Годину дана раније, пред Божић 1942. године, митрополит Јоаникије (Липовац), иначе црквени великодостојник који је међу партизанским свештеницима у данас сачуваним документима међу најчешће прозиваним и етикетираним особама, верујућем народу Митрополије црногорско-приморске на чијем се челу налазио, упутио је Посланицу која свецело у духу учења свете Цркве упозорава верујуће људе да се уздрже од злочинења.¹⁰² У истом духу је и његова Посланица обнародована пред Васкрс 1942. године али у њој митрополит Јоаникије, управо из своје пастирске бриге према људима, јасно и недвосмислено упозорава на проблем комунизма. У тексту ове Посланице између осталог речено је: „ ... Шта комунисти траже од нашега народа? Ни више ни мање него да се одрече народности и православља, дакле, да се одрече онога што му је најсветије и најмилије, што

101 Погледати: *У чему је значај 27. марта?*, Мемоари патријарха српског Гаврила, Париз, 1974, 429-434.

102 Погледати: *Poslanice, besjede, raspisi, tekstovi i dokumenti - godina 1942* - <https://www.rastko.rs>

сачињава срж његовог живота и смисао његовог постојања. За њих не постоји Бог ни душа. Они руше све чим се је наш народ поносио кроз вијекове и што га је одржало у тамној ноћи петвјековног ропства. За комунисте не постоји Слава, крсни колач, кољиво, пуње и проскуре. Наши свети храмови и манастири за њих су непотребне зграде. Свете мошти светитеља за њих су обичне кости. Они исмијавају свете тајне, посте и молитве, ругају се онима који леже божићне бадњаке и шарају ускршња јаја; мрзе оне који посјећују богослужења, дају парастосе и врше прекаде гробова својих драгих покојника, који у домовима својим држе иконе и пред њима пале кандила, који станове своје каде тамјаном и шкропе богојављенском водицом. Они исмијавају рођаштво, кумство, побратимство, гостопримство, светињу брака, породицу. За њих су обична глупост гусле, народне пјесме, тропари, стихире и друге црквене пјесме. Њих вријеђа, кад им неко каже: „Помаже Бог!”, или „Христос се роди!”, или „Христос воскрес!” Они кажу да све старо треба срушити, а ново зидати. Заборављају, да је лако рушити, а тешко зидати. Комунизам је нашем народу донио велико зло. А зло је дошло због гријехова. И мало им је што су извели моралну пустош, већ су 13. јула 1941. године дигли и крвави устанак који је нашем народу нанио такве ране да их ни деценије неће излечити. Ту су стријељања, паљевине, интернирања, затварања по тамницама, пустошења, свађе и друга зла. Комунисти су узрочници тога. Они су не само из засједе напали на благе Италијанске војнике, већ су има неко вријеме почели пљачкати крваво стечену имовину народну, она наша мала сиротињска имања, поштено стечена знојем и жуљевима. Последњих седмица почели су убијати све оне који нијесу хтели да се упишу у комунистичку странку, и убијали су и убијају не само људе, већ и жене, старце и дјецу. Окрвавили

су, дакле, руке братском крвљу. У нашим крајевима завладала је тако страшна несрећа, народ је на таквим мукама, да ће се на ово доба кроз вјекове примењивати Његошеве речи:

*Бјеше облак сунце ухваишио,
бјеше јору шама ириииснула,
и пред олишаром илакаше канђело,
на јусле се сѣруне иокидале,
сакриле се виле у иешѣере,
дојаху се сунца и мјесеца...*

Нашу Цркву боли такво стање. Она је била увијек и сада је народна црква. Она је дијелила и дијели са својим народом и добро и зло...”¹⁰³

Митрополитове речи биле су речи очевидца ужаса што га је са собом донео комунизам и то не само на просторе Црне Горе, него и на све просторе на којима је живео српски народ. Његове речи, показаће се, биле су и пророчке јер су јасно и недвосмислено указале на оно шта је тек чекало православне хришћане. Наравно да му комунисти то нису опростили...

У духу комунистичких парола, партизански свештеници, на челу са првопотписаним Јевстатијем Караматијевићем, кроз „Посланицу” која је пред нама обећавали су Југославију која ће бити држава у којој ће бити испуњене Христове заповести да смо сви браћа, истовремено се обавезујући да на њима „свештеницима свију вера у Југославији лежи велика и одговорна дужност да ово стечено народно благо, саздано у овом рату, сачувамо, проширимо и продубимо”. Истовремено, не удубљујући се превише важношћу Божића и уопште

---

103 *Poslanice, besjede, raspisi, tekstovi i dokumenti - godina 1942.* - [https:// www.rastko.rs](https://www.rastko.rs)

учењем Цркве, партизански свештеници своју пажњу усмеравају на извршење добијених директива. Наиме, требало је свуда и у свакој прилици што је могуће више пропагирати идеје револуције и комунизма. Требало је свуда и на сваком месту у најгорим цртама представљати свакога ко није у партизанским редовима. Требало је непрекидно агитовати и позивати све и свакога да се прикључи комунистима...

Ипак, „Божихна посланица партизанског свештенства” из 1943. године остаће запамћена и још по нечему. Наиме, ова посланица у себи је садржала напомене о епископу Гермогену и заиста интересантној творевини која је запамћена као „Хрватска православна црква”. Уколико је сама идеја о постојању партизанског свештенства, то јест православних свештеника међу онима који су заиста пројављивали и пројавиће елементе најгрубљег антитеизма, сама по себи била тешко схватљива, са друге стране, устројење потпуно нове Хрватске православне цркве на просторима НДХ била је прича за себе.

Чак и из данашње перспективе идеја о стварању Хрватске православне цркве просто је невероватна. У времену постојања НДХ као државе којој је један од примарних циљева била реализација геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима и када се зарад остварења ове идеје једноставно нису бирала средства, оснивање православне цркве тамо где већ постоји канонски призната аутокефална Српска православна црква представљало је чисто политички пројекат. Уништење Српске православне цркве у НДХ започело је од првог дана постојања ове фашистичке државе. Одушевљење најширих народних маса у НДХ тиме да је коначно почела да постоји хрватска држава био је својеврстан подстицај да се крене са ликвидацијом православног живља са циљем да њих уопште не буде унутар новонастале државе. Једноставније речено, ово је био стратешки план и он се, на жалост, веома постојано спроводио у пракси.

Притисак на Анту Павелића који је долазио од стране немачке војске и још више од стране немачке контраобавештајне службе резултирао је тиме да он допусти да се на простору НДХ, а зарад смањења притиска на преостале православне хришћане, за њих створи нова црква. Остварење ове идеје у пракси није представљало неки превелик изазов како за немачку агентуру. У добро организованој средини коју су немачки обавештајци припремили 30-их година 20. века на простору Краљевине Југославије, поготово међу руским али и српским свештенством пронађене су особе са којима се заиста лако могло манипулисати. Међу овим особама био је и епископ Гермоген који се поименице помиње у Посланици. Поред епископа Гермогена, у Хрватској православној цркви своје место пронаћи ће читава плејада веома интересантних личности попут Василија Васа Шурлана, Милоша Обркнежевића, Јоце Цвијановића, Спиридона Мифке...¹⁰⁴

Текст документа

„Као што је рођење, живот и наука Христова једна огромна и неизмерна добит за напредак човечанства, тако и нова Федеративна Демократска Југославија,¹⁰⁵ уређена на принципима националне независности и равноправности народа Југославије - значи укидање тамница и логора, насиља и понижавања човека, значи испуњавање Христове заповести да смо сви браћа. У овом светом отаџбинском-ослободилачком рату постигнуто је оружаном братство народа Југославије и братска љубав између припадника ри-

---

104 Подробније о сваком од помених: Продић, С. (2020), *Ретирофугиуризам Хрватске православне цркве*, Јагодина.

105 Веома интересантан детаљ имајући у виду да је постојање ове државе обнародовано тек неколико месеци касније, то јест од 29. новембра 1943. године.

мокатоличке, православне и мухамеданске вере. На нама свештеницима свију вера у Југославији лежи велика и одговорна дужност да ово стечено народно благо, саздано у овом рату, сачувамо, проширимо и продубимо.

Посебно анатемисемо,¹⁰⁶ белогардејског владика Гермогена, поглавара Павелићеве православне цркве у усташкој држави,¹⁰⁷ као и оне свештенике, владике и митрополите у Београду и Србији који су у служби окупатора и окупаторских слугу Недића и Драже Михаиловића. Ова анатема почива на осведоченој и утврђеној чињеници: да су усташе и четници пролили много невинне крви народа Југославије, те су на

106 Питање анатеме и анатемисања као сегмента црквеног права прилично је интересантно поготово из перцепције партизанског свештенства. Наиме, анатемисање једне или више особа, према црквено-канонском праву, могуће је само од стране Светог Архијерејског сабора неке од аутокефалних православних цркви. У сваком случају, ово „анатемисање” представља акт који је учињен са потпуно других, политичких мотива.

107 Георгиј Иванович Максимов или епископ Гермоген (Максимов) био је један у низу епископа Руске православне цркве који су, након пораза белогардејаца, напустили просторе Русије и настанили се у Краљевини Југославији. До 1942. године био је члан Светог Архијерејског Сабора Руске Заграничне Цркве и био је настањен у фрушкогорском манастиру Хопово. Током априла/маја 1942. године преко Милоша Оберкнежевића понуђена му је позиција првојерарха будуће Хрватске православне цркве. Испрва је ову понуду одбио али под утицајем немачких агената и Руса који су били активни немачки обавештајци, он ипак прихвата понуђено место. Седиште Хрватске православне цркве налазило се у Загребу. Гермоген је узведен у достојанство митрополита, а по Павелићевој замисли требао је да буде и први патријарх канонски признате аутокефалне Хрватске православне цркве. То се никада није догодило. Ипак, усташе су успели да окупе одређени број руских и српских свештеника и монаха и да организују неколико црквених општина, па чак и једну епископију - сарајевску на чије чело су поставили епископа Спиридона (Мифку). Због активности које су биле директно усмерене против црквеног јединства и надасве СПЦ, епископ Гермоген је био изопштен уз састава Светог Архијерејског Синода Руске Заграничне Цркве и имао је забрану свештенодејства. Партизани ће уласком у Загреб успети да ухвате неколико водећих свештеника Хрватске православне цркве, а међу њима и епископа Гермогена. Након краћег испитивања и судског процеса осуђен је на смрт стрељањем. Најчешће се наводи да је убијен 3. јула 1945. године. Подробније: Шкаровский, М. В., *Создание и деятельность Хорватской Православной Церкви в годы Второй мировой войны* - www.anti-raskol.ru; Продић, С., *Рейсбруйтуризам Хрватске православне цркве...*

тај начин многи виши и нижи свештеници римокатоличке, православне и мухамеданске вере одговорни и криви за небројене жртве народа Југославије.

Позивамо све верске представнике, како свештенике, тако и световњаке свије вере, који стоје по страни, да се прикључе Народноослободилачком покрету, јер не борити се против зла - фашизма, значи помагати непријатеља - окупатора и њихове слуге.

Божић 1943. године

Слободна територија Југославије

Прота-ставрофор Јевстатије Караматијевић, члан
Председништва АВНОЈ-а и верски референт 2. дивизије.
Прота-ставрофор Јагош Симоновић, члан АВНОЈ-а и верски
референт 4. црногорске бригаде.

Прота Јово Радовић, члан Земаљског вијећа Црне Горе и
Боке и верски референт при ЗАВ Црне Горе и Боке.¹⁰⁸

Влада Зечевић, свештеник из Србије и Повереник за
унутрашње послове Југославије.

Сава Савић, свештеник из Босне и члан ЗАВНО БиХ-а.¹⁰⁹

---

108 1955. године одликован је због сарадње са државним органима. Погледати: Radić, R. (2002), *Država i verske zajednice 1945-1970*, II том, Beograd, 71; Bećirović, D. (2010), *Komunistička vlast i Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini (1945-1955) - pritisci, napadi, hapšenja i suđenja*, Токови историје 3, 86.

109 У документу од 14. октобра 1943. године који представља извод из извештаја покрајинског комитета КПЈ за БиХ упућен Централном комитету КПЈ скупа са др Војом Кеџмановићем из Бијељине и још неколико угледних другова, помиње се и свештеник Саво Савић као парох у Шековићима. У листу „Фронт слободе” (2. октобар 1944) године име свештеника Сава Савића помиње се међу члановима Народноослободилачког фронта за Источну Босну. Интересантно је да се наводи како је он ванстраначка личност. Свештеник Саво (Јосифа) Савић умро је 5. августа 1954. године. Погледати: *Izabran je odbor Narodnooslobodilačkog fronta za Istočnu*

Поп Блажо Марковић, члан АВНОЈ-а и верски референт 3.
корпуса.

Поп Видак Дракић, члан ЗАВ Црне Горе и Боке и верски
референт 3. дивизије.¹¹⁰

Јеромонах Рувим Жижић, верски референт 2. србијанске
бригаде.¹¹¹

Поп Ђорђе Калезић, члан ЗАВ Црне Горе и Боке и верски
референт 3. дивизије.¹¹²

Поп Илија Ђук, верски референт 19. дивизије.¹¹³

Bosni, Front slobode, 2.10.1944.; Индекс свештенства Епархије зворничко-тузланске, 94, 169-170.

110 Видак Дракић рођен је 1908. године у месту Мојановац код Подгорице. Учесник је устанка започетог 13. јула 1941. године. Члан КПЈ постаје током августа 1941. године. Као војни референт Пете црногорске бригаде бори се заједно са својом супругом. Видак Божов Дракић решењем митрополита Јоаникија престаје парохијска служба без права на пензију. Подробније: Глигорић, Ј. (2011), *Грађански рат у Србији и Црној Гори од 1941. до 1945. године у светлу верске њарадије - Однос два антифашистичка покрета, четничког и партизанског према религији и Цркви*, Војно дело, пролеће/2011, 398-416; Stanišić, М. (1984), *Kadrovi revolucije*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 375; Martinović, S., *Crnogorski sveštenici - glavari, oficiri i ratnici*, Matica 81, 382.

111 У већини извора: Руфим Жижић. Радош - Руфим Грујичин Жижић рођен је 1907. године у Милошевићима (Шавник). Био је монах у манастиру Бијела у Црној Гори. У партизане је ступио 1941. године. Пре преласка у 2. србијанску бригаду био је у 4. црногорској пролетерској бригади. У списку 3. чете наводи се да је борац. Скупа са њим, од 1941. године, ратовао је и његов млађи брат Урош. Урош је погинуо код Бијељине 20. априла 1945. године. Некадашњи јеромонах Руфим умро је током 1950. године. Погледати: *Porodica Žižić. Plemenska sećanja* - www.zizic.me; Јанковић, Б., 4. *Њорлејтерска црногорска бригада*, 60; Stanišić, М., *rom. delo*, 152.

112 У књизи бораца 5. пролетерске црногорске бригаде у време њеног формирања јуна 1942. године за њега се наводи да је члан штаба те да је: „ ... вјерски референт, рођен 1909. године у Косовом Лугу - Даниловград, свештеник, Црногорац, члан КПЈ од 1941, завршио рат као вјерски референт у Другом корпусу” - www.znaci.net

У новијим радовима за Ђорђију (Миро) Калезића напомиње се да је рођен у селу Сладујево Копито код Даниловграда, да је један од учесника устанка започетог 13. јула 1941. године, да је до пролећа 1942. године на дужностима у органима партизанске власти, а да је потом постављен за интенданта батаљона у Зетском одреду. На дужности верског референта Треће дивизије је од почетка 1943. године.

113 Илија Ђук рођен је 1912. године у Зрмањи. Богословију је завршио 1934.

Поп Богдан Вуксан, верски референт при ЗАВНОХ-у.¹¹⁴

Поп Крстан Бијељац, члан ЗАВНО БиХ-а и верски референт
ЗАВНО БиХ-а.¹¹⁵

године на Цетињу. Потом постаје свештеник у Петрињи и месту Штикаде код Грачаца. Склоност ка комунистичком покрету пројављује још пре почетка рата. Због тога је током 1942. године ухапшен од стране италијанске војске и затворен у Книну. По изласку из затвора одлази међу партизане. Као политички комесар штаба 1. батаљона 12. херцеговачке НОУ бригаде помиње се од 9. септембра 1944. до 12. децембра 1944. године. После рада био је међу виђенијим заговорницима остварења идеје о Удружењу српско-православног свештенства у СР Хрватској. Ова идеја реализована је у Загребу 5. августа 1947. године. Активно је учествовао у иницијативи да за будућег патријарха СПЦ 1950. године буде изабран митрополит Арсеније. Током 1955. године одликован је од стране државних власти због сарадње са државним органима. У књизи „Котар Грачац у НОБу 1941-1945“, која је објављена у Карловцу 1984. године, као аутор поглавља „Омладина грачачког котара у последњој години НОР-а“ наводи се управо Илија Ђук. Свештеник Илија Ђук званично је пензионисан 1959. године. Према напомени Ђоке Слијепчевића, Илија Ђук је страдао у саобраћајној несрећи. Ратко Јелић наводи да се то догодило 1962. године. Погледати: Radić, R. (2002), *Država i verske zajednice 1945-1970*, II, Beograd, 71, 314-320; Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 3. књига, 147; Јелић, Р., *Свештеници удружење у Далмацији*, Алманах, 297; Саг, Т. (2016), *Srpska pravoslavna crkva u Hrvatskoj: oduzimanje imovine i odnosi sa državom od 1945. do 1967.* (doktorska disertacija), Zagreb.

Поменућемо и свештеника Платона Бузацића који је рођен у Бучју код Пакраца, а који је пре почетка Другог светског рата службовао по парохијама у Славонији. Априлски рат дочекао је као парох у Новој Градишци. Успоставом НДХ бива ухапшен и заточен у логору Цапраг. Одатле је протеран у Србију. Доласком у Србију, септембра 1941. године, прикључује се партизанском покрету скупа са породицом. Током рата погинуо му је син. После рата враћа се у Нову Градишку и, као свештеник, активно агитује на ширењу братства и јединства и чвршћој повезаности свештенства са народном влашћу. Један је од иницијатора оснивања Удружења српског православног свештенства у НР Хрватској. Умро је 1950. године. Погледати: Јовановић, N. (12.09.2023), *Prijatelji socijalizma* – <http://www.portalnovosti.com/prijatelji-socijalizma>

114 Помиње се и као „јереј, корпусни свећеник Личко - кордунашког корпуса“ (Vuković, T., *Šokantan povijesni podatak o svećenicima - četnicima*, Glas Koncila, 18.02.2007, 25)

115 Искористимо прилику да поменемо и следеће: свештеник Крстан или Крсто Бијељац, иначе рођен 6. јануара 1916. године у месту Љесковица код Дрвара, активни учесник рата на страни партизана од 1942. године и један од иницијатора стварања Удружења православних свештеника, један је од најодликованијих свештеника у комунистичкој Југославији. Наиме, он је 1960. године, скупа са

Поп Стеван Пејић, парох из Лике.¹¹⁶

Поп Новак Мاستиловић, члан ЗАВНО БиХ-а и верски референт 29. дивизије.¹¹⁷

Прота Илија Билован, бивши војни свештеник из Цеља.¹¹⁸

свештеником Миланом Илићем, одликован Орденом републике првог реда. Такође је био одликован Орденом братства и јединства другог реда, Орденом заслуга за народ другог реда и Орденом рада другог реда. Погледати: *Vjerski službenici - učesnici ZAVNOBIH-a koji su potvrdili njegove temeljne vrijednosti* - www.klix.ba

116 У горе поменутом извору помиње се и Стево Пејић као протојереј на служби у Лапачкој бригади Личког корпуса. Помиње се 1942. године као свештеник у личком месту Висућа. У пролеће 1944. године придружује се остацима четничких снага у Доњем Лапцу. Током августа исте године ОЗНА је савладала ове четнике. Погледати: *Medić, M., Obavještajna služba na području Like i osvrt na vojno-obavještajnu službu u 11. korpusu*, Kotar Donji Lapac u NOB-u, 838-927.

117 Пре рата био је свештеник у околини Гацка. Преживео је усташки масакр на ледини Павлић између села Степена и села Међулићи код Гацка (*Календар јеноцида НДХ у Херцеговини, 9. јун 1941.* - www.slobodnahercegovina.com). Његов говор на заседању АВНОБиХ-а био је улерен „против властодржаца у бившој Југославији јер нису изашли у сусрет општем захтеву наших народа да се наша земља повеже са братским Совјетском Русијом...” (*Četnički izrodi spašavali su ustaše i okupatore* - <https://pressreader.com>) Током септембра 1944. године враћа се у Гацко. 19. септембра држао је говор на конференцији ЈНОФ-а. (сведочанство тога је и фотографија доступна на <http://form.klix.ba>). Новак Мастиловић је 2. маја 1945. године, након уласка партизана у Трст, са допуштењем команданта 2. дивизије Владе Шегрта, отишао у тамошњу православну цркву Светог Спиридона, одслужио вечерње и пред окупљеним свештеницима и народом одржао политички говор. Његово име сусрећемо међу именима кандидата за Скупштину ФНРЈ 1945. године из изборног округа Херцеговачког (погледати: *Службен лист* 83, 29. октомври 1945, 880). После рата, у првој влади Родољуба Чолаковића, то јест у периоду од 26. априла 1945. до 14. фебруара 1946. године, био је постављен на место министра за социјалну политику. Умро је у Сарајеву током 1989. године. Погледати: Поп Новак Мастиловић (2010), *Црквице, задиљешке*, Изворник 6/2010, 117-161.

118 Заправо, реч је о свештенику Илији Буловану који је рођен 26. септембра 1891. године у Радучићу код Книна. Богословију је завршио у Задру, а за свештеника је рукоположен 16. фебруара 1914. године и постављен на парохију у Броћанцу код Сплита. Потом је постављен на парохију у Пађанима а касније у Сплит. Војни свештеник постаје у јулу 1922. године. Априлски рат затиче га на служби у Цељу. Данас се неретко наводи да је ратне године провео као дивизијски свештеник при Динарској четничкој дивизији. То је у основи тачно али потребно је нагласити и то да је до 21. октобра 1943. године био окренут партизанском покрету. Након скупштине свештенства Епархије далматинске, која је 21. октобра одржана у Буковици, скупа са Милорадом Добротом, напушта партизана и прикључује се

Свештеник Миливој Јелача, парох из Далмације.¹¹⁹

Свештеник Јаков Мандић, парох из Далмације.¹²⁰

Јеромонах Павле Козлица, парох из Далмације.¹²¹

Свештеник Никола Секулић, парох из Далмације.¹²²

Свештеник Јован Јавор, парох из Далмације.¹²³

четницима. У Аустралији је од 1949. године. Тамо живи и ради као свештеник све до смрти 22. октобра 1980. године. Погледати: *Пројојереј-сѣаврофор Илија Булован* - <https://svetosavlje.org>; Petešić, Ć. (1982), *Katoličko svećenstvo u NOV-u 1941-1945*, Zagreb, 246-248.

119 Миливој Јелача 1945. године налазио се на дужности свештеника у Стрмици. На оснивачкој скупштини Савеза удружења православног свештенства за Југославију, Пододбор за Далматинску епархију, која је одржана у Книну 27. јуна 1950. године, прота Миливој Јелача изабран је за секретара. За првог председника изабран је свештеник Мирко Вујатовић. 1965. године помиње се као свештеник у Бенковцу. Погледати: Олујић, П. (1971), *Свешћенство Епархије далматинске* (1971), Алманах Срби и православље у Далмацији и Дубровнику, Загреб, 49.

120 Јаков Мандић се школовао 1915/16. године помиње се као ученик Богословског завода у Задру. Био је свештеник у Метковићу, Баљцима, Брибиру у Ђеврскама (од 1935. године). Пуних 16. година налазио се на челу Удружења српског православног свештенства Епархије далматинске у Шибенику основаног 3. маја 1955. године. Према подацима из 1965. године био је архијерејски намесник шибенички. 1971. године био је парох у Ђеврску. Умро је током 1974. године. Погледати: *Алманах*, 48, 299; Zorica, S., *Pravoslavno duhovno školstvo u Dalmaciji* - www.svetosavlje.org

121 Павле (Козлица) после рата биће дугогодишњи настојатељ манастира Крупа у Епархији далматинској. Погледати: *Алманах*, 48; Пекић, М. (2002), *Проблем историјских извора на примјеру прошлости српског народа сјеверне Далмације*, Зборник радова Филозофског факултета у Приштини 32/2002, 237-259.

122 Никола Секулић пре почетка Другог светског рата био је свештеник у Обровцу у Епархији далматинској. По неким истраживачима каријеру ће наставити као официр ОЗНА-е. Погледати: Олујић, П., *Свешћенство Епархије далматинске*, Алманах Срби и православље у Далмацији и Дубровнику, 48; *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948. рођинјени од припадника NOV, JA, OZN-e i UDB-e* (2011), Zagreb.

123 Јован Јавор током рата био је свештеник у Жегару. 1945. године помиње се и као свештеник у Задру, а такође и као свештеник у Обровцу. У једном документу УДБА-е (Одељење за Далмацију) начињеном 17. јула 1947. године (извештај за период од 24. јуна до 24. јула) постоји напомена о томе да је правослазни свештеник Јован Јавор из парохије Жегар ухапшен 2. јула. Након што се пожалио вишим инстанцама да ће га хапшење спречити да присуствује Конгресу свештеника у Загребу, одмах је пуштен на слободу. Погледати: *Алманах*, 48; *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948. рођинјени од припадника NOV, JA, OZN-e i UDB-e (Dokumenti)*, 157; М. Црномарковић, М. (2020), *Далматинска епархија Српске православне цркве (1945-1991)*, (докторска дисертација), Бања Лука.

Јерођакон Рувим Штрбац, Далматинац.¹²⁴

Свештеник Милорад Доброта, парох из Далмације.¹²⁵

Свештеник Блажо Радојичић, парох из Босанске Крајине.¹²⁶

Свештеник Војислав Шешум, парох из Босанске Крајине.¹²⁷

---

124 Рувим (Штрбац) рођен је 1919. године. Од 1945. године, па до смрти 1968. године, био је настојатељ манастира Драговић у Епархији далматинској.

125 Пишући о дешавањима на простору Далмације, Ђоко Слијепчевић, као што смо већ поменули, наглашава да је 21. октобра 1943. године у Буковици одржана свештеничка скупштина којој су присуствовали свештеници Илија Булован и Милорад Доброта, али да су они напустили скупштину и касније приступили Четничкој динарској дивизији са којом су се и повукли из земље. У свом раду „Верски живот расељених лица у Немачкој: 1946-1956” прота др Матеја Матејић наводи податак да је свештеник Милорад Доброта након боравка у логору Еболи у Италији емигрирао у САД. Погледати: *Verski život raseljenih lica u Nemačkoj: 1946-1956* - www.novinar.de; Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске православне цркве*, 3. књига, 149

126 У појединим изворима, као на пример у Слијепчевићевој „Историји СПЦ”, помиње се као Блажо Радојичић. Слијепчевић за њега каже да је био свештеник у Пјешивцима те да је 1947. године у околини Босанске Градишке премлаћен од стране припадника УДБА. Слијепчевић такође помиње свештеника са истим именом али као свештеника у Црној Гори. Погледати: Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске православне цркве*, 3. књига, 134, 145.

127 Војислав или Војко Шешум рођен је 6. фебруара 1910. године у Ливну. Прерата био је свештеник у месту Врбица и био је члан Југословенске радикалне странке. На почетку рата учествовао је у подизању устанка и био је активан борац до 1943. године када се враћа кући али наставља да помаже партизане. У селу Врбица је до 1946. године, а потом је премештен у Ливно. 19. јуна 1959. године, од стране Народног одбора среза Ливно, предложен је за добијање одликовања. Овде је на парохији био све до 1969. када је премештен у Сплит. Умро је у Сплиту током 1990. године од последица можданог удара. Погледати: *Удружење Оињена Марија Ливанска* - <https://omlivanjska.com>; Perica, V., *Hram Svetog Save u Splitu 20 godina kasnije (1989-2009)* - <https://chdr-ns.com>; Bećirović, D. (2008), *Državna politika diferencijacije sveštenika Srpske Pravoslavne Crkve u Bosni i Hercegovini (1945-1963)*, Historijski pogledi 3, 211.

Većnici AVNOJ-a pop Novak Mastilović i imam Hadži Mehmed Mujkić.

НАРОДУ СРЕЗА КОЛАШИНСКОГ

„Заузећем града Колашина од стране наше херојске Народно-ослободилачке војске настао је нов преокрет у животу грађана не само нашег среза већ читаве Црне Горе, па поготову Југославије.¹²⁸

Скоро ће двије године, како су намученим народом овог среза загосподарили различити несавијесни каријеристи, њихови трабанти и они који су ваш зној искоришћавали за своја уживања. Поменута скупина ове шарене олоши, као вјерно чедо окупатора, својим крволочним терором и лажном пропагандом успјела је поколебати душу народа те и многе честите његове синове завести за Голеш планину,¹²⁹ који им се несвјесно и од голог страха придружише у братоубилачкој борби.

Сви који сте данас живи, свјedoци сте крволочних и срамних недјела ове издајничке банде. Да би њихова издаја према своме народу била очигледнија, а служеће окупатору

---

128 Колашин је у периоду од 1941. до 1944. године у неколико наврата прелазио „из руке у руку”, то јест у неколико наврата је „ослобађан”. Податак да је град 18 пута бомбардован од стране Немаца и Италијана довољно говори о разарањима и жртвама које је претрпео. Иначе, тек 29. децембра 1944. године Колашин је дефинитивно пао у руке југословенских комуниста.

129 Израз „завести под Голеш планину” у српском језику означава особу/особе преварену од некога помоћу лажних прича и обећања. Такође, ова народна мудрост указује на случај када неко избегава јасан и директан одговор.

потпуније, довели су ови народни изроди све оно што је њима присно из Васојевића, гдје се још од раније била зацарила срамна реакција под утицајем Драже Михаиловића, талијанских лира и магацина.¹³⁰ Настало је Христово мучење за поштени народ и народ је збиља подијелио надчовјечанске муке са својом херојском војском која је пролијевала своју крв борећи се истовремено са Талијанима, Њемцима, усташама и њиховим слугама четницима.

КОЛАШИНЦИ, РОВЧАНИ И МОРАЧАНИ,

Ви који сте стекли неумрлу славу на Мојковцу и чији су претци својом крвљу безброј пута окупали бедеме Колашина освајајући га од Османлија,¹³¹ преживјели сте покор и срамоту од издајника нашег народа који вам доведоше још и трећег окупатора из Васојевића, који су по својој свирепости и недјелима превазишли и италијанске и њемачке окупаторе.

Зар ваша част и понос нијесу трпјели срам и понижење гледајући окупаторске измећаре,¹³² да вас тероришу у вашој сопственој кући у својству повлашћених пљачкаша који су вам из ваших сиромашних домова и торова плијенили све што су

---

130 Ово је алудирање на материјалну помоћ коју су припадници четничког покрета добијали од Италијана. Подробније: К. Николић, К. (2009), *Италијанска војска и четници у Другом свјетском рату*, Београд; Р. Лубурић, Р. (1995), *Друштво Црне Горе у Другом свјетском рату*, Подгорица.

131 Подробније: Šćepović, M., *Naseljavanje Kolašina (1879-1886)* - www.montenegrina.net

132 Измећар - слуга, послужитељ. У преносном смислу неко ко слепо заступа туђе интересе, продана душа. О дешавањима на простору Црне Горе након што су је напустили побеђени партизани погледати: *Politička ubistva, četnici potiskuju partizane, bitka na Neretvi...* - www.cdm.me

хтјели и пунили своје незајажљиве јазбине по Васојевићима, као да то није ваша крвљу стечена имовина.

Зар вам се није срце стезало од бола, када су ти исти народни издајници снабдијевени окупаторским оружјем, конзервама и макаронама ишли са окупатором раме уз раме да пролијевају крв своје браће? Зар нијесте задрхтали пред ужасним призором стријељања на Брези,¹³³ гдје су стотине наших најбољих синова мученички завршили своје животе?

Зар нијесте са гнушањем и сузама у очима посматрали од истих ових банди довођење нејаке дјеце и жена у италијанске логоре и катамате, као и безброј још оваквих и сличних недјела које над вама починише окупаторски лижисахани,¹³⁴ да би пред својим господарима положили испит поданичке вјерности и ропске покорности.

Ето, та биједна група с коца и конопца сакупљених наказа успјела је за двије године спровести нечувени терор и стријељањем и батинама потчинити један добар дио честитог народа.

Када је дошло вријеме обрачуна са издајницима и лоповским бандама Васојевићких четника,¹³⁵ наша Народно-ослободилачка војска муњевито се бацила на овај олош и 27. септембра т.г. Колашин је освануо чист, умивен и светао

---

133 Од марта 1942. до маја 1943. године стрељана су 72 симпатизера комунистичког покрета који су претходно били заточени у колашинском затвору. После Другог светског рата на Брези код Колашина, као месту страдања, подигнуте су 204 хумке са именима стрељаних и погинулих партизана. Погледајте: Ščepanović, D., *Breza - mjesto sa kojeg se još šalju glasne antifašističke poruke* - www.vijesti.me

134 Лижисахан - полтрон, улицица, увлакач... У прошлости се неретко употребљавао и термин „лижилонац“ са истим значењем као и „лижисахан“. Погледајте: *Ližisahan jagodinski* - www.portalforum.rs; *Diktatura poltronerijata* - www.danas.rs

135 Термин „Васојевићки четници“ сачуваће се у Црној Гори деценијама након окончања Другог светског рата и представља, у жаргонском говору, скупину која брзо и ефикасно решава проблем поготово са муслиманским живљем. Погледајте: *Marko Vešović: Časna kuća* - www.lupiga.com

као божје сунце. Наши борци су ослободили премучени народ нашег среза од народних издајника, крволока, шпијуна и окупаторских слугу, а својом крвљу опрали срам и стид Колашина, који су му нанијели окупаторске сукерице.¹³⁶

РОВЧАНИ И МОРАЧАНИ,

Данас када наша Народно-ослободилачка војска чврсто држи у својим рукама више од једне трећине Југославије, када сваким даном ослобађа градове и села од окупатора, када њено јунаштво слави читава Европа, када је моћни наши савезници Русија, Енглеска и Америка увршћују у први ред савезничких војски и диве се њеном херојству, вријеме је да се и ви тргнете, који сте ма којим путем дошли у вртлог њихових лажи и да приђете као слободни грађани својој јуначкој Народно-ослободилачкој војсци.

Сви они који нијесу загазили у крв свога народа, позивају се да се врате својим домовима, па било да су то четнички симпатизери, стални четници, њихови командири или команданти, те да им се као таквима неће ништа десити - напротив осигурана им је и зајамчена лична и имовна безбједност.¹³⁷

ПОБЕДА ЈЕ НАША!

С НАМА ЈЕ БОГ, НАРОД И НАШИ САВЕЗНИЦИ РУСИЈА, ЕНГЛЕСКА И АМЕРИКА

---

136 Сукерица - несој, цукела, у пренесеном значењу полтрон, улизица.

137 Знајући шта их заправо очекује многобројни четници, као и они који су могли бити доведени у везу са њима од стране партизана, крајем 1944. године напуштају Црну Гору како би сачували живот. Основне напомене у вези са овим дешавањима: Koprivica, V., *Od Vezirovog do Zidanog mosta* - www.montenegrina.net

ДИВИЗИЈСКИ ВЈЕРСКИ РЕФЕРЕНТ
ПРОТОЈЕРЕЈ ЈАГОШ СИМОНОВИЋ
ВИЈЕЋНИК АНТИФАШИСТИЧКОГ ВИЈЕЋА
НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Колашин, 9. октобар 1943. год.¹³⁸

Православни свештеник у једној од партизанских бригада, лето 1944.

---

138 Документ се налази у Архиву СКЦГ под бројем 7787.

Такође погледати: *Rezolucija sveštenstva arhijerejskih namjesništava nikšičkog, šavničkog i kolašinskog, donesena na zajedničkom bratskom sastanku u Nikšiću, dana 29. decembra 1943. godine, a povodom teškog stanja u kome se nalazi naš narod* - www.rastko.re

Mirčeta Golović
sveštenik

Protojerej-stavrofor
Jagoš Simonović

СВЕШТЕНСТВУ И НАРОДУ ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ

„Иницијативни одбор свештеника, теолога и богослова на своје састанку 15. децембра 1943. године код манастира Св. Луке у Жупи,¹³⁹ одлучио је да приликом рођења Господа нашег Исуса Христа, који је сишао с неба и оваплотио се ради нас и нашег спасења, поздрави свештенство и народ Црне Горе и Боке са најљепшим хришћанским поздравом: Мир Божји - Христос се роди.

Христово рођење објављено је ријечима: „Слава Богу на висини, међу људима мир и добра воља на земљи”.¹⁴⁰

Али тај мир у овоме свијету зла не долази сам по себи, него се мора извојевати. Христос је сам као Богочовјек примјер највећег борца. Као борац он је савладао сва сатанина кушања у пустињи, није се дао савладати ничим, тако привлачним, у овом животу. Исту кастску,¹⁴¹ борбу издржао је у Гестиманском врту, а потом на крсном распећу, кроз читав

139 О овом манастиру: *Манастир Светој Луке у Жупи Никшићкој* - www.eparhija.me; *Manastir Župa Nikšićka* - www.politika.rs

140 Ове анђеоске речи у богослужбеној пракси Православне Цркве постале су део Великог славословља, а такође и веома често употребљаван стих у Божићним посланицама које црквени великодостојници упућују верујућем народу. Подробније: Скабаланович, М. (2014), *Тумачење Тийика*, Шибеник.

141 Прилично нејасан термин, то јест нејасно је да ли се односи на борбу између касти или пак нешто сасвим друго.

свој рад говорећи само истину. Он се је увијек са савршеном искреношћу и божанском одлучношћу борио противу грије-ха, зла и неправде и пострадао као многи пророци прије њега у апостоли и многобројни исповједници и мученици послје њега.

Њиховом физичком смрћу зли и неваљали људи овога свијета мислили су да ће уништити њихово велико дјело. Али су се љуто преварили, јер крв мученика била је увијек сјеме нових хришћана, како је рекао Тертулијан,¹⁴² и хришћанство је најзад побиједило и увијек ће побјеђивати, држећи се наука Вијечног спаситеља.

У нашој народној и црквеној историји примјер моралног и бескомпромисног борца и стварног родољуба коме су исти-на правда и више добро народа били издан свега, јесте Св. Сава. За њим следују плејаде сјајних посљедоватеља, који чине ризницу наших моралних блага, као и част и понос нације. Идеја царства небеског великог кнеза Лазара јесте резултат те хришћанске светосавске борбене етике, која је постала вјерују,¹⁴³ свих наших доцнијих хероја у циновској борби за част, име, слободу и праву срећу народа. А то нас је не само морално одржало него васкрсло у већем сјају и моћи стару славу и величину. Кроз то смо постали иако мали веома цијењени у читавом свијету.

142 Квинт Септимије Флоренције Тертулијан (око 160 - око 225) припада групи хришћана-апологета који су својим животом и писаним делима настојали да оправдају постојање Цркве унутар Римског царства. Тертулијан је хришћанску веру прихватио око 197. године. Као за то време изузетно образован човек, он је постао аутор многобројних писаних дела на латинском језику кроз која је истовремено бранио Цркву пред назнабошцима, а такође настојао да се унутар хришћанске заједнице искорене неправилности које су се појављивале. На српском језику још увек не постоји превод његових сачуваних дела. Подробије: Преображенский, П. Ф. (2004), *Тертиуллиан и Рим*, Москва; *The Tertullian Project* - www.tertullian.org

143 Термин „вјерују” у прошлости, али и данас, неретко се употребљава када се има намера нагласити нешто што је начело, полазна основа, темељ. Термин је настао од прве речи Никео-цариградског символа вере - „Верујем...” који, на црквенословенском језику гласи „Вјерују...”

Али ни један крај српске светосавске цркве и њеног народа, послије Косова не може се поносити толиким бројем црквених великана какви су били ранији црногорски митрополити и велики број угледних свештеника Црне Горе и Боке, који су се крстом и мачем у руци бранили и одбранили свој народ, одбранили од свих завојевача као и од унутрашњих невоља.¹⁴⁴

И у посљедњим данима када је крвожедни и објесни фашизам дрско насрнуо да нам узме част и живот, црква је отворено иступила у духу своје витешке традиције против предавања нашег народа путем тројног пакта.¹⁴⁵

Послије издајничке капитулације наишла су тешка искушења за читав народ. Непријатељ је хтио на разне начине не само поробљавање него и потпуно уништење. Док су извјесни наши крајеви одмах настрадали од усташа,¹⁴⁶ ми смо Црногорци и Бокелји спашени од веће трагедије и срамоте благодарећи херојској пушци 13. јула када је отпочела света народноослободилачка борба народа Југославије,¹⁴⁷ чија је војска нарасла у јаку непобједиву армију признату и високо

---

144 Као полазна основа за упознавање са улогом црногорског свештенства у ослободилачким ратовима може послужити рад Срђе Мартиновића под насловом „Црногорски свештеници - главари, официри и ратници” који је, у електронском формату, доступан на www.matica-crnogorska.me

145 У вези са овим потребно је упознати се са говором патријарха Гаврила од 27. марта 1941. године, а који је обнародован преко Радио Београда. Погледати: *Govoro patrijarha srpskog Gavrila 27. marta 1941. godine* - www.srpskilegat.rs; Katalina, D., *Dan kada su crkva i komunisti zajedno rušili vlast: Puč 27. marta jedan je od najčudnijih događaja u našoj istoriji* - www.espreso.co.rs; Дурковић-Јакшић, Љ. (1980), *Учешиће патријарха Гаврила и СПЦ у догађајима и за време 27. марта 1941. и њихово сјрадање у шоку рајна*, Београд.

146 Погледати: Godić, F. (2016), *Fašistički poredak u okupiranoj Crnoj Gori (1941-1943)*, Matica 66/2016, 119-190; Реџић, В. (2002), *Грађански рат у Црној Гори 1941-1945. године*, Подгорица; М. Живковић, М. (2021), *Сјара Рашка под италијанском окупацијом 1941-1943*, Београд ...

147 Интересантно да се не помиње податак о томе да је 7. јула 1941. године започео устанак на простору Србије.

цијењену од свих савезника. На велику жалост непријатељ је нашао не мали број издајника у свим крајевима па и код нас којим је успјело завести приличан број народа да узме окупаторско оружје против своје херојске браће партизана.

Браћо свештеници, теолози, богослови,

Што нам је требало радити у тој прилици јасно је свакоме ко има храбрости да се потпуно одлучи. Његова светост ПАТРИЈАРХ дао нам је пример. Један свјеснији и храбрији дио свештенства у духу борбене светосавско-косовске традиције, показао је прави пут Народноослободилачкој војсци часном борбом противу кукастог крста о чијим кукама висе милиони невиних као и противу оних који се крију иза тог ненабожачког крста и обешчашћавају прави Христов пут: други мањи дио свештеника и теолога са митрополитом Јоаникијем на челу, издао је цркву и нацију служећи непријатељу, трећи највећи дио остао је пасиван у овим судбоносним часовима и није дао од себе оно што му је по историји и традицији припадало. А сјутра ћеш се и ти питати и од народа и од цркве, шта си радио и чијој си војсци припадао. Дакле, стање какво не памти наша црквена историја. А да ли је то смјело бити наш данас када се ради о уништењу народа или о побједоносном остварењу једне боље и срећније будућности, гдје ће црква добити могућност да развије све своје снаге и створи Христов идеал - циљ правде, гдје човјек човјеку није роб него брат. Зато побуђени најчистијим вјерско-родољубивим намјерама позивамо сво родољубиво и часно свештенство Црне Горе и Боке да заузме мјесто гдје му припада, а народ Црне Горе и Боке да се чврсто збије у свети бој за своју слободу, за част и слободу породице и свете интересе нације.

Надамо се да ће се са даном Христовог рођења родити у многим срцима нови дух, нова свијест и одлучност да осуде издају и ставе све снаге у службу народа прикључујући се

без резерве светој народноослободилачкој борби, да сложни пребијемо кичму бруталном њемачком фашизму и свим реакционарним кликама у земљи и иностранству које се окупљају око краља и монархије.

За штетан рад или пасивно држање нико не би био толико одговоран пред Богом, народом и историјом колико светосавско свештенство чији је аманет да чува највише интересе свога народа. Јер коме је много дато од њега се и много тражи.

С вјером у Бога, напријед сви у свети бој, да очистимо рођену грудуну од тирјанске и издајничке губе, да освјетлимо гробове палих хероја, да подигнемо варварски разрушене цркве и манастире над чијим олтаром плаче угашено кандило.¹⁴⁸

Најзад скрећемо пажњу да нико не смије насјести интригама и клеветатама о намјерама политичког руководства данашње свете ослободилачке борбе према цркви. Ми то најодлучније одбијамо. Па и у најтежем случају, свештенство борбеног светосавља не смије, а да иза ове борбе не уђе у славу и величину са моралним капиталом који се од њих неодложиво

---

148 Упоредо са процесом истребљења православног свештенства и монаштва, током Другог светског рата текао је и процес уништавања материјалних добара СПЦ, а пре свега њених храмова. Током рата уништено је 330 храмова, 49 капела и 17 манастира. Оштећено је 335 храмова, 23 капеле и 17 манастира. Највећа разарања СПЦ је свакако доживела на просторима који су припали НДХ. Уништавању цркви поред Немаца, Италијана, усташа/муслимана допринеле су и партизанске јединице на простору где су деловале и где су се обрачунавале са окупаторским али и са четничким јединицама. На простору Црне Горе, поготово на почетку рата, партизани су починили значајан број злочина над свештенством Митрополије црногорско-приморске. У појединим ситуацијама на мети су били и храмови/манастири као на пример манастир Режевићи, Градишта. Ждребаоник, Жупа, Бијела. Подробије: *Dokumenti: Istorija zločina i nasilja nad Srbima i SPC u Crnoj Gori* - www.nasaborba.com; Куљић, В. (2010), *Злочини комуниста у Херцеговини 1941-1958*, Београд; Војиновић, М., Бошковић, Т. (2018), *Комунистички злочини у Црној Гори и Херцеговини*, Подгорица.

захтијева. Ко вјерује да је вјера истина, а Христова црква вјечна и необорива, тај нема никаквог разлога да се колеба. Само слабоумни и маловјерни могу правити за себе трагедију, да се крију иза кукастог и незнабожачког крста и подржавају бусију назадњацима и гробарима свога народа, какви су први морално пропали називи четници и сепаратисти. Ако би вас ко у име Христа убјеђивао да узмете несветосавски став против ове херојске борбе, тај није од истине нити има истине у себи. И тога не слушајте него по оној Његошевој „Удри врага, не остав му трага”,¹⁴⁹ или губи обадва свијета.

С правим часним крстом напријед у борбу за спас свога народа, спас светосавског олтара по угледу на руску цркву са СВ. ПАТРИЈАРХОМ СЕРГЕЈЕМ на челу.

Бог је с нама, јер је борба наша напредна и праведна и ми ћемо побједити.

ЖИВЈЕЛА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКА ВОЈСКА
ЈУГОСЛАВИЈЕ!
ЖИВЈЕЛИ НАШИ САВЕЗНИЦИ РУСИЈА, ЕНГЛЕСКА И
АМЕРИКА!
ЖИВЈЕЛО БОРБЕНО СВЕШТЕНСТВО СРПСКЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ!
ЖИВЈЕЛА БОРБЕНА СЛОГА И ЈЕДИНСТВО НАРОДА
ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ!

С братским поздравом ХРИСТОС СЕ РОДИ, и нашим
борбеним другарским поздравом:

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ!

---

149 Погледати: Pavlica, D., *Političko čitanje Gorskog vijenca* - www.pescanik.net

Ваша у Христу браћа:
Прото ЈАГОШ СИМОНОВИЋ, Колашин
Прото ЈОВО РАДОВИЋ, Пивска црквица,¹⁵⁰
Свештеник ЂОРЂИЈЕ КАЛЕЗИЋ, Косов луг,¹⁵¹
Игуман РУФИМ ЖИЖИЋ, Бијела
Свештеник МИЛОВАН КУЈОВИЋ, Манастир Морача¹⁵²

150 Јово Радовић рођен је 1882. године. Учитељско-богословску школу на Цетињу завршио је 1903. године. У родном селу Црквичко поље испрва ради као учитељ, а потом је рукоположен и постављен за свештеника. Између два светска рата окреће се политици и постаје члан Земљорадничке странке. Временом се све више приближава Комунистичкој партији Југославије. Активно помаже партизански покрет од 1941. године, поготово од када је постављен на место председника Народно ослободилачког одбора у Трси. Интересантно је напоменути да свештеник Јово Радовић, након пораза партизанског покрета у Црној Гори, остаје на тим просторима са мањом групом комуниста. Због сарадње са партизанима Јово Радовић бива ухапшен од стране четника, али уз помоћ њему блиских особа успева да сачува живу главу. За узврат пристао је на сарадњу са четницима. Учествовао је у присилном покрштавању муслимана у Божуревом долу 1942. године. Касније се придружује партизанском покрету и остаје му веран до краја. Након рата обавља поверене му дужности, на пример дужност верског референта у покрајинској комунистичкој влади за Црну Гору. У Цетињском манастиру свештеник Јово Радовић је непосредно по окончању ратних дејстава одржао говор у коме је величао Совјетски Савез, Црвену армију и Стаљина. Испред црногорског и бокељског свештенства Радовић је послао честитку новоизабраном московском патријарху Алексију која се завршава речима: „Нека живи ваша Светост! Нека живи руски народ! Нека живи спаситељ, Црвена армија и њен вођа маршал Стаљин!“. Запамћен је и по изјави из 1950. године објављеној 1. јануара у листу „Вијесник“: „У овом рату смо имали четири владике као издајнике, од којих су тројица данас у Америци: Николај Велимировић, Иринеј Ђорђевић и Дионисије Миливојевић. Жалосна је слика, браћо, да ова тројица владика не смеју се повратити у свој народ због њиховог издајства“. Подробније: Seferović, M. (1986), *Krst i polumjesec u Božurevom dolu*, Beograd; *Oklevetani svetac - Vladika Nikolaj i srbofobija* - www.svetosavlje.org; Ilinčić, V., *Partijska propaganda na delu* - www.old.dan.co.me; Papović, D., *Sveštenici protiv sveštenika*, Monitor, 11.02.2011.

151 Правилније: Косови луг. Реч је о месту у околини Даниловграда. У вези са проучавањем активности Ђорђија Калезића ова информација је веома корисна јер се неретко наводи и податак да је он био свештеник у Даниловграду. Погледати: J. Broz Tito, *Sabrana djela*, 11. tom, Beograd.

152 Свештеник Милован Кујовић пореклом је из села Баковића. Богословију завршава на Цетињу. У партизане ступа 1941. године. На једној сачуваној фотогра-

ТРИПКО ЂУКАНОВИЋ, професор богословије,¹⁵³
РАДУЛЕ КРУЛАНОВИЋ, свештеник Луково
МИЛО ЂУКАНОВИЋ, студент теологије Луково,¹⁵⁴
ЈАКША БУЛАТОВИЋ, професор из Колашина,¹⁵⁵
ПОПОВИЋ ПАВИЋ, богослов из Колашина
РАДУЛОВИЋ ВУКАЈЛО, ђак из Роваца
ПЕТАР ОБРЕНОВИЋ, јеромонах сабрат М. Морача
МИРКО КНЕЖЕВИЋ, свештеник из Жупе
МОМЧИЛО ПОПОВИЋ, богослов из Драговића¹⁵⁶

фији датираној 27. јул 1938. године, снимљеној приликом посете патријарха Гаврила (Дожића) манастиру Морача, фотографисан је и свештеник Милован Кујовић. Претпостављамо да је након рата, према партијској директиви, радио као просветни радник у Фочи. Погледати: *Kolašin da se ne zaboravi* - <https://m.facebook.com>; *Ustanak naroda Jugoslavije 1941* (1964), 5. knjiga, Beograd; Vidović, V. (1972), *Treća proleterska brigada*, Beograd.

153 Трипко Ђукановић био је професор у богословији на Цетињу. Његово име, као аутора више радова, помиње се у часопису „Православна мисао“ што указује на то да је после рата наставио да има контакт са СПЦ. Погледати: *Tripko Đukanović* - www.plus.sr.cobiss.net

154 Луково је насеље недалеко од Никишића. У овом селу постоји црква посвећена Светом Јовану Крститељу.

155 Јакша Булатовић био је учесник НОБ-а од 1941. године. Након рата био је директор гимназије у Колашину. Погледати: *Pazarni dan u Kolašinu nekad i sad* - www.ananije.me

156 Преписано са документа бр. 13188 чија је фотографија, у електронском формату, доступна на <http://www.iic.antenam.net>

ДВА НОВИНСКА ЧЛАНКА СВЕШТЕНИКА БЛАЖА МАРКОВИЋА У ЛИСТУ „ФРОНТ СЛОБОДЕ”

Уводне напомене

Важност постојања штампаног пропагандног материјала којим ће се ширити одређене политичке идеје препозната је веома рано од стране српских/југословенских „левичара”. Ми се овом приликом нећемо подробније бавити овим питањем јер је оно већ дотакнуто од стране истраживача,¹⁵⁷ тако да ћемо само нагласити да је левичарска штампа пре Другог светског рата заснивала на Лењиновим становиштима да се улога револуционарне штампе не ограничава само на ширење идеја, на политичко васпитавање и придобијање савезника већ да она мора бити и агитатор и пропагатор али и колективни организатор.¹⁵⁸

Почетак рата и револуционарних кретања на простору некадашње Краљевине Југославије значио је и почетак једне нове етапе када је реч о комунистичкој штампи и уопште

157 Погледати: Груловић, Н., Тодорови, М. (1951), *Социјалистичка штампа у Србији до XX века*, I-II, Београд; Veselinović, М. (1979), *Revolucionarna štampa u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Београд ...

158 Погледати: Кнежевић, В., Милетић, М., *Улога радничке и револуционарне штампе у антифашистичкој борби* - www.protivzaborava.com

о штампаном пропагандном материјалу. Највећи део овог материјала умножаван је уз помоћ направа попут шапирографа.¹⁵⁹ Ограниченост техничких могућности које имају направе овог типа надомештавана је њиховом мобилношћу па је као резултат дошло до појаве да се билтени са комунистичком пропагандом појављују у различитим областима, то јест тамо где су се формирале партизанске јединице.¹⁶⁰ Штампани пропагандни материјал није био непознаница и када је у питању четнички покрет.¹⁶¹

Када говоримо о партизанској штампи на подручју Сemberије и Источне Босне поменимо да је 30. августа 1943. године у селу Трнава код Бијељине покренут лист „Ослобођење” као орган Земаљског одбора народноослободилачког покрета (НОП-а) Босне и Херцеговине. Почетком месеца октобра те исте 1943. године из Тузле у место Бирач пренета је штампарија у којој је, између осталог, штампан и лист „Фронт слободе”.¹⁶²

Овај „Орган обласног народно-ослободилачког одбора за Источну Босну”, како се наглашава у његовом меморандуму, био је само један у низу садржајно идентичних партизанских листова. За тему односа партизанско-комунистичког покрета према Цркви нама су се учинила интересантним два чланка у овом листу, а које је потписао „поп” Блажо Марковић.

---

159 Шапирограф је једна од направа које су у првој половини 20. века често коришћене зарад јефтиног умножавања писаћом машином начињених докумената. Потребно је такође поменути и направу сличног типа и намене познату под називом „гештетнер”. У појединим деловима СФРЈ ова направа се у употреби могла пронаћи безмало до краја 20. века.

160 Погледати: Попов, Д. (1975), *Партизанска штампа у Војводини 1941-1944.*, Нови Сад; Матић, М. (1993), *Партизанска штампа у Србији 1941-1944.*, Београд; G. Vezmar (1987), *Partizanska štampa u Lici 1941-1945*, Časopis za savremenu povijest 19, 61-79...

161 Подробније: Матић, М., Весовић, М (1995), *Равногорска игеја у штампи и пројекти четиничког покрета у Србији 1941-1944.*, Београд.

162 Погледати: *Prvo oslobođenje Tuzle* - www.antifasisticki-vijesnik.org; Jajčević, J. (2013), *Izdavačka djelatnost i mediji u Tuzli u periodu 1945-1953*, Baština 6, 188-193.

Један од разлога због којих су нам се ови чланци учинили интересантним јесу напомене у вези са обрачуном комуниста и припадника једне веома интересантне организације под именом „Хрватска православна црква”. Разлог због кога ћемо се укратко позабавити и са још једним чланком објављеним у „Фронту слободе”, а кога је потписао исти „поп” јесу детаљи који сугеришу у ком правцу је тада, а реч је о почетку новембра 1944. године, од стране руководства КПЈ замишљено да иде процес, условно речено, сарадње партизанског покрета са СПЦ и, уопште, однос будуће државе према Цркви и њеном свештенству.

Пре него што се нешто подробније позабавимо са два поменута чланка, рећи ћемо пар речи о њиховом аутору, пре свега због напомене да је он обављао дужност „верског референта”.

Блажо (Саво) Марковић рођен је 1905. године у Бријегама код Црмнице (Република Црна Гора). Припада не баш малој групи свештеника СПЦ који су, службујући у Митрополији црногорско-приморској, између два светска рата постали активни припадници КПЈ. Оно што је нарочито интригантно, а везано је за овог свештеника, је податак да је он пре рата обављао дужност судског тужиоца Црквеног суда на Цетињу. И даље остаје отвореним питањем ко, како и због чега је једног оваквог човека поставио на једну овакву функцију у Митрополији?

Избијањем устанка у Црној Гори, овај високопозициониран свештеник Митрополије црногорско-приморске одмах приступа партизанском покрету и постаје председник Општинског народноослободилачког одбора Црмнице, а потом и Среског одбора НОБ-а у Бару. Учествовао је у раду тзв. Острошке скупштине,¹⁶³ и Конференције родољуба Цр-

163 Острошка скупштина црногорских и бокељских родољуба одржана је 8. и 9.

не Горе, Боке и Санцака која је одржана током јуна 1942. године.¹⁶⁴ Од момента формирања Четврте пролетерске бригаде постаје њен верски референт. Потом је на истој дужности у Првој пролетерској бригади, Првој пролетерској дивизији и Трећем корпусу. Верски референт овог корпуса био је до децембра 1944. године.¹⁶⁵ Из рата излази у чину пуковника и са партизанском „Споменицом 1941. године”. Умро је 1949. године. Оно што је у вези са њим нарочито потребно нагласити је и то да је од стране свог надлежног митрополита, а то је митрополит Јоаникије (Липовац), због самовољног напуштања службе и свега што је чинио лишен свештеничког чина (рашчињен) током 1942. године.¹⁶⁶

Следећи важан детаљ у вези не само са овим, него и са другим свештеницима СПЦ (и појединим свештеницима римокатоличке цркве), јесте обављање дужности „верског референта” у партизанским јединицама које су постојале на простору Југославије. Најједноставније речено, „верски референти” су били војни свештеници који су, као што нам је познато, постојали и постоје у регуларним војним

фебруара 1942. године у манастиру Острог. Окупљање је организовало руководство НОП-а за Црну Гору и Боку Которску. Присуствовало је 65 делегата из различитих политичких партија које су деловале на овим просторима. Подробије: Aligrudić, P. (1960), *Karakter i značaj odluka Ostroške i prve i druge Kolašinske skupštine za stvaranje nove države crngorskog naroda*, Pravni zbornik 3, 93-100; Вујовић, Д. (1967), *Осїрошкa скупштинa*, Историјски записи 20, 115-147...

164 Документ под насловом „Резолуција са Конференције родољуба Црне Горе, Боке и Санцака од 16. јуна 1942. године”, у електронском формату, доступан је на www.znaci.net

Поред Марковића овом скупу су присуствовали и свештеници Ђорђије Калезић, Јован Жугић, Мирчета Головић, Јевстатије Караматијевић (као члан Самосталне демократске странке из Нове Вароши) и Јагош Симоновић.

165 Погледати: Stanišić, M. (1984), *Kadrovi revolucije*, Istorijski institut Crne Gore, Titograd, 285.

166 Погледати: *Посланице, десјеје, расјисци, шексјови и документији - година 1942* - www.rastko.rs.

јединицама широм света.¹⁶⁷ Специфичност партизанских „верских референата” огледала се у томе што су они, као по правилу, били самовољни одступници од Цркве, као што су били и особе које су својом слободном вољом, приступили комунистичком покрету, те унутар партизанских јединица обављали свештенорадње и богослужења када се за тим указала потреба. Осим овог задатка, верски референти су од самог почетка имали задатак да прикупљају информације везане за оно што би се могло назвати „ситуација на терену”, то јест посматрали су како и на који начин најшири кругови народа реагују на постојање партизанских јединица, на њихову идеологију и, а то је посебно потребно истаћи, у којој је мери народ спреман да помогне и приступи партизанима.¹⁶⁸

Из примера Блажа Марковића видимо да је он, али и већина других свештеника СПЦ, партизанском покрету приступила још током 1941. године. Њихово постојање иницирало је доношење наредбе Врховног штаба током јуна 1942. године да се овим свештеницима додели звање „верског ре-

---

167 Подробније: Продић, С. (2018), *У рову нема айшеиста*, Бијељина.

168 Типичан пример једне овакве експедиције је извештај свештеника Владе Зечевића приликом обиласка простора који су у својим рукама држали партизани, а реч је о простору на подручју Гламоч - Мркоњић Град, током друге половине октобра 1942. године. Наиме, Зечевић, који ће касније постати једна од централних фигура у стварању југословенске државне безбедности, управо у овом свом извештају веома детаљно износи елементе који говоре у прилог обавештајним активностима партизанског свештенства. Он, као верски референт при Врховном штабу, наглашава о неспремности народа да прихвати партизане услед снажног националног опредељења. Затим, указује на грешке које су учињене од стране појединаца (конкретно помиње Душана Јовића, команданта Првог батаљона Седме крајишке бригаде, који је иначе убијен од стране својих партизанских сабораца 6. августа 1942. године) приликом масакра четрдесетак угледних Срба и пљачкања њихове имовине током зиме 1941/42. године. Он такође наглашава погрешан приступ појединих партизана јер су директним нападом на Цркву многе међу сељацима удаљили од себе, те да ће активнији рад верских референата свакако дати одређене резултате. Факсимил овог документа, у електронском формату, доступан је на www.znaci.net

ферента”.¹⁶⁹ Ових референата наравно да није било у свим партизанским јединицама пре свега због малобројности свештеника који су били спремни да се окрену од Цркве. Они који су то својевољно прихватили били су ревносни у својој апостатији све до 9. новембра 1946. године. Тада је, према наредби генерала Коче Поповића (1908-1992), тадашњег начелника Генералштаба, укинута било какво постојање институције војног свештенства у Југословенској армији.¹⁷⁰

Један од задатака „верских референата” у партизанским јединицама, како ћемо приметити кроз наредна два чланка, била је и припрема најширих народних маса за наступајући прогон неистомишљеника, а поготово оних међу свештеницима који су одбацили позив да им се прикључе.

Оно на чега је потребно обратити одређену пажњу јесте црквено-канонска утемељеност идеја, речи и дела особа попут Блажа Марковића приликом њиховог позивања на различите сегменте црквеног права. Наиме, Марковић је, као што смо нагласили, својевремено био део црквеног суда Митрополије црногорско-приморске. Самим тим, по логици ствари, за очекивати је да он познаје али и да у пракси примењује црквено право које је утемељено на канонским нормама. Ово, истовремено значи и да прописе црквеног права примењује у најразличитијим свакодневним животним ситуацијама. Током времена Другог светског рата, унутар свештенства реално су постојале ситуације које су задирале у домен црквеног права и оне су требале бити санкционисане на одређени начин. Непоштовање одлука црквених судова на различитим нивоима, а поготово епархијском, затим стварање паралелних црквених организација и читав низ случних

169 Погледати: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* (1955), Београд, III том, 4. knjiga, 403.

170 Факсимил документа: Секулић, М. (2014), *Свештеници у историји српске војске (1800-1920)*, Београд, 323.

дешавања говори нам да је период Другог светског рата, пре свега унутар СПЦ, донео мноштво проблема пре свега када се ради о дисциплинарном сегменту живота свештенства. О овим, али и о још неким другим, по нама, интересантним питањима, позабавићемо се кроз пропратне коментаре везане за ова два чланка.

Текст документа:

ФАШИСТИЧКИ АГЕНТ ГЕРМОГЕН НА ДЈЕЛУ

„Усташе су отпочели борбу убијањем дјецe, жена и стараца, паљењем и пљачкањем села.¹⁷¹ Борба је имала и вјерски карактер, распиривање вјерске мржње и нетрпељивости што се види из убистава извршеним над митрополитом Петром из Сарајева, епископима Николајем из Мостара, Платоном из Бања Луке и Савом из Плашког.¹⁷² Поред више стотина

171 Околност да је од времена Другог светског рата протекло пуно времена, као и то да су данас многе генерације одрасле у једној потпуно другачијој средини где се о НОБ-у и револуцији није и не прича у оној мери као, на пример, током 60-их или 70-их година 20. века, створила је ситуацију да одређени број младих баш и не зна неке најосновније детаље везане за догађаје какав је, на пример, геноцид над Србима у фашистичкој творевини каква је била Незавинска држава Хрватска. Из овог разлога морамо нагласити и детаље попут тога да је НДХ званично почела да постоји 10. априла 1941. године и истога дана започео је крвави пир који је имао за циљ остварење вишевековне замисли хрватских националиста - Хрватска без Срба, Јевреја и свих оних који нису били по вољи усташком режиму. Осам деценија касније, ми смо у прилици да захваљујући мноштву докумената и научних радова сагледамо само део монструозних злочина које су хрватско-муслимански целати починили на просторима једне злочиначке творевине каква је била НДХ.

172 Српска Православна Црква (СПЦ) у НДХ представљала је институцију која је требала да буде уништена у дословном смислу те речи у што је могуће краћем временском року. Усташе су заиста својски кренули у извршење ове замисли још

убијених и протјераних српских свештеника, као и рушењем православних цркава у мјестима где су држали власт усташе. Ову борбу усташе би водиле до коначног истребљења нашег народа да их није осујетио народни устанак који дигоше најбољи синови нашег народа за спас народа и ослобођење земље од дивљих фашистичких хорди и њихових слугу, усташа и четника.¹⁷³ Кад је Павелић видио да му је народни устанак пореметио планове, прогласио је све Србе за Хрвате и на тај начин објавио да у Хрватској нема више Срба. Но да би придобио за себе те „Хрвате”, који су декретом постали Хрвати, створио је у Загребу Православну хрватску цркву, а за њеног поглавара поставио је једног излапјелог старца, бјелогардијског избјеглицу који је изневерио свој руски народ, а који је као избјеглица нашао 1920. године уточиште у једном од првих дана постојања државе којом су руководили. Епископат, свештенство, монаштво и обичан верујући народ који је био део СПЦ на просторима Хрватске, БиХ и Срема мученички ће пострадали. Ми никада нећемо тачно сазнати колико је невиних људи побијено од стране усташа у небројеним злочинима које су ови нељуди, најчешће уз благослов свештеника римокатоличке цркве, починили по селима и градовима. Ми никада нећемо сазнати тачан број побијених у концентрационим логорима који су постојали у НДХ. Можда је тако лакше и памтити и незаборављати...

173 Истини за вољу, када се говори о просторима НДХ, устанак против усташа и уопште римокатоличко - муслиманских наоружаних војних јединица, започели су управо свештеници СПЦ. Типичан пример је свештеник Радојица Перишић. Он је, слушајући о злу што су га Хрвати и муслимани чинили недуго по проглашењу НДХ по српским селима, организовао заштиту свог народа. У ноћи између 5. и 6. јуна 1941. године муслимани из села Фазлагиха починили су масакр над Србима у селу Корита. Становништво околних села, међу којима је било и становништво парохије казаначке где је као свештеник службовао Радојица Перишић, организовало се и кренуло за својим парохом како им се не би десила несрећа попут оне у Коритима. Устаници су успели да протерају усташке јединице и стварају прву слободну територију у окупираној Европи. „Попова села” која су контролисали устаници на челу са свештеником Перишићем до краја рата неће доживети упад усташких кољача. Изненађење које је за окупатора представљао оружани устанак искоришћено је тако да је до краја јуна 1941. године ослобођена територија проширена и на Автовац код Гацка који је тако постао прво ослобођено општинско средиште не само у Југославији, него и шире. Подробније: *Војвода Радојица Перишић* - www.zbor.rs; Паповић, Р., *Крвави камен херцеговачки: устанак за ојсијанак* - www.frontal.rs

од фрушкогорских манастира. Да би могла постојати једна аутокефална црква потребно је да има људство,¹⁷⁴ а како нема православних Хрвата, изузев једног незнатног броја који је можда због женидбе прешао на православље, то православна хрватска црква уствари не постоји. Ова црква не постоји ни „de jure” јер нема одобрење и сагласност за аутокефалност од васељенског патријарха.¹⁷⁵ Њен поглавар Гермоген, по ка-

174 Питање аутокефалности и то не само као нечега о чему се данас све чешће говори због дешавања на просторима Украјине, него и када је у питању црквено-правна утемељеност осмовековног постојања Српске цркве као аутокефалне православне Цркве, а исто тако и када је у питању само разумевање термина који се у богословској литератури употребљава још од времена Епифанија Кипарског, то јест од времена 4. века, данас је прилично добро обрађено кроз читав низ научних радова. Осим уџбеника црквеног права чији су аутори епископ Никодим (Милаш), Сергије Троицки, свештеник Владислав Ципин, свештеник Димшо Перић, о аутокефалности говори и низ данас лако доступних савремених извора, као на пример: Милошевић, Н. (2011), *Црквена аутокефалија под њризом устројсѣва и оријанизације Цркве*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, књ. 9, 199-208; *Аутокефалија* - www.pravenc.ru

Када је реч о Марковићевој тврдњи да једна црква може бити аутокефална само уколико има људство, то баш и није сасвим тачно јер број људи свакако није предуслов за аутокефалност. Марковић, упркос својој позицији коју је својевремено обављао у црквеном суду Митрополије црногорско-приморске, на овом месту свесно прећуткује да је услов за стицање аутокефалности једне нове цркве пре свега ненарушавање саборног јединства унутар свих постојећих аутокефалних цркви. Типичан пример нарушавања јединства Цркве зарад остварења најразличитијих интереса је дешавање у Украјини, а такође и дешавање у Црној Гори где се, пре свега уз помоћ световних институција, покушава створити нова црква упркос противљењу и неприхватању те псеудо-цркве од стране цркви које то јесу. Шта је разлог оваквог Марковићевог приступа? Разлог је тај што је један мали број свештеника СПЦ, онај који је приступио партизанима, постојано пројављивао тежње да се одвоји од епископата СПЦ, то јест од Светог архијерејског Сабора, и створи једну нову црквену организацију која, како се то неретко наводи од стране партизанских свештеника, неће имати ништа заједничког првенствено са епископатом али и нижим свештенством СПЦ који је био противан политичком деловању свештеника унутар комунистичког револуционарног покрета. Такав став комунисти су још у првим месецима рата окарактерисали као сарадњу са окупатором и домаћим издајницима.

175 Хрватска православна црква, упркос покушајима, никада није добила аутокефалност и никада није била званично призната нити од једне аутокефалне православне цркве. Своје сведочанство у вези са тим 8. јуна 1945. године изrekli су

нонском праву, изгубио је сва епископска својства и постао шизматик јер се одрекао канонског уређења Православне цркве. Рад овог емигранта - издајника, као и свих његових сарадника, доказао је да су они Хитлерови пандури и као такви требали су послужити за гробаре Српства, а Православна хрватска црква је усташка мајсторија помоћу које су намјеравали постићи оно што нису могли клањем, рушењем и паљењем. Гермоген није могао придобити ни једног поштеног српског свештеника за сарадника. Обратио се на хохштаплера свештеника Васу Шурјана из Земуна,¹⁷⁶ поједине распе и

две високопозициониране особе ХПЦ: свештеник Јоца Цвијановић и Ђакон Алексеј Борисов који су током постојања ХПЦ значајан део времена провели у Загребу, у резиденцији епископа Гермогена. Погледати: Продић, С. (2020), *Рейсфубуризам Хрватске православне цркве*, 117.

176 Заправо, реч је о свешенику Василију Васи Шурлану, једној од свакако нај-контраверзнијих личности када је реч о Хрватској православној цркви. У савременим изворима неретко се помиње да је он пореклом из Грузије и да је један у низу свештеника који су дошли у Краљевину Југославију после пропасти Руске Империје. Као и много тога у вези са Хрватском православном црквом, тако је и „официјелни” животопис свештеника Василија Васе Шурлана у много чему препун нетачности. Пре свега, Василије Шурлан није рођен у Русији и није пореклом Грузијац. Напротив, Василије Шурлан рођен је у Земуну током јесени 1888. године од оца Стојана и мајке Јевросиме. Крштен је 11. децембра исте године у земунској цркви Пресвете Богородице. Потичући из веома сиромашне породице, а опет имајући очевидну интелигенцију, поготово социјалну, млади Василије ће бити примљен у богословију у Сремским Карловцима. Након окончања богословског образовања жени се Ангелином Веселиновић. За свештеника је рукоположен 24. марта 1913. године. Оно што је обележило његову свештеничку службу у времену пре Другог светског рата је и честа промена парохија. Наиме, свештеничку службу започео је у парохији Горње Средице код Бјеловара, а недуго потом прелази у Епархију банатску где службује у Борчи, Великом Средишту и Томашевцу. Од 1931. године је у Срему. Прво службује у Шимановцима, а потом, од 1938. године, у Земуну. Запамћено је његово проблематично понашање и, што је важно нагласити, отворено заговарање идеја националсоцијализма. Управо због овога током марта ће бити позван у Патријаршију на саслушање. Рат и устројење НДХ били су нешто што је, како се чини из данашње перспективе, жељно чекале особе попут свештеника Василија Шурлана. Када је реч конкретно о њему детаљи попут писмене конверзације са Павелићем и покушаја писмене конверзације са Хитлером, говоре нам у прилоз претпоставци да је Шурлан осим жеље за новцем пројављивао и жељу за влашћу. Шурлан ће, за разлику од већине свештеника ХПЦ, благовремено успети да побегне

свињаре из фрушкогорских манастира који су пожурили у Загреб да приме свештенички чин од епископа који је њима раван. Клир ове цркве је састављен од свештеника који су због недостојности лишени чина и Васе Шурјана, који је хтио да постане наследник Гермогенов. Овакви назови свештеници морали су служити усташама као шпијуни, а денуцирати наш нападени народ. Ове Гермогенове слуге ипак су сачекале у Посавини нашу Народно-ослободилачку војску. Сада су почели да говоре народу како је Народно-ослободилачка војска једина права народна војска у чије редове треба да се сврстају сви поштени Срби, Хрвати и Муслимани. Какав је био задатак ових народних издајника, лажних свештеника, види се из изјаве Јована Вукадиновића који се народу представио као поп Арсеније: „Потпуно сам био свјестан да је Православна хрватска црква створена као средство за уништење Српства. Вршио сам народу вјерске дужности на што нисам имао право, те вам лагао народ и показао се пред српским народом у најцрњим његовим данима као хохштаплер, преварант и лажов”.¹⁷⁷ Боривоје Корожовац,¹⁷⁸ изјавио је: „Данас ми је јасно

са простора под влашћу НДХ. Након рата наставиће своју сарадњу са усташким покретом. Ни данас се поуздано не зна где је и кад умро. Погледати: Продић, С. (2020), *Ретирофуџуризам Хрватске православне цркве*, 83-87.

177 Јован Вукадиновић родом је из Баната. Монашку школу завршио је 1940. године у манастиру Високу Дечани, а замонашио га је игуман Јован (Зечевић) у Пећи. Монашко име му је било Арсеније. До сада није прецизно утврђено када је дошао на простор Епархије зворничко-тузланске и шта се дешавало са њим до априла 1943. године. Од 1943. године је парох ХПЦ у Шамцу. Спомине се да је живео са извесном Милицом и да је са њом имао сина Драгослава. У фебруару 1944. Вукадиновић је саслушаван од стране партизана и пред свештеником Душаном Поповићем из Милошевца. Након тога је под пратњом депортован у Кузмин уз директиву да тамошња власт прати његов процес рехабилитације. Касније ће наставити да буде свештеник у селу Рајић код Новске, а потом у Земуну. Погледати: HR-HDA-0254, 1480/1943; 1544/1943; Nezirović, N. (2011), *Monografija Bosanskog Šamca (od najranijih vremena do 1945. godine)*, Šamac, 511.

178 Блажо Марковић приметно је погрешно када наводи име овог свештеника ХПЦ. Наиме, реч је о Боривоју Корносовцу који је рођен 2. јануара 1918. године у селу Допсин. Данас се мало тога поуздано зна о њему али оно што је чињеница

да је митрополит Гермоген најогавнији издајник словенства, да није епископ и да нема никаквог епископског својства, те није имао права рукополагати и дјелити свештеничке чинове”. На даља објашњења Гермогенов агент изјављује: „На моју велику несрећу ја сам био у тој служби несвјесно помажући зликовачки рад који је био уперен против српског народа за његово коначно истребљење”. Александар Милошевић,¹⁷⁹ правдао се да је био приморан од усташких власти да га рукоположи Гермоген. Он изјављује: „Осјећам се кривим што сам у страху извршио овакво злочиначко дјело да примим свештенички чин и да се у народу појавим као лажов и преварант и то у српском народу који је претрпио страшне муке од окупатора и његових слугу, народних издајника усташа и четника”. Из изјава ових народних издајника, као и јесте да је 1941. године завршио монашку школу у манастиру Високи Дечани. За свештеника је рукоположен током 1943. године у Загребу и од марта исте године обавља дужност пароха ХПЦ у Брчком. Након хапшења од стране партизана и пуштања на слободу Корносовац је отишао у Епархију призренску и од 1944/45. године је парох у неком селу у околини Сјенице. Забележено је да је 1948. године свештеник Боривоје био актер у једној тучи у селу Допсину где је у то време живео као парохијски свештеник. Нова власт се није превише обазирала на његову жалбу због добијених батина јер, како се наводи, током рата је био близак усташкој власти. Београдску богословију завршио је школске 1955/56. године али тек након два изласка на матурски испит. Током 60-их година он прелази у Епархију зворничко-тузланску. Од 1966. године је свештеник у Добоју. 1967. године по казни борави у манастиру Папраћа. 1978. године подноси молбу за канонски отпуст из епархије с намером да буде клирик Митрополије дабробосанске, конкретно како би се преселио у Сарајево. Као разлог наводи болест жене и кћери. Ова молба му није одобрена. 1983. године Боривоје Корносовац је пензионисан али исте године постаје парох у селу Кнежина (Митрополија дабробосанска). Овде остаје до 31. маја 1989. године. Последњи историјски извор о њему који се може пронаћи у сачуваној архивској грађи Митрополије дабробосанске је његова молба од 15. новембра 1991. године којом тражи да поново буде парох у Кнежини. Живео је у Сарајеву. Погледати: Hrvatski državni arhiv, f. 310 KOVZ, 1948., kut. 137.

¹⁷⁹ Свештеник Александар Милошевић био је током Другог светског рата, али и након његовог окончања, парох у сремском селу Манђелос одакле је иначе родом. Слабог здравља, умро је од последица туберкулозе током 1953. године у 33 години живота. Погледати: Продић, С. (2020), *Рейрофууризам Хрвајске православне цркве*, 149.

из циља оснивања Хрватске православне цркве, види се шта су усташе спремале за српски народ и православну цркву. Свака сарадња са Гермогеном то је сарадња са усташама, а та сарадња на сваког, без разлике, оставља жиг издајства свога народа. А ми поручујемо свима, а нарочито свештенству Српске православне цркве, да се примакао дан пропасти Хитлерове и свих његових пандура. Народни издајници ће пред народни суд, а свештеници издајници брзо пред црквени суд где ће бити лишени формално свих свештеничких достојанстава, а затим ће бити предани народном суду. Гермоген и његови агенти ићи ће скупа са усташама, а поред њих корачаће они који су у редовима четничким - српских усташа - заводили сељаке и развијали братоубилачки рат. Примакао се дан када ће се видјети ко је шта радио и гдје је био.¹⁸⁰ Долази посљедњи дан фарисејима и лицемјерима.

Вјерски референт 3. корпуса НОВЈ поп Блажо Марковић,
исљедни судија црквеног суда са Цетиња.

15. април. 1944.

---

180 Искористимо прилику да напоменемо да није само СПЦ била на удару комуниста непосредно након њиховог доласка на власт. Кроз ово су прошли и припадници осталих верских заједница. Подробније: Воеckh, К. (2006), *Vjerski progoni u Jugoslaviji 1944.-1953.: staljinizam u titoizmu*, god. 38, br. 2, 373-341; Akmadža, М. (2013), *katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb - SlavonSKI Brod; Lučić, I. (2012), *Progon katoličke crkve u Bosni i Hercegovini u vrijeme komunističke vlasti (1945.-1990.)*, ССР 69, 105-144

Текст документа:

СРПСКА ЦРКВА ПРЕД ОСЛОБОЂЕЊЕМ

„Кроз борбе отаџбинског рата и тешког искушења, огроман број српског свештенства који је изникао из народа није напустио свој народ. Скупа са народом дијелио је добро и зло. Српски свештеници отишли су са народом у борбу, храбрили га и позивали на устанак против окупатора и његових слугу, наших народних издајника. На својој скупштини одржаној у Српској Јасеници 15. новембра 1942. године свештенство са ослобођене територије обратило се свештенству и народу на окупираној територији и позвало га да не окаља традиције светосавске цркве и српског народа, већ да иде у борбу и да не пристаје на никакву сарадњу са окупатором и његовим слугама.¹⁸¹ Један дио српског све-

181 У књигама попут „Хронологија народноослободилачког рата 1941-1945” напомене о овој скупштини најчешће су изложене у следећој форми: „У Јесеницама (код Бос. Крупе) православни свештеници и богослови одржали скупштину с које су српском народу упутили посланицу позивајући га да ступа у народноослободилачку борбу” (стр. 368).

У нешто новијој литератури све чешће се наводи податак да је скупштина одржана 15. новембра 1942. године последица дефинитивног разилаaska четника и партизана те да су укупно 23 свештеника и свршена богослова који су одлућили да иду са партизанима требали да потврде своју лојалност узмеђу осталог и кроз проглас којим позивају и друге свештенике да им се придруже. Ништа мање од значаја у поменутој посланици има позив Србима да прихвате партизане као оне који се једини боре против окупатора, као оне који имају подршку СССР-а па самим тим и РПЦ и којима руководи Тито као осведочени борац против фашизма. Стиче се утисак да су 23/24 свештеника и богослова који се помињу на овој скупштини само извршавали наложени им задатак у процесу припрема за одржавање 1. заседања АВНОЈ-а. Реферате на овој скупштини поднели су прота Владо Зечевић и прота Блажо Марковић. Погледати: *Bihačka republika* (1965) 2. knjiga, Zbornik dokumenata, 439.

Прота Крстан Бијељац, један од учесника поменуте скупштине приликом посете Куће цвећа у Београду 16. новембра 1982. године у књизи утисака записао је: „Поводом 40 година од одржавања скупштине српско-православних свештеника

штенства оглушио се о тај позив. Постали су народни издајници. За такве нема милости. Наше блаженопочивше милионске мученичке жртве, цвијет наше младости, попаљена села, порушени градови и опустошена земља то императивно захтијевају. Кроз ту борбу исковано је братство свих наших народа, постојана подлога за бољу и срећнију будућност у федеративној демократској Југославији. Створена је држава у којој неће бити вјерске нетрпељивости и националног угњетавања. Руше се фашистички затвори, ослобађају се наша браћа и сестре, долази муком и крвљу стечена народна слобода. Постизавају се циљеви наше свете борбе, борбе која није била морално самоубиство, већ борба правде и стварности. Кроз њу су се прославили наши народи и њено чедо, витешка Народно-ослободилачка војска. Славом овјенчана братска словенска руска војска, заштитница свих поробљених народа, дошла је да убрза наше ослобођење.¹⁸² Народним ослобођењем ослобађа се и наша Српска православна црква која је са нашим народом преживјела сва искушења и понижења, како од стране окупатора, тако и од издајника, нових Јуда, који изникосе из вишег и нижег клира.¹⁸³ Ослобођењем Српска

у Српској Јасеници 15. 11. 1042. год. наше мисли упућујемо инспиратору и нашем врховном команданту и његовом бесмртном дјелу уз пуно захвалности за сва добра која је учинио нашој земљи и нашим народима”

182 Погледати: *Proglas Vrhovnog komandanta NOV i POJ od 8. septembra 1944. svim neposredno potčinjenim štabovima i jedinicama o izbijanju Crvene armije na granice Jugoslavije* - www.znaci.net

183 Интересантно је наведене речи партизанског свештеника Блажа Марковића упоредити са речима које су 12. јула 1942. године обнародоване у листу „Наша борба”, а које говоре о односу партизана према црквама, конкретно храмовима у Црној Гори: „... у црквама, манастирима и школама је права пустош, свуда пљачка, паљевина. Иконостас у цркви св. Петке код Крстаца у Подговри са иконама и одеждама потпуно је изгорео, ватра јеложена у самој цркви. Исто је то по свима црквама Црмничким. Од манастира Горњо-Брчелског, старе задужбине Немањића, остали су само зидови. Ту је био „партизански штаб” и харем од педесет девојчура са њиховим шефом, злогласним целатом попом Блажом Марковићем. По школама, читаоницама и књижницама такође је пустош...”

црква постаће нова народна светосавска црква која ће благословити велико дјело народног ослобођења и извршиоце тог дјела, нове Обилиће, наше хероје див-јунаке.¹⁸⁴ Она ће благословити све тековине наше свете борбе, као и одлуке са којима су се уклонила окупаторска, усташка и четничка насиља којима су Србе у Хрватској преводили у католичку вјероисповијест и друге вјере. Она неће дозволити да се у њеном клиру крију и развијају великосрпски хегеномисти и шовинисти. Она ће прихватити линију братства и јединства попут великог владике Рада, који је проповиједао: „Брат је мио које вјере био” или „Не пита се ко се како крсти, већ чија му крвца грије прси”. Српска ће црква примити начело вјерске равноправности и слободу савјести јер је она народна, светосавска и апостолска црква, а не обратно. У времену петстогодишњег ропства, Српска је црква осудила сваку народну издају и на њу бацила анатему. Она ће анатемисати и већ преко свог нижег клира у слободарској Србији проклиње све народне издајнике у мантији и ван мантије. Ово свештенство по ослобођењу њиховог краја одржало је своје скупштине у Врању и Прокупљу. На овим скупштинама било је присутно 43 свештеника од којих је један број ступио у војску и тако су попуњена мјеста вјерских референата у

184 У већем броју сачуваних историјских извора насталих у времену Другог светског рата и од стране партизанског свештенства наилазимо на напомене у вези преображаја СПЦ у нову, народну, светосавску цркву. Као што смо рекли у уводним напоменама, револуционарне промене у Југославији подразумевале су не само промену односа народа према Цркви, него и промену саме Цркве. Ова промена, најједноставније речено, била је утемељена на принципу „Ко није са нама тај је против нас”. Ово јасно провејава кроз речи Марковића, као што провејава и кроз многе друге документе који су настајали као резултат активности верских референата и уопште свештенства СПЦ које је приступило комунистичком покрету. Како ће у пракси изгледати „ослобођење” Цркве у новој држави показале небројене жртве међу верујућим Србима, па самим тим и међу свештенством СПЦ. Погледати: Ђакон Александар Аздејковић (2019, *Голіоша Раковичке њарохије. Сїрадање свешїтеника и њарохијана од окїюбра 1944. до марта 1945. іодине*, Београд.

српским дивизијама.¹⁸⁵ Из њиховог прогласа види се велики терор који су учинили окупатори и његове слуге над народом и свештенством. Један пасус њиховог прогласа гласи: „Сви они Срби који се налазе у издајничком логору Љотића, Недића и Михаиловића јесу непријатељи српства и православља и српски народ и његова светосавска црква немају ничег заједничког са њиховим издајничким радом. Жигосући њихово служење швапским крволоцима као најцрњу националну издају, одлучно подупиремо захтјев да сви они буду изведени пред неумољиви суд народне правде”. Српска црква почела је да говори и осуђује народне издајнике

---

185 Искористимо прилику да наведемо неколико имена свештеника са територије Србије који су активно били укључени у партизанском покрету. Неки од њих, по мишљењу Ђоке Слијепчевића јесу: Владо Зечевић, Милан Смиљанић, Михаило Смиљанић, Александар Савић, Милош Ранковић, Душутин Настасијевић, Милован Тисављевић, Милан Стаменић, Владимир Чоловић, Лазар Стругар, Спасоје Токовић, Чедомир Вићентијевић, Данило Зукић... Погледати: Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске православне цркве*, Београд, 3. књига, 150-151; Paramarković D. (1973), *Mačvanski partizanski odred 1941-1944*, Шабац ; Бакић, Д., *Лозничка партизанска четва* - www.znaci.net

Искористићемо прилику да неку реч више кажемо о појединим свештеницима које помиње Ђоко Слијепчевић:

Лазар Стругар рођен је 1904. године у селу Горњи Цеклин у Црној Гори, из многољудног братства Стругари. Богословију је завршио у Призрену. За ђакона је рукоположен 19. јануара, а за свештеника је рукоположен 22. јануара 1928. године. Од 1939. године је свештеник у месту Брежине код Пожаревца. Као партизан заробљен је у борби са Немцима. Стрељан је на Бањици 7. јуна 1943. године. Погледати: *Strugari poginuli na braniku slobode svoje domovine* - www.strugari.me
Чедомир Вићентијевић био је свештеник у Бранковини. Стрељан је 1943. године на Бањици заједно са сином Алексом, парохом баболучким. Погледати: Ковачевић, V., *Proti Mateji Nenadoviću* - www.revija.kolubara.info

Спасоје Токовић био је, између два светска рата, свештеник у месту Драмче (данашња Република Северна Македонија). Пред почетак Другог светског рата постављен је на парохију у селу Коњух (такође у Републици Северној Македонији). Стрељан је на крушевачкој Багдали. Имао је четворо деце: Бранислава, Драгољуба, Љиљану и Миодрага. Најпознатији од његове деце био је певач и композитор Драгољуб Токовић (1932-2002) који је променио име у Драган и под тим именом је данас свакако познатији широј јавности. Погледати: *Omaž Draganu Tokoviću - sećanje na Dečaka sa bagdale* - www.krusevacgrad.rs

који су за паре и своју удобност продавали крв свога народа, да говори преко нижег клира, а сјутра ће скупа преко нижег и вишег осудити прво све издајнике из редова клира, а затим и све вјернике који су били народни издајници.¹⁸⁶ Скупштина свештеничка није наводила у својим прогласима свештенике-издајнике јер је то само по себи јасно. Издајник се од издајника не разликује, они су сви скупа служили окупатору на штету народа, а многи су развијали и братоубилачки рат. По чему се може разликовати ископ Ђирић,¹⁸⁷ од Недића или митропо-

---

186 Ово о чему говори свештеник Блажо Марковић било је далеко од обичне комунистичке пропаганде. Наиме, 4. септембра 1942. године мајор Захарија Остојић (1907-1945) подноси реферат начелнику штаба Врховне команде о актуелним проблемима. У 12. тачки реферата он наглашава да се од стране четника недовољно користе црква и свештенство и каже: „Комунисти су успели својом разорном пропагандом да потпуно одвоје народ од цркве и унесу пометњу у религиозним схватањима народа. Било је доста попова који су са олтара говорили против цркве и хулили све светиње. Тучењем комуниста, народ је очекивао да ће исправни свештеници похрлити цркви и објаснити забуну насталу комунистичком пропагандом. Међутим се дешава да после 3 месеца још поједине цркве не раде, а попови беже из парохија. Неопходно је да се народ врати цркви, и да се свештеници натерају на вршење службе преданије и савесније него икад досада” (*Zbornik dokumenata i podataka o narodno - oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, 14. том, Beograd, 1981, 1. knjiga, 603)

187 Мисли се на епископа др Иринеја (Ђирића), Епископа новосадског и бачког. Реч је о једном од најобразованијих епископа у историји СПЦ. Епископ Иринеј осим по свом знању многобројних језика запамћен је и по сликарском и иконописачком таленту. Оно по чему је нарочито запамћен у времену Другог светског рата јесте његово залагање да се спасе око 2800 деце и 180 мајки са бебама у наручју из мађарског логора Шарвар. Епископ Иринеј замапћен је и по томе што је основао дечију болницу у својој епархији... Ипак, сва ова добротинства ништа му неће бити од користи у очима нове власти. Недуго по уласку партизана у Нови Сад он је приведен на испитивање. Партизани су му одредили да буде у коћном притвору и повели су својеврсну кампању против њега која је трајала укупно 17 месеци. Пред епархијским двором константно су били стражари, а повремено су улазили у његове просторије и иживљавали се над њим. Запамћено је да су га једном приликом, око поноћи, подигли из кревета, наредили да се обуче, а потом ставили уз зид. Тада су му прочитали да је осуђен на смрт стрељањем тачно у поноћ. Сачекали су одређено време и наредили пушкомитрељесцу да га убије. Овај је испалио рафал али не у епископа него изнад његове главе. Врхунац кампање која се водила против њега након 1944. године, а поготово од кад је власт у Новом Саду била у рукама

Прота Јевстатије Караматијевић и Мурад еф. Шећерагић као делегати
ЗАВНОС-а, 1943. година

свештеника Алимпија Поповића (1888-1967), догодиће се приликом канонске посете епископа Иринеја српској православној црквеној општини у Оцаима. Била је то његова прва посета некој од парохија након времена које је провео у кућном притвору. Да се епископу Иринеју „некако зло спрема” дало се приметити још на железничкој станици у овом месту. Наиме, тамо су двојица скојеваца сачekali епископа и након вербалних провокација и вређања почели су да га чупају за браду и претили ножевима уз повике да ће га заклати. Ситуација се некако смирила тек када је епископ успео да седне у фијакер и крене према цркви. Тамо се наставило са провокацијама. Многбројни скојевци, подједнако и младићи и девојке, провалили су у цркви, разграбили иконе и са њима запалили ватру око које су играли „козарачко коло”. Долазак епископа пред цркву био је својеврсни окидач за нови напад на њега. Према епископу Иринеју полетеле су многбројне каменице. Неколико каменица га погађа у тело, а по њега је била фатална она која га је погодила у потиљак. Епископ је пао на земљу обливен крвљу. Тада су на њега и његову пратњу похитали скојевци. Нарочиту крвожедност показале су младе скојевке. Многе од њих изуле су ципеле и потпетицама почеле да ударају по епископу Иринеју. Епископ Иринеј (Ђирић) није био једина жртва тога дана. Рзуларена маса ножевима је избола свештеника Миленка Цвејанова из Сивца када је покушао да заштити епископа Иринеја. Услед задобијених рана овај свештеник је убрзо умро. Пратња епископа Иринеја некако је успела да га заштити и спасе сигурне смрти. Ипак, од задобијених повреда он се никада неће опоравити. Умро је у Новом Саду 6. априла 1955. године. Погледати: Марковић, И. (2010), *Животни испис епископа новосадско - бачког др Иринеја Ђирића, исјаведника православаља*, Саборност 4, 237-262; Лазовић, М., *Градоначелник у манијици*, Дневник, 11. мај 2018.; *Odžaćani su sami sebi izgradili hram, a evo po kom su ga događaju nazvali* - www.srbijadanas.com; Вошњак, В., *Umetnost ili crveni teror: Irinej Ćirić (1884-1955) ili kamenovani vladika* - www.standard.rs; Чакић, С. (1995), *Истинна о моме животињу и пагу*, Нови Сад, 128-129...

лит Липовац,¹⁸⁸ од Баје Станишића,¹⁸⁹ поп Саво са Требаве,¹⁹⁰

188 Мисли се на црногорског митрополита Јоаникија (Липовца) отвореног борца против комунизма, а поготово против ступања свештеника СПЦ у партизанске јединице. Због оваквог става не треба да чуди што се нашао на мети партизана и што је, пре суђења, убијен од стране комуниста највероватније 18. јуна 1945. године у околини Аранђеловца.

189 Невероватно је да се свештеник Блажо Станишић чак и на простору североисточне Босне у новембру 1944. године не може да отргне од онога што је за српски народ током Другог светског рата учинио четнички командант Бајо Станишић (1890-1943). Наиме, Станишић је био официр у војсци Краљевине Југославије са чином пуковника (касније ће бити унапређен у чин бригадног генерала). Иза себе је имао ратно искуство стицано у Балканским и Првом светском рату. У време кратковременог Априлског рата 1941. године савесно је извршавао наређења која је добио од више команде. У време припрема и саме реализације устанка 13. јула 1941. године активно учествује у борбама против окупатора. Промена курса коју су заузеле партизани с краја 1941. и почетком 1942. године на простору Црне Горе приморала Станишића да са саборцима који нису били вољни да прихвате идеје комунизма оформи четничке јединице. Знајући против кога треба да се боре, Врховни штаб партизана издао је наредбу да 5. пролетерска црногорска бригада уништи Станишића који се од јесени 1943. године са својим војницима налазио у околини манастира Острог. Након борбе са партизанима убијен је у овом манастиру 21. октобра 1943. године. Још једном наглашавамо да не видимо директну везу између митрополита Јоаникија и раније убијеног Баја Станишића са дешавањима на просторима североисточне Босне у касну јесен 1944. године.

190 Мисли се на свештеника Саву Божића који је рођен 1886. године у селу Доњи Осјечани код Добоја. Након окончане богословије у Рељеву рукоположен је за свештеника 1912. године и постављен за пароха раковачког. 1914. године премештен је на парохију у Толесима код Модриче. Након почетка Првог светског рата ухапшен је скупа са мноштвом угледних Срба. Након дуговремене тортуре у бањалучком затвору депортован је у логор Арад. Са групом логораша успева да побегне из заточеништва и да ступи у контакт са Русима. Након тога прикључује се добровољцима и долази на Солунски фронт. По окончању рата враћа се на парохију. У овом периоду свештеник Саво активно ради на томе да у овом месту буде подигнута школа, амбуланта... Успео је да у село доведе учитеља и лекара. Једно време обављао је дужност председника општине, био је бански вијећник из среза градачачког... Отац Саво Божић био је класичан пример парохијског свештеника који је благовремено увидео опасности које са собом доноси усташки режим у НДХ. Одговор на то било је организовање оружаних формација у циљу спречавања усташа и муслимана да упадају у села и да убијају српску нејач, палећи и пљачкајући њихова домаћинства. Чак и партизански комесари и обавештајци у својим извештајима Врховном штабу указују на углед који је свештеник Саво имао унутар народа све три вере. Такође наглашавају његову политичку вештину да се избегну непотребни сукоби. Због тога је био на мети партизана али и појединих елемената

од Керовића,¹⁹¹ и Дамјановића,¹⁹² и редом сви издајници? Српска црква ће поздравити народни суд који неће дозволити да се понављају грешке из године 1918. да зликовци и народни непријатељи остану некажњени за велике гријехове народног издајства, који вапију до неба.¹⁹³ Гријеси овакве природе

унутар четничког покрета који су настојали на интензивирању оружаних сукоба. Неретко се напомиње да са собом није носио оружје нити да га је употребљавао. Стиче се утисак да је партизанима свештеник Саво највише сметао управо због свог угледа којим је спречавао снажнију индоктринацију народа револуционарним и комунистичким идејама. Свештеник Саво Божић страдаће од партизана 1. маја 1945. године у околини Теслића. Погледати: *Свeћии мученик њоу Саво Тредавски - https://www.scribd.com; Izveštaj oficira obaveštajnog odeljenja štaba vrhovne komande na službi u trebavskom korpusu od 10. januara 1945. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji na teritoriji Istočne i Zapadne Bosne - www.znaci.net; Јеремић, С. (1998), Поу Саво Божић чeјник с њогручја Тредаве и Приче и лејенде о њоу Сави Божићу, Модрича.*

191 Мисли се на Радивоја Керовића (1913-1946) четничког официра који је, скупа са својим саборцима, деловао на просторима североисточне Босне од средине 1942. године. Сведочанство његових војно-оперативних али и преговарачких способности је и то да се он успешно скрива унутар народа све до 20. јануара 1946. године када је, захваљујући дојави, ликвидан од стране Бранка Стојановића (1923-1981) и припадника ОЗНА-е из Тузле. Погледати: Ibrahimović, S., *Kako se postaje narodni heroj* - www.stav.ba; Lomović, B., *Vratio se vojvoda* - www.politika.rs; Kačavenda, P., *Prilog pitanju odnosa Komande bosanskih četnika i Vrhovne komande Draže Mihailovića (1942)* - www.iis.unsa.ba

192 Мисли се на Стевана Дамјановића Леку (1911-1945) који је започео школовање у Вишој војној академији у Београду али га је у томе прекинуо почетак Другог светског рата. У чину капетана одмах се укључио у борбе против Немаца на страни четника. 17. априла 1941. године ухваћен је од стране Немаца у Ужичкој Пожеги али исте вечери успева да побегне. Враћа се на простор Мајевике и током августа 1941. године, скупа са Ристом Ђукановићем, окуља Србе који су вољни да се боре против усташа. Отворен сукоб између четника и партизана на простору Мајевике започео је између 20. и 28. фебруара 1942. године. Дамјановић је запамћен по акцији коју је извео скупа са Керовићем када је опколио и уништио штаб мајевичког партизанског одреда. Дамјановић је био и остао непријатељ партизана и комунизма. Стога није бирао начине да се разрачуна са њима по било коју цену. Ово је био разлог што је неретко упадао у проблеме, па чак и са самим Дражом Михаиловићем. Дамјановић и његов саборац Рајо Бањичић убијени су од стране партизана 9. августа 1945. године. У неким изворима наводи се податак да га је заправо убио Радивоје Керовић. Погледати: Kovačević, R. (2005), *Sjeveroistočna Bosna 1944-1945. Prilog istoriografiji*, Brčko.

193 Време ће показати нешто сасвим друго. Зарад братства и јединства народа

почињени од свештених лица много су тежи и за њих нема милости. Српска црква ће благословити и поздравити сваки добар рад који буде водио наш напаћени народ у бољи живот и бољу будућност јер добро народа добро је и цркве.

Вјерски референт 3. корпуса НОВЈ поп Блажо Марковић

7. новембар 1944.

и народности у ФНРЈ, а потом и у СФРЈ, олако се поновила грешка о којој говори свештеник Блажо Марковић. Наиме, имајући у виду да је реч о позној јесени 1944. године, те да Марковић свој чланак пише пре свега Србима, лукавство играња на карту патриотизма и сећања на оно кроз шта је наш народ прошао непромишљеношћу највиших представника световне власти након 1918. године, наравно да има своју употребну вредност. Испоставило се да неће протећи пуно времена, а да ће идентичан однос нове власти према не баш занемарљивом броју оних који су учествовали у борбама против српског становништва, постати једна од окосница остварења идеје о помирењу, па чак и братимљењу жртава и њихових целата.

ТРАГОМ ПИСМА ПАРТИЗАНСКОГ СВЕШТЕНИКА, ПРОТОЈЕРЕЈА ЈЕВСТАТИЈА КАРАМАТИЈЕВИЋА ЛЕЊИНГРАДСКОМ МИТРОПОЛИТУ АЛЕКСИЈУ (СИМАНСКОМ)

Уводне напомене

Личност свештеника Јевстатија Караматијевића, као и питање *партизанских свештеника* током периода Другог светског рата на просторима Југославије још увек представљају недовољно истражене теме у научној литаратури. Имајући ово у виду, намера нам је да кроз овај рад укажемо на неколико детаља у вези са свештеником Јевстатијем Караматијевићем, а такође и у вези са улогом оног дела свештенства СПЦ које је прихватило да ступи у војне формације предвођене комунистима. Повод за писање овог рада јесте преписка између свештеника Јевстатија Караматијевића и тадашњег мјестобљуститеља патријарха московског и целе Русије, лењинградског митрополита Алексија. Наиме, у септембарском броју часописа „Журнал Московске Патријаршије” из 1944. године, објављено је писмо што га је митрополиту Алексију упутио протојереј Јевстатије Караматијевић.

тијевић. Такође, у истом броју овог часописа објављен је и одговор митрополита Алексија. Садржај ова два документа веома је интересантан. Пажљивијом анализом њиховог садржаја може се уочити неколико важних детаља не само када је реч о питањима црквеног живота, него и детаљи који говоре о ономе шта се дешавало на тадашњој међународној политичкој сцени. Ипак, како би се што је могуће више приближили наведеним темама, потребно је да читаоцима приближимо околности везане за личности и догађаје о којима се говори.

Ове напомене започећемо са детаљима везаним за свештеника Јевстатија Караматијевића.

Јевстатије Караматијевић рођен је 30. новембра 1881. године у Новој Вароши, у породици свештеника Јована Караматијевића. Када је реч о Јевстатијевој мајци интересантно је поменути податак да Вељко Кораћ, један од чланова антифашистичког већа Народног Ослобођења Југославије,¹⁹⁴ наводи да је њено име Риета (?), те да потиче из угледне санџачке породице Комарчић.¹⁹⁵ Јевстатије Караматијевић завршио је четири разреда гимназије у Скопљу, да би потом, 1904. године, уписао Богословско-учитељску школу у Призрену. Школовање у овој установи окончао је 1908. године и након тога започео је да ради као учитељ. Након што се оженио Јефимијом (1887-1944), рукоположен је за све-

---

194 Мисли се на Вељка Кораћа, истакнутог комунисту који ће, након тзв. *Кордунашког процеса* (13. и 14. јула 1944. године у Горњем Будачком) бити убијен од стране својих сабораца. Кораћ и они који су стрељани скупа са њим данас се сматрају за прве међу Србима у партизанима који су приметили и реаговали на стварање идеје о Хрватској држави након Другог светског рата. Подробније: Вишњић, Ђ. (1997), *Kordunaški proces, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta*.

195 Погледати: *Письмо югославенскою ирошоирея Евстафия Караматиевича, члена Президиума Антифашистскаго Веча Народною Освобождения Югославию на имя иаириаршею месийоблюсийишеля* - www.jmp.ru

штеника.¹⁹⁶ Јевстатије и Јефимија имали су седморо деце: Радмилу (1908-1970), Зорицу - Зору (1910-1944), Првослава - Пива (1912-1963), Касију - Кају (1916-1943), Бранку - Баку (1920-1995), Вука - Међа (1921-1974) и Наталију - Нату (1925-1943).¹⁹⁷

Упоредо са свештеничким позивом, Јевстатије Караматијевић бави се и научно-истраживачким радом. Сфера његовог интересовања била је прошлост српског народа и његове Цркве пре свега на просторима Рашке. Радове је објављивао у часописима и дневним новинама попут „Цариградског гласника“, „Босанске виле“, „Политике“...¹⁹⁸ Данас је свакако најпознатије његово дело „Кроз Стари Влах“ пре свега захваљујући другом издању објављеном у Шапцу током 2007. године.

За тему о којој говоримо нарочито је важна његова ангажованост у борби за културно и национално уздизање, али и ослобођење српског народа у Рашкој. Труд Јевстатија Караматијевића на пољу очувања културне и националне свести Срба на просторима Рашке препознаје се кроз оснивање Културног друштва „Зора“, градске читаонице и Соколског друштва у Новој Вароши... Политички ангажман, због кога је био прогоњен и затваран представља посебно питање. Наиме, наклоност ка политичкој ангажованости која неретко поприма милитантна пројављења Јевстатије

---

196 У појединим изворима наводи се да је рукоположен 1907. године. Погледати: *Писмо...* - www.jmp.rn

197 Погледати: Матијашевић, З. (2013), *Бежанија у слици и речи*, Београд, 300-301.

198 Погледати: Аранитовић, Д. (2005), *Пројца Јевстатије Караматијевић - истраживач Стари Влаха*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића: зборник радова са XXI научног скупа „Сеоски дани Сретена Вукосављевића“ одржаног 27, 28. и 29. јуна 2003 године у Дому револуције Пријепоље, Пријепоље, 165-172; Matović, Lj., *Život i vojevanje novovaroškog „crvenog“ prote Jevstatija Karamatijevića*, 4. jul: list Saveza udruženja boraca NOR Jugoslavije (фељтон објављен у бројевима од 4. јула до 5. септембра 1989. године).

Корреспонденции СМЕСП

ПИСЬМО ЮГОСЛАВСКОГО ПРОТОИЕРЕЯ ЕВСТАФИЯ КАРАМАТИЕВИЧА, ЧЛЕНА ПРЕЗИДИУМА АНТИФАШИСТСКОГО ВЕЧА НАРОДНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ЮГОСЛАВИИ НА ИМЯ ПАТРИАРШЕГО МЕСТОБЛЮСТИТЕЛЯ

Редакция «Журнала Московской Патриархии» приводит ниже дословно письмо югославского священника-партизана, о котором один из активных деятелей антифашистского веча Народного Освобождения Югославии Велько Корач сообщает следующее:

ПРОТОИЕРЕИ ЕВСТАФИИ КАРАМАТИЕВИЧ

Между выдающимися людьми народно-освободительной борьбы Югославии видное и почетное место занимает светлая личность народного священника Евстафия Караматиевича. Он уже несколько десятилетий находится на истинной службе народу, а с самого начала народно-освободительной борьбы не только участвует лично, но отдал ей и целую свою семью.

Рожден в священнической семье от отца Иована и матери Риецы из известной семьи Комарчица 30 ноября 1883 года в городе Новая Вароги, Новобазарского санджака (старый Рас,— область, в которой родилось старое сербское государство). Священствует с 1907 года. В священнической иерархии становится членом епархиального административного комитета ДАБРО-БОСАНСКОЙ митрополии.

Еще во время турецкого владычества активно боролся за национальную свободу и как государственный преступник арестован и осужден турецкими властями на вечное изгнание из Европейской Турции. В первой мировой войне участвует как полковой священник в Сербской армии на Салопинском фронте. В дни свободы Югославии выдвигается на пост культурно-просветительной, религиозной и публицистической деятельности. Опубликовал ряд исторических материалов, относящихся к истории Сербии, как, например, «Описание церквей» края, известного под именем Старый Влах, исчерпывающую монографию о монастыре св. Саввы в селе Милешево, исследование об иконографических школах в селениях Тоци и Николяц, а затем ряд статей о переписке князей Рашковичей с графом Румянцевым, князем Потемкиным и императрицей Екатериной II.

Когда в 1941 году народ оказался под фашистским игом, протоиерей Караматиевич присоединился тотчас же к начавшейся борьбе. В кровавой трехлетней освободительной войне потерял двух братьев от руки усташей, дочь Каю, которая погибла на реке Сутеске от немцев, дочь Наталию, погибшую в борьбе с четниками Дражи Михайловича. От

него послать долголетие Вашему Высокопреосвященству, послать победу оружию Матери славян и остальных союзников.

Окупанты расхитили наши церкви и монастыри; наши храмы они превратили в склады оружия, боеприпасов и в конюшни, а святые одежды употребляли как подстилку или их совсем уничтожали.

В связи с вышесказанным я пользуюсь древним традиционным обычаем и обращаюсь к Вашему Высокопреосвященству, иерарху самой святой и многолюдной Православной Церкви, с просьбой при нашем оскудении в священных одеждах (ризах), в святых книгах и святой утвари по мере Вашей возможности помочь нам.

Этот высокий дар был бы в нашей отечественной войне высшей наградой нашим священникам, которые находятся в составе оперативных частей на страх врагам, на славу и честь верующих, которые борются в рядах нашей Народно-освободительной армии.

Прошу Вашего Святительского благословения и целую святому десницу Вашу.

**ПРОТОИЕРЕИ ЕВСТАФИИ КАРАМАТИЕВИЧ,
ЧЛЕН ПРЕЗИДИУМА АНТИФАШИСТСКОГО ВЕЧА
НАРОДНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ЮГОСЛАВИИ**

Июля 1944 г.
Бело Поле на реке Лим.

**ПРОТОИЕРЕЮ ЕВСТАФИЮ КАРАМАТИЕВИЧУ,
ЧЛЕНУ ПРЕЗИДИУМА АНТИФАШИСТСКОГО ВЕЧА
НАРОДНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ЮГОСЛАВИИ**

ВСЕЧЕСТНЕЙШИЙ ОТЕЦ ПРОТОИЕРЕИ!

Ваше письмо мною получено. Проникнутое горячей любовью к вашей славной, героической Родине, которая, можно сказать, вся горит в кровавой борьбе против жестоких оккупантов и против изменников православной вере и Родине, оно, это письмо, является стоном души, набодевшей от тех бесчисленных бедствий, которые обрушились на сербский народ и на Православную Церковь сербскую, и с которыми вот уже три года борются все честные и верные патриоты вашего Отечества.

Вместе с вами русская Церковь скорбит о том, что нашлись среди вашего народа изменники вере и Отечеству, что даже среди сербских Епископов оказались такие, которые и словом и делом пошли на службу фашистским оккупантам, что ваш доблестный Патриарх Гавриил страдает за свою верность родине и народу и за то, что он не пошел на изменническое сотрудничество с врагами и угнетателями вашего народа.

Нам приятно слышать, с какой любовью, с какой надеждой, с какой верой в ее силу вы обращаете взоры свои на нашу Родину, на великую мать-Россию, видя в ней оплот всего славянства.

Будьте уверены в том, что ваша вера в силу и мощь русского оружия не будет посрамлена. Вы видите, с каким небывалым в истории мировых войн успехом наша Красная Армия гонит врага от своих пределов. Промыслительная сила Божия руками русского воина явно, на весь мир, посрамляет фашистскую неправду и благословляет то великое и правое дело, за которое боремся мы и наши союзники, и все свобододобивные народы, за которое подняты священное знамя восстания и вы, доблестные воины-партизаны, в борьбе «не на живот а на смерть» как с внешним врагом, так и с домашними предателями.

Караматијевић наслеђује од свог оца Јована који је, нагласимо, активно учествовао у рушењу турске власти на просторима Санџака. Због тога је свештеник Јован од стране власти својевремено био осуђен на чак 102 године затвора. Његова (Јованова) политичка активност неће бити заборављена ни у времену окупације Нове Вароши током Првог светског рата. Свештеник Јован Караматијевић ће, скупа са још неколико Нововарошана, бити ухапшен током лета 1917. године и депортован у аустроугарски логор Ашах.¹⁹⁹ Имајући у виду да је свештеник Јован у време хапшења и депортације имао неких седамдесетак година највероватније да је он, скупа са преко 5000 Срба, скончао у овом логору пре окончања Првог светског рата.

Када се говори о политичкој ангажованости Јевстатија Караматијевића у времену пре Балканских ратова она ће свој врхунац имати током друге половине 1912. године, то јест у време подизања устанка у околини Нове Вароши. Један од организатора овог устанка био је управо и свештеник Караматијевић. Имајући ово у виду не треба да чуди да он, и као борац али и као војни свештеник, учествује у Балканским, а потом и у Првом светском рату. Захваљујући сачуваним историјским изворима запамћено је да је Јевстатије Караматијевић, који је припадао 17. пешадијском пуку, од 14. марта 1916. године по потреби службе, а од стране Министра војног, постављен на место војног свештеника на острву Видо.²⁰⁰ Као војни свештеник 4. пука Дринске дивизије 14. новембра 1918. године разрешен је војне службе и враћен на дужност пароха у Нову Варош.²⁰¹ Због учешћа

199 Погледати: Pejović, B., *Vagon zobi od Srbina za okupatorskog generala* - www.politika.rs

200 Погледати: Секулић, М. (2014), *Свештеници у историји српске војске (1800-1920)*, Београд, 174.

201 Погледати: Секулић, М. (2014), *Свештеници у историји српске војске (1800-1920)*, 174.

у Првом светском рату одликован је „Медаљом за спомен на повлачење српске војске преко Албаније”, то јест данас чувеном „Албанском споменицом”.

У времену између два светска рата нововарошки свештеник Јевстатије Караматијевић наставља са својим политичким ангажовањем на простору Рашке. Испрва је члан Југословенске демократске странке, а потом и члан Самосталне демократске странке - политичких организација са снажно израженом идејом југословенства. Хрвоје Матковић у свом раду под насловом „Појава и етапе развоја Самосталне демократске странке (1924-1929)” изнео је интересантне напомене у вези са основним карактеристикама ове политичке организације: „Самостална демократска странка била је буржоаска странка која је окупљала претежно српску буржоазију из пречанских крајева, прије свега из Хрватске. Јак ослонац странка је налазила у дијелу пречанских пословних кругова, па је у својим редовима имала и неколико јачих индустријалаца и банкара. Осим градског елемента страначко чланство и бирачи, који су јој давали своје гласове и чинили главнину њених снага, били су српски сељаци, пречани. Тако је Самостална демократска странка по националном обиљежју, упркос томе што се у њеном водству и међу члановима налазило и Хрвата и Словенаца, у основи ипак била српска странка...”²⁰² За значајан број Срба, међу којима је и свештеник Јевстатије Караматијевић, пут од Самосталне демократске странке до приближавања и прихватања идеја које су, поготово током 30их година 20. века ширили комунисти на простору Југославије, био је својеврсна политичка реалност. Како би ово разумели као илустрација нам могу послужити речи Ђоке Слијепчевића: „У једној и племенски,

---

202 Matković, H., *Pojava i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929)* - www.hrcaak.srce.hr

и верски и партијско-политички, разбијеној држави ни СПЦ није било лако наћи свој прави пут: на врховима Цркве, ту и тамо, било је колебања и недовољно отворености према модерним проблемима који су плавили и нашу средину. Уз то још и извештан, скоро неотклоњив, несклад између нижега свештенства и епископата, који је био доста старога датума, доприносио је своје. Ангажовање српског православног свештенства на националном послу и у партијско-политичким борбама, некада врло корисно и родољубиво, имало је своје рђаве и за цркву штетне последице; оно је уносило у међусобне односе више и ниже јерархије друкчији дух и туђа мерила. Оно трибунско код појединих свештеника, које се као таласи поплаве разливало на свештеничким скупштинама, засењивало је пастирски моменат и дужне обзире према епископату. Формирао се и један начин мишљења, који је био стран изворном црквеном начину постављања проблема и њиховог решавања. И пре доношења устава СПЦ од 3. септембра 1931. године, било је трвења између Свештеничког удружења и епископата. Доношењем Устава оно се још више погоршало. Један од главних разлога био је став који је епископат заузео према Свештеничком удружењу, које је, нарочито у Србији, имало јаку традицију и велик значај. Преко Удружења, а нарочито на својим годишњим скупштинама, свештенство је често и оштро нападао епископат. Орган овог Удружења „Весник српске цркве”, један лист са дугом традицијом и добро уређиван, тражио је за свештенство део учешћа у материјалном пословању цркве и у доношењу одлука, које тангирају живот и судбину свештенства”.²⁰³ У раду „Портрети према живим моделима” Милан Јовановић Стоимировић,²⁰⁴ такође се позабавио питањем свакодневице

203 Слијепчевић, Ђ. (1991), *Историја Српске Православне Цркве*, 3. књига, 14.

204 Милан Јовановић Стојимировић (1898-1966) био је правник, публициста и дипломата. Због тога што је у времену од 1941. до 1944. године био на дужности

живота српског свештенства између два светска рата: „У Србији у оно време нису били цењени много чак ни свештеници као сталеж, јер је било врло мало свештеника који су значили нешто у интелектуалном смислу. Тиме не желим да кажем да није било и добрих, ваљаних свештеника, али сматрам да ми нико неће оспорити да сама свештеничка мантија никоме од њих није обезбедила неки друштвени углед, ако свештеник и лично није значио нешто као човек, јер мантија сама по себи није значила скоро ништа ... Многи су се свештеници, отишавши на село, и сами посељачили, и одбили од финансијског света, али су се многи од њих бавили и политиком, па су тако били познати не само у свом крају, него и у целој земљи. То ће рећи са су они значили друштвено као политичке личности, али не увек и као свештеници ... Свештеници су ту и тамо улазили у социјалне акције (на пример кроз задругарство или Црвени крст), али нису држали скоро никакву духовну везу са паством”²⁰⁵

Пошаст уплитања православног свештенства у дневно-политичка дешавања показала се још у времену 19. века као изузетно погубна када је реч о очувању црквености и духовности. До којих граница је ишла уплетеност свештенства у политику казује нам и одлука Архијерејског сабора из октобра 1883. године о забрани да свештеници учествују у партији-

---

управника Архива Србије, али и ангажовања које је имао у Краљевини Југославији, 1946. године је проглашен за народног непријатеља. Конфискована му је сва имовина (коју сачињава изузетно богата колекција уметничких предмета и библиотеке) и осуђен је на 15 година робије. Ослобођен је након 7,5 година. Потом је живео у родном Смедереву све до смрти 6. марта 1966. године. Делови његове рукописне заоставштине објављени 1998. године под насловом „Портрети према живим моделима” реално могу послужити као значајан извор корисних информација за упознавање са друштвеним приликама у Краљевини Југославији. Погледи: Ђирковић, С. (2009), *Ко је ко у Негућевој Србији 1941-1944*, Београд, 242-244; Цветковић, С. (2010), *Освајачица Милана Јовановића Симојировића у Уметничком одељењу Музеја у Смедереву*. Смедерево.

205 *Vladika Nikolaj i politika - „A šta Srbi partijaši misle?”* - <https://www.svetosavlje.org>

ској политици.²⁰⁶ Разлог за то можда најбоље објашњавају речи вршачког епископа Гаврила (Змејановића) који је, у својој посланици обнародованој на Усековање главе Светог Јована Крститеља (29. август / 11. септембар) 1912. године, забранио њему подручном свештенству да буду чланови било које политичке странке. „ ... Где се проповеда мржња, тамо није место за проповедникове љубави, међусобног поверења и поштовања, узајамне сношљивости и праштања; где се погрђује епископ тамо се не сме глас свештеника чути; кад се хоће да реформише православна црква, у том послу не сме српски свештеник удела имати.”²⁰⁷

Ситуација у којој се обрело друштво у Краљевини Југославији током 20-их и 30-их година 20. века у значајној мери последица су ширења идеја које су у српски национални корпус унеле особе попут Светозара Марковића, Живојина Жујовића или Васе Пелагића. Последња двојица, као данас најпознатији представници иначе не баш малобројне групе српских младића који су послати у Русију како би се школовали у тамошњим богословским школама, постају све пријемчивији за социјалистичке идеје. Повратком из иностранства Марковић, Пелагић, Жујовић и њима слични агитовали су међу Србима и на тај начин ширили су идеје социјализма. Међу онима који су прихватили ове идеје били су и поједини свештеници као на пример Коста Поповић,²⁰⁸

---

206 Погледати: Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске Православне Цркве*, 2. књига, 372-373.

207 *Богословски гласник* XXV (1914), 123.

208 Запамен по томе што се у народној скупштини, изабраној 6. августа 1871. године, залагао за потпуну слободу штампе. Погледати: *Др Ђоко Слијепчевић - Појови и радикали* - www.novo-videlo.com

Јеврем Марковић,²⁰⁹ Панта Поповић,²¹⁰ Никола Крупежић,²¹¹ Марко Богдановић,²¹² Маринко Ивковић...²¹³

Посматрано из данашњег угла, Јевстатије Караматијевић и његов политички ангажман између два светска рата само је наставак онога што је међу Србима заживело током друге половине 19. века. Њему је свакако ишла у прилог чињеница да је унутар обичног верујућег народа, поготово на просторима који су имали традицију устаничких дешавања против инославних господара, свештенство које се прихватило активног учешћа у борбама било изузетно цењено. Са друге стране, свештеници попут Караматијевића, који су у међувремену започели политичку каријеру и који су прихватили идеје социјализма, веома вешто су користили наведени однос верника према њима (свештеницима). У ком правцу је то водило и у чега ће се све то изродити показали су, између осталог, и догађаји с почетка Другог светског рата на просторима Краљевине Југославије.

209 Брат Светозара Марковића. Залагао се за то да манастирска имања буду предата народу, а да манастири постану парохијске цркве. Погледати: Јовановић, Д. (2009), *Јеврем Марковић: Исцред свој времена*, Јагодина.

210 Свештеник из места Азања који је стрељан због учешћа у Тополској буни. Уредник часописа „Глас народа” који је запамћен по либералним идејама. Погледати: Баровић, В., *Глас народа - лисџ за народне сџвари, ѓривреду, ѓоуку и забаву* - www.godisnjak.ff.uns.ac.rs

211 Запамћен, између осталог, и по свом излагању на 67. састанку Скупштине Кнежевине Србије. У стручној литератури неретко се наводи само његово име без напомене о сваштеничком чину. Погледати: *Od Namesničkog ustava do Ustava iz 1888. godine (1869-1888)* - www.parlament.gov.rs

212 У „Српским новинама” (среда 16. децембар 1881.) његово име се помиње међу накнадно изабраним народним посланицима. Наглашава се да је свештеник у Јошаничкој бањи и да је изабран за јошанички округ крушевачког среза. Скупа са њим изабран је и свештеник Павле Радивојевић из Брзода који је припадао Народно-либералној странци.

213 Стрељан на Краљевици 9. јуна 1883. године због учешћа у Тимочној буни. Интересантан податак је да га је почетак Тимочке буне затекао у затвору где је био због казне у тзв. Гамзиградској афери. Његов пример неретко се истицао у литератури насталој у времену СФРЈ. Погледати: Николић, М., *Тимочка дуна*, 1-2, Београд, 1954/55; Radenić, A. (1973), *Тимоћка buna 1883*, Iz istorije Srbije i Vojvodine, Beograd - Novi Sad.

Кратковремени Априлски рат који је био последица непоштовања потписаног споразума Краљевине Југославије и Немачке, распад државе и њена расподела између фашиста, терор који су над Србима вршили окупатори, а поготово Хрвати на просторима НДХ били су иницијатор за стварања оружаних група. Ове групе првенствено су биле усмерене на то да, у оквирима својих могућности, заштите недужни живаљ пред налетима убица. Оваква ситуација настала је и на просторима Рашке где је српски живаљ био на удару усташа и муслимана, уз благонаклон однос Италијана, већ од пролећа 1941. године.²¹⁴

Устанак на простору Нове Вароши, услед недостатка оних који су били спремни да се боре, стидљиво се промаља у августу 1941. године. Околност да су усташе све више почеле да мобилишу муслиманске мушкарце како би учествовали у уништавању Срба не само на простору Санџака него и другде по НДХ, довела је до тога да су, осим Срба и муслимани почели да приступају устаницима. Догађаји у вези са поменим устанком из темеља се мењају након доласка јачих италијанских снага. Оно што је свакако важно за тему о којој говоримо јесте да је улога чланова КПЈ у подизању устанка свакако важна али не у оној мери како је то наглашавала литература настала после 1945. године. Улога Рифата Бурџевића Трше,²¹⁵ и осталих чланова КПЈ била је значајна али

214 Подробније: Живковић, М., *Санџак 1941-1943* - www.nardus.mpn.gov.rs

215 Рифат Бурџевић Тршо (1913-1942) рођен је у Трнову, а основну школу завршио је у Бијелом Пољу. Након тога школовање наставља у Скопљу где је похађао медресу. 1933. године уписује правни факултет у Београду. Наредне године постаје члан КПЈ и агитује међу омладином из Старог Раса која је била на студијама у Београду пре свега кроз завичајно удружење „Златар”. Због комунистичке пропаганде хапшен је и затваран. После капитулације Краљевине Југославије, по директиви КПЈ, одлази у Бијело Поље. Активно учествује у организацији устанка и напада на Бијело Поље. Након што је са партизанима побегао са простора Рашке, а то је било крајем маја 1942. године, Рифат Бурџевић постаје заменик политичког комесара 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Убијен је у ноћи 2/3. октобра 1942. године скупа са Владимиром

неупоредиво важнија била је улога Срба који су се ангажовали на пољу омасовљења устанка. У то време, осим образованог официрског кадра некадашње војске Краљевине Југославије, имати уз себе једног православног свештеника који је још изузетно познат у народу због учешћа у Првом светском рату, свакако је представљало нешто од нарочитог значаја.²¹⁶ Са друге стране, свештеник Јевстатије Караматијевић наравно да је био познат и поручнику Сторелију који се налазио на челу ОВРЕ, то јест италијанске тајне полиције. Овај Италијан, који је иначе био пореклом из Далмације, осим што је течно говорио српски језик начинио је изузетно функционалну мрежу доушника која је, између осталог, покривала и простор Нове Вароши са околином. Имајући ово у виду, целокупан след околности указује на то да свештеник Караматијевић више није био безбедан у својој парохији...

Подстрекачи устанка на простору Рашке током 1941. године вешто су користили традиционалне вредности поштоване од стране српског живља. Свештеници који су кренули са устаницима неуморно су подсећали становништво на њихову традицију али и на опасности које са собом доноси окупатор. Ништа мање нису коришћене напомене о разликама у животном стандарду између сеоског и градског становништва, обећања о бољем животу у будућој новој/старој држави (неретко је обећавана колонизација у богате равнице Војводине, пензије...). Ипак, није требало да прође

Кнежевићем Волођом (командант поменуте бригаде) и Томашем Жижичем (командант 4. батаљона) у селу Трново код Мркоњић Града.

216 Једно од сведочанстава Караматијевићеве активности међу устаницима јесте „Списак за уништење четника Моравичког среза” који је обнародован 15. маја 1941. године, а кога је потписао наредник Реџеп Нуховић, командир жандармеријске станице на Јавору. Осим Караматијевића, на овом списку за одстрел налазе се још и свештеници Чедомир Чеда Чакаревић (1870-1954) из Штиткова и Спасоје Дилпарић из Ковиља. Погледати: Историјски Архив Чачак, Архивалије НОП-а, К-1, Ф-1, рег. бр. 4.

пуно времена да се устаници (= Срби) разједине. Када је реч о свештеницима, то јест о њиховој одлуци да ли ће да стану на страну партизана или четника данас је добро познато да је највећи број њих остао у четничким војним формацијама. Прота Караматијевић одлучио је да крене са партизанима. У томе није био једини...²¹⁷

Војнички пораз на простору Рашке, пре свега катастрофа у вези са нападима на Сјеницу и Пљевља, потпуно расуло и изражено дезертерство довео је до тога да партизанске јединице из ове области, скупа са већином преосталих јединица, побегну у Босну. Од остатака Пљеваљског и Бијелопољског партизанског одреда 5. јуна 1942. године формирана је 3. Пролетерска (Санџачка) бригада. Још увек није прецизно утврђено колико је бораца имала ова јединица у време оснивања. Према раније насталој литератури, оној која настаје у време СФРЈ, јединица је бројала око 950. У литератури новијег датума наводи се број од укупно 743 борца.²¹⁸ Међу особљем штаба ове бригаде у време њеног оснивања као верски референт наводи се Јевстатије Караматијевић.²¹⁹

217 Погледати: *Odlazuci krst i mantiju, išli u borbu za svoj narod* - [https:// www.izazov.com](https://www.izazov.com)

218 Упоредити: Vidović, Ž. (1972), *Treća Proleterska brigada*, Beograd; Живковић, М., *Санџак 1941-1943* - www.nardus.mpn.gov.rs

219 Погледати: Vidović, Ž., *Treća Proleterska brigada*, 16. Поред имена Јевстатија Караматијевића у наведеној књизи, у списку бораца ове бригаде, наилазимо и на име Влајка Караматијевића за кога се каже да је пореклом из Нове Вароши, да је радник и да је погинуо 13. јуна 1943. године на Сутјесци (стр. 377). Помиње се, са грешком у презимену, Капаматијевић уместо Караматијевић Наташа. Реч је о кћери свештеника Јевстатија. Наглашава се да је била члан СКОЈ-а и да је погинула 1943. године на Каменој гори (стр. 384). Као болничарка помиње се Караматијевић Каја, учитељица, рођена 1918. године у Новој Вароши. Наводи се да је била кандидат за чланство у КПЈ, те да је погинула 13. јуна 1943. године на Сутјесци (стр. 389). Као борац помиње се и Караматијевић Првослав Пиво, наставник, рођен у Новој Вароши 1908. године. Наглашава се да је кандидат за члана КПЈ, те да је умро у Београду 1963. године. У 3. тому истоимене књиге, у списку погинулих бораца током 1943. године, уз име Влајка Караматијевића наводи се да је он син Јова(на), да је борац бригадне интендатуре, рођен 1883. године у Новој Вароши, службеник.

Караматијевић је, иако већ у седмој деценији живота, активно учествује у револуционарном обликовању државе на чијем ће челу бити Јосип Броз Тито и Комунистичка партија Југославије. Сведочанство тога је и његово учешће, као делегата, у раду 1. и 2. заседања АВНОЈ-а.²²⁰ Овако значајну позицију у систему који се већ тада увелико формирао, омогућио му је, између осталог, и пријатељски однос који је имао са Јосипом Брозом Титом,²²¹ али и спремност да испуни оно на шта је део свештенства СПЦ пристао ступањем у партизанске јединице. Своју приврженост идејама које су пропагирали комунисти првенствено унутар српског народа на просторима Босне и Херцеговине, Рашке, Црне Горе али и саме Србије, Караматијевић је јасно и недвосмислено пројавио и кроз „Ускршњу посланицу народу и свештенству” која је обнародована у Фочи 1942. Осим њега, ову посланицу потписали су Василије Јовичић, Јован Радовић, Владо Зечевић, Амвросије Веселиновић, Доментијан Павловић и Милан Радовић. Да ли је ово био први отворени искорак у покушају стварања некакве будуће Југословенске Православне Цркве? Уколико обратимо пажњу на то да су *партизански свештје-*

Борац бригаде од 5. јуна 1942, да је у НОБ-у од 1941. Да је погинуо на Сутјесци код Тјентишта 13. јуна 1943. године (стр. 490). За Катарину Кају Караматијевић додаје се податак да је у НОБ-у од 1941, те да је погинула код Тјентишта 13. јуна 1943. године (стр. 490). За Наташу Нату Караматијевић се помиње да је борац од 1941. године, те да је погинула у борби против четника крајем 1943. године, на Каменој гори (код Пријепоља). Сахрањена на Каменој гори (стр. 490). Такође погледати: Кућан, V., *Borci Sutjeske* - www.znaci.net

220 Погледати: *Прво и Друго заседање Антифашистичкој Већа Народној ослобођења Југославије (26 и 27 новембра 1942; 29 и 30 новембра 1943) по сценотрафским делешкама и другим изворима*, Београд, 1953.

221 Сведочанство ове блискости јесте и фотографија на којој су Караматијевић и Тито снимљени у срдачном разговору приликом једног од многобројних сусрета. Ова фотографија је објављена у раније поменутој књизи „Бежанија у слици и речи” на страници 167. На истој страници објављена је фотографија честитке проти Караматијевићу коју му је, поводом Крсне Славе (Аранђеловдан), послао Иван Рибар.

ници заузели јасан политички став, те да су партијску идеологију постепено све више и више истицали као примарну активност у свом деловању унутар народа, као и то да су константно етикетирали како свештенике, тако и епископе који нису били вољни да крену њиховим путем, лако се стиче утисак да је крајем 1941. и почетком 1942. године већ настала одређена подела унутар црквене јерархије. *Ми и они* - ова и оваква подела приметна је и у позиву свештенству и народу који је, 16. јуна 1942. године, упућен са скупштине свештеника одржаног у селу Тјентиште код Фоче. Иако је, судећи по броју потписа на овом документу, реч о састанку свега неколицине свештеника који су очевидно пројавили своје одступништво од епископа, суштина овог позива на борбу против окупатора и домаћих издајника указује на предстојећи процес обрачуна са неистомишљеницима и на процес стварања групе свештеника која ће имати не само снажну идеолошку подршку комунистичких структура власти, него и подршку у много чему другом. Наравно, за узврат је било потребно чинити оно што је, када се говори о идеолошким сукобима, потребно како би се класни, идеолошки и непријатељ у сваком другом облику што је могуће ефикасније неутралисао и савладао. Имајући ово у виду, партизанима као борцима за револуционарно преузимање власти, барем у првим годинама рата било потребно да уз себе имају *партизанско свештеништво*. Разлог томе је околност да се у раној фази револуције најшире народне масе православних Срба још увек налазе на својеврсној раскрсници. Било је то време одлуке коме се заправо приклонити, то јест да ли се окренути четницима или партизанима. Комунисти су били свесни потребе да уз себе имају и православно свештенство. Околност да је много свештеника СПЦ било прогнано или побијено на просторима НДХ, то јест тамо где су се углавном

и водиле борбе и где је значајан број Срба приступао војним формацијама, те оснивање Хрватске православне цркве као чисто фашистичке творевине, револуционарно и левичарски оријентисаним партизанима била је од велике помоћи. Управо стога не треба да чуди што су свештеници попут Караматијевића пронашли своје место у партизанима и што су од стране више команде благовремено послати у поједине области, конкретно у Рашку, да својим утицајем придобијају народ. Истовремено од свештеника који су били део партизанских јединица очекивало се да раде на томе да њихова сабраћа који су изабрали другу страну или који су били неопредељени, окарактерише као класног непријатеља. Сумирајући напомене у вези са овим, може се рећи да је током 1942. године заиста створен ембрион идеје о некој будућој православној цркви у држави којом ће руководити комунисти као победничка страна у братоубилачком рату.

Приводећи крају ове штуре напомене о животу и делу свештеника Јевстатија Караматијевића можемо додати да је он, од јесени 1943. године, на просторима из којих је потекао. Интересантно је и то да се он, као свештеник, налази на челу здравственог одсека, те да се у тој функцији помиње у раду Скупштине Антифашистичког Већа народног ослобођења која је одржана у Пљевљима 20. новембра 1943. године.

Јевстатије Караматијевић одиграће своју улогу и на међународном плану. Наиме, припремајући се за дефинитивно преузимање власти на просторима Србије, комунисти су од половине 1944. године интензивирали своје контакте са Совјетским Савезом. Један од таквих корака свакако је и писмо које Караматијевић упућује митрополиту Сергију почетком јуна исте године. Молба за помоћ у богослужбеним књигама, одеждама и сасудама која се, на први поглед, чини као разлог његовог обраћања митрополиту реално

је неважна. Ово писмо представља својеврсну припрему терена за будућу сарадњу партизанског свештенства и Московске патријаршије. Наиме, као што ћемо имати прилику да видимо, целокупно писмо Караматијевића јасно и недвосмислено има политички тон. Оно је срочено тако да изражава позицију само и искључиво једне стране, то јест оне стране која себе представља у улози жртве и некога ко, у оквирима својих могућности, чини кораке који су од користи савезничкој борби против фашизма. Истовремено, Караматијевић не пропушта прилику са нападне СПЦ, то јест онај њен део који, по његовом мишљењу, није предузео ништа у борби против фашизма. Штавише, према ставу који је изнет у писму, унутар СПЦ постоје и они који су отворено на страни окупатора. Наглашавајући ситуацију у којој је био патријарх Гаврило (Дожић), то јест његово заточење па самим тим у неупотребљивост у политичким дешавањима, те етикетирајући епископе и свештенике који нису стали на страну партизана као домаће издајнике и сараднике окупатора, Караматијевић вешто ствара слику да партизански свештеници у очима Руске православне цркве, али и световне власти у СССР-у, треба да буду препознати као једини борци против фашизма. Ништа мање важан детаљ је и то да се овим писмом заправо жели предупредити евентуално негодовање Московске патријаршије на будући прогон епископата и свештенства СПЦ од стране комуниста. Наиме, остваривањем благовременог контакта са Московском патријаршијом и задобијање њеног поверења у вези са тим ко се заправо борио против фашизма, сви они који нису били део ове борбе могли су бити означени као непријатељи и издајници, па самим тим и процесуирани због тога. Југословенским комунистима било је важно и благовремено успостављање контакта са Руском православном црквом ради добијања некакве материјалне

помоћи која би најширим слојевима народа (= Срба) показала истинитост комунистичких обећања из 1941. године. Наиме, агитујући међу православним Србима, комунисти су неретко указивали на то да окупираном народу помоћ и избављење долази управо из Русије. У време настанка писма о коме говоримо, јединице Црвене Армије увелико су се кретале према граници Југославије. Оно што је било потребно је да се Срби благовремено припреме како за офанзиву совјетске армије, а много више за промену власти коју ће комунистима бити омогућена управо захваљујући дешавањима на европском ратишту. Ово ће се реализовати током октобра 1944. године.

Према сачуваном сведочанству раније поменутог Вељка Кораћа, прота Јевстатије Караматијевић са приметним одушевљењем дочекао је војнике Црвене Армије у Бијелом Пољу. Наглашава се да је том приликом чак произнео речи богослужбене песме „Ниње отпушчаеши...” („Сада отпушташ...”). На тај начин он је, очевидно намерио да себе поистовети са светим Симеоном Богопримцем приликом његовог сусрета са Пресветом Богородицом.²²²

У коментарима везаним за писмо митрополиту Алексију које је објављено у „Журналу Московске Патријаршије” помиње се Караматијевићев боравак на Блиском истоку. Нисмо у прилици да овај податак потврдимо или да га одбацимо као нетачан. Оно што је нама познато је да у избегличком логору Ел Шат (Египат) крајем 1944. године борави партизански свештеник Блажо Марковић. Он је, нагласимо, тамо вршио богослужење обављао скупа са својим римокатоличким колегом Андријом/Андром Штамбуком.²²³ Интересантно

222 Погледати: *Караматијевић, Евстафий* - <https://licht.ovh>

223 Логор у Ел Шату директна је последица капитулације Италије, офанзиве немачке војске и интензивне агитације партизана да што више народа ступи у њихове редове. Са простора Далмације, преко острва Вис, савезници су избеглице

је поменути да Блажо Марковић током ове посете борави и у Каиру. Тамо је чак служио Литургију са тадашњим александријским патријархом. У току богослужења Марковић је одржао проповед у потпуно политичком духу, а потом је хор, на његово инсистирање, отпевао „Хеј Словени”. На крају богослужења, док је патријарх појединачно крстом благосиљао сваког присутног, поред њега је стајао Блажо Марковић и гласно говорио: „Слобода народу!”²²⁴

Шта се са протом Караматијевићем дешавало након Другог светског рата? Одговор на ово питање још увек је недовољно истражен. Оно што ћемо овом приликом рећи јесте само пар детаља који потенцијалним истраживачима могу послужити као смерница у ком правцу би могли да усмере своје напоре.

Први податак је да прота Караматијевић, са преживелим делом породице, досељава у Београд. Наиме, он је од државе добио у власништво национализовану кућу београдског фолксдојчера Јакова Јаше Ланга у улици Вука Караџића број 63.²²⁵

првобитно сместили у околину Барија. Како је број избеглица константно растао одлучено је да се они превезу негде на простор између Суецког канала и реке Нил. Избор је пао на некадашњи логор 8. британске армије који се налазио на месту Ел Шат. Већина избеглица превезена је у овај логор током прве половине 1944. године. Према подацима из јуна 1944. године у логору су боравиле 27.042 особе. Највећи број чинили су римокатолици, а било је и око 7% Срба. Руководство партизанског покрета наравно да је овако велику концентрацију људства препознало као потенцијални извор нових бораца те не треба да чуди што су у Ел Шат дошли проверени кадрови попут (под)пуковника Блажа Марковића како би агитовали и позивали избеглице да им се придруже. Погледати: Bratanić, M. (2011), *Vjera i vjerska praksa u hrvatskim zbjegovima u El Shattu (1944-1946)*, ССР 68, 143-152.

Андро/Андрија Штамбук (1913-1955) био је римокатолички бискуп који је, као свештеник, активно радио на пружању помоћи избеглицима у Барију (Италија) и Ел Шату (Египат). Након рата враћа се на острво Хвар али убрзо пада у немилост нове комунистичке власти. Две године провео је у затвору Стара Градишка. 1953. године бива брутално претучен. Од последица овог атентата умро је у Сплиту 1955. године. Погледати: *Štambuk 300* (2013), Zagreb, 2013, 39.

224 Погледати: *Izbjeglički logor El Shat (5/7) - kultura, umjetnost, tisak i religija* - www.povijest.net

225 Погледати: *Бежанија у слици и речи: Биографије и родослови*, 300-301.

Друго - име Јевстатија Караматијевића сусреће се у неколико докумената везаних за рад Комисије за аграрну реформу и колонизацију.²²⁶

Треће, а то је, по нашем мишљењу, најважније за тему којом се тренутно бавимо, је податак да Караматијевић, у склопу притисака које је трпела СПЦ од стране изасланства Московске патријаршије почетком 1945. године, треба бити постављен за министра вера.²²⁷ Ништа мање није интересно је и питање Караматијевићевог утицаја на одлуку препуштања парохија СПЦ у Чехословачкој под јурисдикцију Руске Цркве. У вези са овим али и другим дешавањима у периоду до смрти проте Караматијевића потребно је обратити пажњу на писма потпредседника Савета за питања РПЦ при СНК СССР-а Сергеја Константиновича Белишева,²²⁸ протојереја Ивана Ивановича Сокала,²²⁹ и многобројне исто-

226 Погледати: Kostić, V., *Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju Vlade FNRJ 1946-1948 (1945-1948)* - www.arhivyu.gov.rs

227 Подробније: Волоткина, Т. В., *Москва и православные авиокефалии Болгари, Румунии и Югослави (К проблеме воспрятия советской модели государственно-церковных отношений в 40-е гг. XX в.)*. Објављено у: „Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы 1939-1958 (Дискуссионные аспекты)”, Москва, 2003. Такође погледати: Савинский, С. (1945), *Пятинадцать дней в Югославии*, Журнал Московской Патриархии 6 (1945), 18-29.

228 Сергеј Константинович Белишев (1900-1962) каријеру у совјетском НКВД-у, према нама доступним документима, започиње 28. априла 1936. године. Према непровереним подацима у НКВД-у је, као доушник - сарадник, од 1920. године. Други светски рат га затиче у чину капетана државне безбедности. 1943. године награђен је орденом „Красной Звезды”. У то време службовао је као НКВД-ејац у јединицама 40. армије и налазио се на простору Вороњешког фронта. 3. новембра 1944. године унапређен је у чин пуковника државне безбедности и по одлуци Президијума Врховног Совјета СССР-а одликован орденом „Красной Звезды”. Од марта 1945. године до 7. јануара 1957. године, када је пензионисан, био је на наведеној дужности. Умро је у Москви током 1962. године. Погледати: *Письма иайриарха Алексия I в Советй по делам Русской православной церкви при Советй народных комиссаров - Советй министйров СССР* (2009), 1. том - 1945-1953 гг., Москва.

229 Иван Иванович Сокал (1883-1965) рукоположен је за свештеника 14. октобра 1912. године и постављен на дужност инспектора и предавача у богословију у граду

ријске изворе који су данас доступни у руским архивама. Посебну пажњу потребно је обратити на дешавања у вези са посетом делегације СПЦ која је посетила СССР, у којој су, као представници партизанског свештенства били Караматијевић и Блажо Марковић.²³⁰

Као што смо већ нагласили, свештеник Јевстатије Караматијевић је веома интересантна појава не само унутар СПЦ,

Рилск. 1919. године послат је на службу при Руској духовној мисији у Палестини. У Краљевину Југославију долази 1921. године и постављен је на дужност инспектора богословија. 1927. године одликован је Орденом Светог Саве 4. степена због духовно-просветитељске делатности. Од 1940. године налази се на месту настојатеља Свето-Троицке цркве у Београду. Од 7. септембра 1944. године, недуго пре свог одласка, митрополит Анастасије (Грибановски), био је постављен на чело свих парохија РПЦ на простору Југославије. 12. септембра исте године од подноси подноси молбу да РПЦ у Југославији буде под руководством СПЦ. Недуго потом, након уласка Црвене Армије у Србију, он мења став и тражи од митрополита Алексија да он, али и преостали руски свештеници који нису напустили парохије на простору Југославије, поново буду део РПЦ. Почетком 1945. године митрополит Алексиј шаље писмо митрополиту Јосифу (Цвијовићу) у вези са доласком делегације РПЦ у Београд. Теме разговора би требало да буду узајамни односи две Цркве, прелазак Епархије мукачевско-прјашевске под јурисдикцију РПЦ, а такође и питање руских парохија у Југославији и самог протојереја Сокаља. Свештеник Сокаљ са породицом враћа се у СССР фебруара 1950. године и бива постављен на дужност ректора богословије у Саратову. 1956. године на истој је дужности али у Одеси. Од 1957. године по њега настају тешки дани. Постаје једна од жртава религиозне кампање коју је започео Никита Хрушчов. Такође, умире му супруга Марија Софроњевна. Оставши удов он, у 76 години живота, прима монашки постриг у Троицко-Сергијевој лаври. На монашењу добија име Инокентије. 24. априла 1959. године Синод РПЦ изабрао је архимандрита Инокентија за епископа у Смоленску. Са ове дужности, због старачке немоћи, повукао се 15. октобра 1964. године. Упокојио се 14. маја 1965. године. Сахрањен је у Тихвинском гробљу у Смоленску. У вези са његовим активностима у току и непосредно након Другог светског рата погледајте: Виталевич, Ш. М., *Архиерейский Синод Русской Православной Церкви за границей и русская эмиграция в Югославию после окончания Второй мировой войны (в 1945-1950-х гг.)* - <https://cyberleninka.ru>

230 Погледајте: *Русская Православная Церковь и Великая Отечественная война* (2009), Москва, 174; Якунин, В., *Внешние связи Московской Патриархии и расширение ее юрисдикции в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.* - www.yakov.works; Протоерей Иоанн Сокаль (1945), *Пушешествие югословенской делегации из Белграда в Москву на выборы патриарха Московского и всея Руси*, Журнал Московской Патриархии 4, 22-25.

него и на војно-политичкој сцени током стварања нове Југославије. Позиција коју је стекао пре, а поготово током времена Другог светског рата, довела га је у први план и учинила га више него ли активним чиниоцем у развоју односа комунистичке власти не само Југославије, него и односа СССР-а према СПЦ. Караматијевић ће после рата постати делегат у Народној скупштини Србије и заменик председника Црвеног Крста Југославије.

Свештеник Јевстатије Караматијевић умро је у Загребу 9. априла 1948. године. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду.

Након ових штурих биографских података усмерићемо пажњу на писмо које је Караматијевић послао митрополиту Алексију, а такође и на узвратно писмо митрополита Алексија упућено свештенику Караматијевићу. Уз текст оба писма, ради што бољег разумевања појединих детаља, навешћемо и неке најосновније коментаре као и литературу која може да буде од помоћи у будућим истраживањима.

Текст документа:

Бијело Поље

4. јул 1944.

Санџак

ПАТРИЈАРШИЈСКОМ МЈЕСТОБЉУСТИТЕЉУ²³¹

231 Термин *мјестобљустийџел* у основи означава *стџаража*, односно *чувара некој месџа*. У православној црквено - канонској терминологији овим изразом назива се епископ који, од стране Архијерејског Синода, одређен да привремено управља епископијом која је остала упражњена након упокојења ранијег архијереја. Када је реч о митрополиту Алексију, он је на дужност мјестобљуститеља московског патријарха изабран након смрти патријарха Сергија. Интересантно да је патријарх Сергије у свом тестаменту који настаје током октобра 1941. године изјавио жељу да његов мјестобљуститељ буде управо митрополит Алексиј. Патријарх Сергије умро је 15. маја 1944. године. 19. маја митрополит Алексиј је у својству мјестобљуститеља послао званично писмо Стаљину које је 21. маја објављено у листу „Известия”, а неколико дана касније и у „Журналу Московске Патријаршије” бр. 6 (1944), 48. Митрополит Алексиј ће 2. фебруара 1945. године на помесном сабору РПЦ бити изабран за новог патријарха. Погледати: Бовкун, В., *Патријаршии месџобљустийџели в истџории Русской Православной Церкви* - www.pravmir.ru

Искористићемо прилику да кажемо неколико реченица о самом патријарху Алексију. Напомене ћемо поделити у два дела. У овом првом делу рећи ћемо нешто о њему и његовим активностима до почетка Другог светског рата, а у другом делу напомена, које ће бити изнете у форми фусноте, укратко ће бити изложене најосновније напомене о патријарху Алексију током и непосредно након окончања Отаџбинског рата.

Сергеј Владимирович Симански (1877-1970) рођен је породици високог дворског чиновника Владимира Симанског (1853-1929) који је једно време службовао и у Светом Синоду. Сергеј Владимирович школовао се од 1888. до 1891. године у тада престижном Лазаревском институту источних језика (учио је арапски, персијски и турски), а потом, од 1891. до 1896. године похађао је Московски лицеј Цесаревича Николаја, то јест чувени „Катковски”. Потом уписује и завршава правни факултет у Москви. Током 1899. и 1900. године је у војсци, а после тога, 1900. године, уписује Московску духовну академију. 1902. године прихвата се монашког пострига у Троицко-Сергијевој лаври. 21. децембра 1903. године рукоположен је у чин јеромонаха, а 1904. године завршава студије на духовној академији. Исте године постаје инспектор и предавач у Псковској богословији. За епископа тихвинског хиротонисан је 28. априла 1913. године. Време до Револуције проводи као викарни епископ. Током јануара 1920. године ухапшен је скупа са митрополитом Арсенијем

РУСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ МИТРОПОЛИТУ АЛЕКСИЈУ

г[рад] Москва

Хитлер, син сотоне, прекрио је нашу Југославију неизмерним злом и небројеним злочинима. Нашу Свету Православну Српску Цркву подвргнуо је нечувеним прогонима и страдањима.

у Новгороду али обојица убрзо бивају пуштени на слободу. До фебруара 1921. године налази се у кућном притвору. Потом је изабран за првог викарног епископа у Петрограду. Руковођење овом епископијом преузима 29. маја 1922. године, то јест након што је ухапшен митрополит Венијамин (Казањски). У октобру исте године и он бива ухапшен под оптужбом за контрареволуционарну делатност и осуђен на трогодишње прогонство. Протеран је у Каркалинск, село у данашњем Казахстану. Марта 1926. године враћа се у тада већ новоименовани Лењинград. Од 5. октобра 1933. године, након повлачења са дужности митрополита Серафима (Чичагова), преузима и званично обавезе лењинградском митрополита. Почетком 1941. године у митрополији којом је руководио било је не више од 20 активних храмова. На Помесном сабору Руске Православне Цркве 2. фебруара 1945. године митрополит Алексиј изабран је за патријарха московског и целе Русије. Био је активно укључен у унутрашња дешавања СССР-а тако да је успео да издејствује неколико важних привилегија за цркву, као на пример да надалеко чувени манастир Тројице-Сергијева лавра поново постане настањен монасима. Активан је и у контактима са православним црквама које су се налазиле у државама које су биле под снажним политичким утицајем СССР-а. Након Стаљинове смрти патријарх Алексиј Први наставља да одржава уобичајене односе са врхом совјетске власти, то јест са Никитом Хрушчовим. Ипак, у време поново покренуте антирелигиозне кампање у СССР-у, патријарх Алексиј покушава да Руску Православну Цркву одржи уједињену. Током дешавања из 1961. године, када је требала да се реализује идеја о разједињењу Руске Православне Цркве, патријарх Алексиј се нашао на удару власти. 1. априла 1961. године дошло је чак до покушаја атентата на њега и том приликом од бива рањен. Опоравио се од те повреде и наставио је да води Руску Православну Цркву све до смрти, 17. априла 1970. године. Подробније: Казем - Бек, А. П., (1998), *Жизнеописание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия I*, Богословские Труды 34, 13-185; Галкин, А. К. (2013), *К 100-летию архиерейской хиротонии Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия (Симанского) в Новгородском Софийском соборе*, София 1, 5-12.

Павелић, послушник Хитлеров, постављен је на чело Хрватске државе. Он је започео са планом истребљења нашег православног становништва. Његова је намера да један део српског становништва физички уништи, а други, потпомогнут терором, преведе у римокатолицизам.²³² Убијају одрасле, децу, мушкарце и жене.

Нарочито убијају српске свештенике и епископе као, на пример, митрополита Петра Дабробосанског,²³³ митрополита

---

232 Интересантно је да Караматијевић не помиње и трећи елемент када је у питању решавање проблема Срба у НДХ. Наиме, руководећи се Павелићевом максимумом „Или иза Дрине или у Дрину”, активно се радило и на остварењу замисли да се једна трећина Срба из НДХ протера са простора који су контролисале усташе. Оно шта се треба нагласити, а тиче се ових уводних Караматијевићевих напомена, је да од половине 1941. године, услед добро познатих догађаја не само у Југославији, него и у СССР-у, долази до смањења раније постојеће комуникације између две комунистичке партије. Ово је као резултат дало ситуацију у којој су информације о томе шта се дешава на простору некадашње Краљевине Југославије, када говоримо о Совјетском Савезу, постале више него штуре. У једном моменту из Југославије у СССР информације су долазиле искључиво преко радиостанице Милоша Мише Брашића који је још пре почетка рата, обављајући дужност новинара и пресекретара патријарха Варнаве, био заврбован од стране обавештајне службе СССР-а. Од јесени 1941. године Брашић је са радио-станцом на простору Ужица. Нестанак Копинича и Голубича са сцене такође се показао као погубан када је реч о достављању проверених информација у СССР. Са друге стране, овај период својеврсне изолације свакако је ишао на руку одређеним особама у самом врху КПЈ. Овако лоша ситуација, када је реч о информацијама, трајала је све до половине 1944. године. Подробније: Тимофеев, А. Ю. (2015), *Роль СССР в возникновении партийно-государственной системы в Югославии*, Новые исторические перспективы, Брянск; Popović, N. (1988), *Jugoslovensko-sovjetski odnosi u Drugom svetskom ratu (1941-1945)*, Београд, 39, 40, 54; Радић, Р. (2006), *Живот у временима: Гаврило Дожић (1881-1950)*, Београд, 232; *Русский фактор. Війорая мировая война в Югославији. 1941-1945* - www.loveread.me; Nedeljković, M., *Kad prođu magle i vreme* - www.arhiva.glas-javnosti.rs

233 Митрополит Петар (Зимоњић) ухапшен је у Сарајеву 12. маја 1941. године. 17. маја усташе га доводе у зграду загребачке полиције, а одатле је, након ислеђивања, пребачен у затвор Керестинец код Самобора. Овде са осталим заточеницима борави до 15. јуна. Поново бива пребачен у Загреб, а потом у логор у Госпићу. Осим што се зна да је у логорима био мучен и малтретиран на најразличитије начине још увек се поуздано не зна време и место где је убијен. Погледати: *Митрополит светий Петар Зимоњић (1866-1941)* (2014), Манастир Дабар.

Платона [из] Бања Луке,²³⁴ митрополита Доситеја [из] Загреба.²³⁵ Оскрнављују и уништавају православне цркве. Величанствени храм у Бихаћу уништен је до темеља, а на његовом месту направили су парк.²³⁶ Црквене утваре су покрадене,²³⁷ не чују се звона са наших цркви.

Упркос владавини огња и мача, само је мали део малодушника напустио своју веру и ради сопственог и спасења својих прешао у римокатолицизам.²³⁸ Али ни то им није

234 Епископ Платон (Јовановић) ухапшен је 5. маја 1941. године у Бања Луци. Не зна се тачно време када је убијен, али се зна да га је убио Асим Ђелић скупа са Мирком Ковачевићем и Нином Чондрићем. Тело епископа Платона пронађено је на обали реке Врбање у селу Кумсали, 23. маја 1941. године. Погледати: Pilipović, R., *Ogledalo sudbine Srpske pravoslavne crkve* - www.jadovno.com

235 Митрополит Доситеј (Васић) ухапшен је од стране усташа у Загребу 10. априла 1941. године и одмах је над њим почела страховита тортура. Мучење је настављено и у загребачкој болници Милосрдних сестара управо од стране римокатоличких монахиња. Након више Недићевих покушаја да митрополит буде ослобођен усташе су коначно то допустиле. Митрополит Доситеј је у теретном вагону допремљен до Земуна, а одатле је пребачен у Београд. Од последица мучења умро је у београдском манастиру Ваведење 13. јануара 1945. године. Подробније: *Светици и синоведник Досићев Васић, Митрополити Загребачки* - www.spc.rs

236 Православна црква Пресвете Тројице у Бихаћу уништена је од стране усташа 28. јуна 1941. године. Сматра се да је то прва богомоља СПЦ која је уништена на простору НДХ. Изградња цркве о којој говори Караматијевић започела је 1894., а окончана 28. јула 1898. године када је и било њено освећење. Када је срушена на Видовдан 1941. године, остаци овог храма искоришћени су за изградњу римокатоличке цркве и звоника. Поменимо и то да је 1959. године власт од СПЦ одузела земљиште на коме је био храм и да је на том месту саграђена зграда општине Бихаћ. Изградња нове православне цркве у Бихаћу започела је 1987. године да би радови били настављени тек 2012. године. Освештање обновљене цркве обављено је 9. септембра 2018. године. Погледати: *Crkvena zvona u Bihaću posle sedam decenija* - www.politika.rs; *Počelo osveštanje hrama Svete trojice u Bihaću* - www.srna.rs

237 Караматијевић прећуткује уништења цркви, богослужбених одежди и сасуда која су починили његови саборци партизани. Једно од таквих злодела је и оно у селу Црмница (Црна Гора) с почетка рата, то јест када су партизани опљачкали тамошње богомоље, а у Цркви Свете Петке у Подгори запалили иконостас и све богослужбене одежде које су затекли у храму. Погледати: Мораћанин, Лј., *Crnogorska golgota: Kako su komunisti razapinjali sveštenike i bacali u jame* - www.jadovno.com

238 „Мали део малодушника” о којима говори Караматијевић приликом напомена везаних за прелазак православних хришћана у римокатоличку веру има непосредну везу са Законском одредбом о преласку с једне вјере у другу која је донета у самом

помогло јер их убијају због њиховог српског порекла.

Наш народ је подигао устанак са оружјем које је отео од непријатеља, повео је свету ослободилачку борбу и води је већ трећу годину не плашећи се смрти. Али, пронашли су се и народни непријатељи, они који су себе продали и ставили на службу завојевачу.²³⁹

врху власти НДХ и која је обнародована у „Народним новинама” 9. маја 1941. године. Оно што се мора нагласити када се говори о прекрштавању православних хришћана на просторима НДХ је пре свега то да овај процес има за циљ да преостали део Срба православне вере (онај који није убијен или расељен), процесом асимилације, треба да постану Хрвати римокатолици или, од 1942. године Хрвати православци захваљујући устројењу ХПЦ. Сам процес прекрштавања није био уједначен. Наиме, одређени број Срба, поготово оних који су потицали из нижих друштвених слојева, прихватао је римокатоличку веру под израженим притиском како световне, тако и црквене власти у НДХ. Са друге стране, одређени број Срба који је од раније био позициониран пре свега у градским срединама и који је био имућнијег материјалног стања, прихватиће идеју покатоличавања управо зарад задржавања стечених позиција. Погледати: Milošević, S. D. (1985), *Prekrštavanje pravoslavnaca u NDH*, Istorija 20. veka 2, 71-93; Škiljan, F. (2014), *Preveravanje Srba na području sjeverozapadne Hrvatske 1941. i 1942. godine*, Токови историје 1, 135-173; Ђурић, В. (1991), *Прекршћивање Срба у Независној држави Хрватској*, Земун; Gaćinović, R. (2018), *Nasilno pokrštanje Srba u NDH*, Vojno delo 3, 491-503...

239 Караматијевићево писмо садржи јасно и недвосмислено дефинисану поруку у вези са тим да на просторима Југославије не само међу најширим друштвеним слојевима, него и унутар свештенства СПЦ постоји раздор. Карактеристика овог раздора јесте подељеност на оне који се боре против окупатора и оне који су домаћи издајници. Када се говори о улози свештенства у вези са тим ко јесте а ко није сарадник окупатора у времену Другог светског рата, оно што је мање познато јесте да је ситуација коју наглашава Караматијевић постоји и на просторима који су под јурисдикцијом РПЦ. Наиме, пре свега на простору Украјине и Белорусије као областима које су биле међу првима на удару Немаца, унутар свештенства дошло је до поделе на оне који су прихватили и оне који нису прихватили сарадњу са окупатором. На пример, само унутар Епархије полеске, која се налази на простору Белорусије, због сарадње са партизанима Немци су стрељали више од 50% свештеника. Многи међу свештеницима, попут Василија Капчика, Александра Романушка или Феодора Пузанова због свега онога што су учинили током рата у дословном смислу речи постали су народни хероји пре свега акцијама у којима су од сигурне смрти спасили на стотине оних који су требали бити побијени у немачким концентрационим логорима. Сам митрополит Алексиј који је скупа са народом преживео катаклизничко време опсаде Лењинграда, и те како добро је био упознат шта су за руски народ учинили свештеници попут Феодора Пузанова

Генерал Јудин (Јудин) отворено је стао на страну окупатора. Он је, по документима окупатора, организовао своју управу и сопствену војску, која служи непријатељу, а против народа.²⁴⁰ Упоредо са Недићем, издајничко дело чини и

као на пример за оснивање тенковске бригаде „Димитрије Донски” која је бројала 40 тенкова. Са друге стране, поготово на просторима Украјине, од самог почетка окупације започео је процес реализације идеје да се створи украјинска црква. Ова идеја здушно је подржана како од стране самих Немаца, али исто тако и од одређеног броја свештеника и епископа. Активност овог дела свештенства имала је за циљ, између осталог, да за себе створи организацију која ће, уз помоћ окупатора, постати нова међународно призната црква. Нешто најприближније овој идеји, када је реч о простору Балканског полуострва, јесте идеја о стварању Хрватске православне цркве (ХПЦ) као и идеја која је проистекла од стране руководиоца ХПЦ обнародована 1. маја 1944. године у листу „Глас Православља”, а то је да се прогласи аутокефалност Црногорске православне цркве. Погледати: Митрополит Константин, *Вклад Русской Православной церкви в Победу в Великой Отечественной войне* - <https://valaam.ru>; *Православная Церковь на Украине в годы немецкой оккупации (1941-1944)* - <https://www.mgarsky-momastery.org>; Продић, С. (2020), *Рейсфубуџуризм хрватске православне цркве*, Јагодина.

240 Караматијевић прећуткује разлоге формирања „Русског охранныг корпуса” од стране припадника руске емиграције, најпре оних који су живели на простору Србије. Међу разлозима који су довели до стварања ове оружане формације били су и напади партизана на Русе који су живели на простору Југославије. Наиме, партизани су у Русима који су после грађанског рата доселили у Краљевину Југославију видели преостатке старог режима. На удару су им, поготово током 1941. године, нарочито били православни свештеници првенствено због утицаја који су имали како међу Русима, а исто тако и међу Србима. Као одговор на партизанске прогоне унутар круга руских официра долази до идеје о стварању војне јединице која би бранила Русе од комуниста. Ова идеја реализована је 12. септембра 1941. године са допуштењем и уз значајну помоћ немачке окупационе власти у Србији. На чело корпуса постављен је генерал Михаил Федорович Скородумов (1892-1963). Недуго потом он је смењен због инсистирања да корпус буде укључен у борбе на источном фронту. На његово место постављен је генерал Борис Александрович Штејфон (1881-1945). Од неких 900 добровољаца, колико је било у корпусу почетком октобра 1941. године, до септембра 1944. године број војника је повећан на преко 11.000. Од јесени 1941. до пролећа 1944. године ова војна формација активно је учествовала у борбама против партизана на просторима Србије и БиХ. Имајући у виду скори улазак Црвене Армије на простор Србије, Караматијевић је и те како свесно изнео напомену у везу са припадницима овог корпуса и њиховим активностима стављајући тако на њих етикету сарадника окупатора, па самим тим их јасно дефинишући као оне које је потребно ликвидирати. Имајући у виду да су корпусом руководили официри који су имали искуства борбе са

некадашњи војни министар генерал Дража Михајловић. Он себе представља као сарадника наших савезника, а у пракси три године служи окупатору водећи оружану борбу заједно са њим против народа који је подигао устанак.

Овим подлим издајницима пришао је и део епископа и свештеника. Међу њима нарочито се истиче митрополит Цетињски Јоаникије,²⁴¹ и епископ Браничевски Венијамин,²⁴²

црвеноармејцима ово се показало од великог значаја током 1944. и 1945. године јер велики број припадника корпуса је, уз минималне жртве, успео да се домогне Аустрије и да не буде ликвидирао од стране југословенских комуниста. Погледати: *Русский охранный корпус* - <https://topwar.ru>; *Русский Корпус на Балканах* - <https://voencomuzd.livejournal.com>; *Русский Корпус на Балканах во время II Великой войны 1941-1945 гг. Исторический очерк и сборник воспоминаний соратников* (1963), Нью Јорк.

241 Име митрополита Јоаникија (Липовца) данас је нераскидиво повезано са страдањем свештенства СПЦ од стране комунистичке власти. Голгота кроз коју је он прошао због свог јасног и принципијелног става према отвореним противницима Цркве у значајној мери описана је у читавом низу стручних радова. Као почетну литературу за подробније упознавање са овим изузетним јерархом СПЦ можемо препоручити: *Светии свештеномученик Јоаникије Црнојорски* - www.spc.rs; Džomić, V., *Životopis Mitropolita Joanikija (Lipovca)* - <https://www.rastko.rs>; *Православље у Црној Гори* (2006), Цетиње ...

242 За разлику од митрополита Јоаникија (Липовца) име епископа Венијамина (Таушановића) данас није нарочито познато унутар нашег верујућег народа. Искористимо прилику да кажемо пар речи о овом човеку. Владимир Таушановић, како је гласило његово световно име, рођен је 1884. године у Пироту. Богословију је завршио у Кишињеви (данашња Република Молдавија), а богословски факултет у Атини. На Богословском факултету у Атини 1912. године одбранио је и докторску дисертацију. Замонашен је 1913. године у манастиру Раковица. До избора за епископа обављао је дужности болничара у Београду и Љешу, био је предавач у Београду, Бевђелији, на острву Крфу, Велесу и Охриду. За епископа у Бихаћу хиротонисан је 1926. године. Потом је премештен на дужност епископа злетовско - струмичког, а од 1934. године постаје епископ Епархије браничевске. Током Другог светског рата епископ Венијамин је прихватио око 40 свештеника који су избегли са простора НДХ. Такође је при манастирима у својој епархији организовао домове за ратну сирочад... Принципијелан став према идејама комунизма и спремност на истрајност у животу према начелима православне вере наравно да су епископа Венијамина довели у сукоб са особама попут Караматијевића и њему сличним. Као непатворени противник уплитања свештенства у политику, а поготово у револуционарни и братоубилачки рат, епископ Венијамин ће током времена Другог светског рата постати неко на кога су комунисти константно кидисали али нису

који и речју и делом служе окупатору. Они народу предлажу трпљење библијског Јова, неактивност у односу према окупатору и борбу и активност против бораца за слободу. Ово су ти јерарси и свештеници који су последње две деценије ширили лаж о уништењу Православља у Совјетском Савезу и припремали нашу Свету Православну Цркву на служење најстрашнијем непријатељу нашег народа, читавог словенства и човечанства.²⁴³

У најтеже време за нашу Цркву не чује се глас нашег патријарха Гаврила кога Немци држе заточеним у манастиру

имали прилику и да га уклоне са дужности коју је обављао. Разлог Караматијевићевих оптужби на епископа Венијамина пред митрополитом Алексијем је и тај што је Венијамин међу свештенством и монаштвом епархије којом је руководио имао и значајан број руских свештеника и монаха који су својевремено дошли и канонски исправно примљени у окриље СПЦ. Такође не треба сметнути са ума још једно у низу Караматијевићевих лукавстава. Наиме, улазак војника Црвене армије на простор Југославије ишчекивао се, између осталог, управо на простору епископије на чијем се челу налазио епископ Венијамин. Ово помињање владикиног имена можда је својеврсна напомена о њему као особи која би, уколико се то процени од стране команде Црвене армије, требала бити елиминисана као потенцијални непријатељ. Сукоб епископа Венијамина са комунистичком влашћу, а поготово са партизанским свештенством наставиће се и после Другог светског рата. Наиме, он се отворено противио настојањима да партизанско свештенство преузме надлежности епископа, па самим тим и руковођење Црквом. Епископ Венијамин налазио се на листи епископа који нису имали право кандидатуре за патријарха СПЦ 1950. године. Умро је 28. маја 1952. године. Погледати: Пузовић, В. (2003), *Др Венијамин (Таушановић) епископ браничевски (1934-1952)*, Гласник: службени лист СПЦ 9, 206-212; Радић, Р. (2005), *Држава и верске заједнице 1945-1970*, Београд, 2. књига, 314-320; *Осијајем са сијагом својим: из заосијавијине владике Венијамина* (2015), Пожаревац.

243 Свакако интересантан податак у вези са овим нескривеним непријатељством које Караматијевић пројављује према поменутиим епископима јесте и тај да је током децембра 1943. године верско одељење извршног комитета које је изабрано на 1. заседању АВНОЈ-а донело одлуку о забрани да се на богослужењима помиње име митрополита Јоаникија. Поменимо и то да су поједини свештеници јавно служили молебанае за руководство југословенских комуниста, а пре свих за Јосипа Броза Тита, против чега је отворено говорио митрополит Јоаникије. Погледати: Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Bonn (AA), Inland, № 4795; Шкаровский, М., *Православная Церковь на оккупированной итальянскими войсками территории Югославии в годы Второй мировой войны* - <https://ruskline.ru>

Раковица поред Београда јер је он одбио да помаже угњетаче нашег народа - Немце и Италијане.²⁴⁴

Нас, који смо се од самог почетка народног устанка при-сајединили са нашим народом и са њим делимо добро и зло, окупатори и домаћи издајници подвргавају оптужбама и страдању. Они нас са нарочитим уживањем муче и убију, а у томе нарочито предњаче четници војног министра Драже Михајловића који, када ухвате некога од нас, вешају по звоницима, туку и убијају. Оваквих случајева било је много по Црној Гори.²⁴⁵

244 Заточење патријарха Варнаве у манастирима Раковица и Војловица, а поготово његово заточење у логору Дахау од 14. септембра 1944. године ништа мање није било на корист и свештеницима СПЦ који су се приклонили комунистичком покрету и активно учествовали у партизанским јединицама. Штавише, имајући у виду догађаје који су се одиграли након продора Црвене Армије на простор Југославије и на тај начин омогућавање комунистима да се коначно докопају власти на просторима који су у највећој мери били насељени православним Србима, пружена им је прилика да благовремено започну са иницијативом превентивног умањена утицаја који би потенцијално СПЦ преко патријарха и појединих епископа могла да има унутар најширих слојева друштва. Патријарх ће, како нам је познато, поново доћи у Београд тек 14. новембра 1946. године, а до тада је већ пуно тога учињено од стране Караматијевића и његових свештеника-сабораца.

245 Прота Караматијевић много тога је свесно прећутао у овом писму, а поготово је прећутао да каже макар и једну једину реч о страдању свештенства и монаштва СПЦ од стране партизанских јединица. Према данас познатим подацима у периоду од 1941. до 1945. године партизани су укупно убили 298 свештеника и монаха/монахиња СПЦ. Највећи број убијен је у Епархији браничевској и Митрополији црногорско-приморској - њих 25, то јест, укупно 50. Затим следи Епархија жичка где је убијено њих 22, па Епархија нишка - 17, Митрополија дабробосанска - 14 итд. Поједини извори наводе број од 480 страдалих свештеника, монаха/монахиња и богослова (на пример у књизи „Страдање Српске Цркве од комуниста”). Када се говори о начинима ликвидације свештенства од стране комуниста током рата најчешће су примењивани следећи: стрељање у потиљак, черечење, сечење на парчад, растрзање током кола, вађење очију и терање жртве да једе сопствене очи, печење усијаним гвозђем, стављање руку и ногу жртве у посуду са кључалом водом, тестерисање живих људи, набијање на колац, кастрирање, закопавање живих људи у земљу, бацање живих људи у јаме и убиства маљем (подробније: Бојанић, Ђ., *Страдање српске цркве од комуниста - Злочини из прошлог Бoгa и народа* - <https://www.srpskaistorija.com>; Slijepčević, Đ. (1978), *Jugoslavija uoči i za vreme Drugog svetskog rata*, Minhen, 581-581...)

Током вишевековног робовања под Турцима Срби су свој поглед усмеравали на мајку Русију очекујући од ње своје спасење јер су веровали у њену снагу и њену Богом поверену мисију коју је она дужна испунити према Словенима и човечанству. Ступање Русије у рат против савременог сотоне Хитлера и његовог фашизма само је још више ојачало ову веру.

Пасхални поздрав почившег Светог Сергија, патријарха Руског, пренет преко партизанског свештенства нашем народу, дошао је до срца народа без обзира где се су се они налазили.²⁴⁶ Јавно жигосање белогардејског епископа

246 Искористићемо прилику да објавимо превод данас познате Васкршње посланице патријаршијског мјестобљуститеља митрополита московског Сергија која је обнародована 23. априла 1943. године, а коју у свом писму помиње прота Караматијевић.

Текст Посланице:

„Свим хришћанима у Југославији, Чехословачкој, Грчкој и осталим државама, православним народима који се налазе у фашистичком ропству.

Васкршња посланица патријаршијског мјестобљуститеља митрополита Московског и Коломенског Сергија (Страгородског)

Христос васкрсе!

Скупа са овим победничким васкршњим поздравом жеља ми је, љубљена браћо по вери и роду, да вам од стране Руске Православне Цркве пренесем нашу братску љубав и наше искрено саосећање према због страдања које трпите од фашиста. Ви југословенски и грчки партизани заиста водите херојску борбу против окупатора. Цео свет сада зна о војним подвизима чехословачких војника који се боре у редовима Црвене Армије на совјетско - немачком фронту. Наш народ је свим срцем и мислима са вама. Он је спреман и на то да учествује у вашем подвигу и скупа са вама пролива крв за веру и вашу слободу. Сетимо се са каквим су одушевљењем наши добровољци 1870-их кренули у Србију. 1890-их ја сам лично видео у грчкој армији одред гарибалдијевих добровољаца и међу њима не мали број младих Руса који се борио на страни Грка. Наш народ води беспопштедну борбу против разбојничких фашистичких хорди. Фашисти су на превару напали нашу државу и, користећи то, успели су да окупирају један њен део. Вама је добро познато шта доноси фашистичка окупација: многи градови и села су порушени, становништво је прогнано у Немачку на принудни рад, а онај ко није спреман или не може да ради такав без милости бива убијен. Мноштво места је у потпуности истребљено. Фашисти су намеравали да освоје Москву, али наш народ, упркос изненадном нападу, повратио се и стао у одбрану од Немаца. Позив нашег вође Јосифа Висарионовича Стаљина покренуо је све и сви су стали уз армију. За отбрану је од 9. децембра

1942. године до 1. априла ове године сакупљено више од 7 милијарди рубаља. Сви слојеви друштва, и радници, и колхозници, и учени академици и школска омладина - одушевљено су потакнути да свако, у својим областима делања, помогне држави у свему што је потребно за борбу. Црвена Армија задивљујуће расте, јача и постојано наставља свој задатак. Скупа са народом је и наша Православна Црква. У храмовима по читавом Совјетском Савезу произносе се молитве за победу. Наши архипастири и свештеници неућутно теше и бодре народ у име вере и Цркве позивају све на заједнички подвиг за спасење отаџбине. На свакој служби сакупља се прилог за одбрану и све што је потребно војницима (на пример, старање о деци уколико су им родитељи мобилисани на фронт). Ове године верници су сакупили преко 8 милиона рубаља за стварање тенковске јединице „Димитрије Донски”. Кнез Димитрије је победом на Куликовом пољу положио темељ ослобођењу Русије од непријатеља, а преподобни Сергије Радоњешки, благосиљајући кнеза, њему је у бој послао и двојицу своје сабраће из лавре како би се борили у бици. Ови монаси нису представљали велику војну силу, али њихова појава међу војницима била је велико охрабрење свим учесницима боја. Нека и наша тенковска јединица буде на помоћ армији, али ми се надамо и молимо да њена појава у нашој Црвеној Армији још више охрабри војнике и ојача снагу у предстојећим биткама. Пред нама је победа и у то нас уверавају недавни подвизи Црвене Армије. Наша Црвена Армија ослањајући се на мудро вођство њеног Главнокомандујућег као прво успела је да Немце одбаци од Москве и натера их на повлачење према западу; као друго - успела је да савлада опсаду Лењинграда и треће - да код Стаљинграда тако порази „непобедиву” немачку армију да се увелико назире њен пораз. Хитлер је сада приморан да на совјетски фронт шаље последње резерве људства. Наша победоносна армија сада постојано и предано стоји на бедему отаџбине и креће према западу гонећи фашисте пред собом. Са пуно наде посматрамо у будућност и постојано се молимо Господу да Он и даље буде уз нашу војску и дарује јој храброст. Жеља нам је да се и међу вама распламса свјетило Православља, да ваша љубав према отаџбини и слободи буде још снажнија, да постанете непомирљиви и непоколебљиви према покушајима да се ослаби и уништи ваше противљење непријатељу. Не желимо да Срби, којима није први пут да устају против окупатора, поклекну пред фашистима. Не желимо да међу њима никада не умукне поклич: „Нека Душан зна да су Срби живи, да су Срби слободни!” Не желимо да грчки народ остане под фашистичким терором. Грци су у прошлости били позвани да у свему буду напредак човечанству. Такви су били пре хришћанства, такви су били од времена настанка хришћанства. Велики грчки народ из прошлости постоји и сада у својим данашњим најбољим синовима и кћерима. Ако Грци допусте да буду под фашистима прихватиће улогу некадашњих лекара Грка који су били слуге својих пацијената - варварских владара. Хитлер је објавио општу мобилизацију. Жеља му је да све регрутује. Он наивно мисли да ће Словени и Грци заиста извршавати крваве наредбе у редовима немачке армије, онако како су то поједини Румуни чинили приликом напада на Совјетски савез. Хитлер ће покушати да многе међу вама упрегне на рад у немачким фабрикама или сеоским домаћинствима. Таква служба се може учинити мањим злом него ли она у

Гермогена и других свештеника који се налазе на служби окупатора,²⁴⁷ дало је огромну снагу и духовну наду на скоро васкрсење нашег народа.

У дане када се навршавају три године наше крваве борбе без одмора, без смене, када се ми припремамо да про-

---

војсци. Ипак, мала је разлика. Није убица само онај који својим рукама убије неког, него је убица и онај који другоме помаже у томе. Вас приморавају на рад да би немци могли да узму оружје на совјетском фронту. Прихватајући ово стајете на страну непријатеља. Савест сваког искреног Словена и Грка налаже му да се свим силама и на сваки начин склони од помоћи Немачкој. Уколико и мора да ради, нека то буде тако да фашисти имају што мање користи. Радник који умре од руке фашиста ништа није мањи херој, нити је мање мученик за своју отаџбину од војника који је пао у боју. Нека Господ укрепи нашу братску заједницу са вама и нека са радошћу овенча ваше народе слободним. Нека наше државе у миру процветају под сенком Животворног Крста Христовог. Господе нека је милост Твоја на нама као што се ми уздамо у Тебе. Амин.

Патријаршијски мјестобљуститељ Сергиј, митрополит Московски.”

(Русская православная церковь и Великая Отечественная война. Сборник документов (1943), Москва, 83-86)

247 Епископ Гермоген који се помиње у писму Јевстатија Караматијевића био је само један од свештенослужитеља РПЦ који су 20-тих година 20. века дошли у Краљевину Југославију након грађанског рата у Русији. Епископ Гермоген је данас најпознатији по томе што је прихватио да стане на чело немачко - усташке творевине под именом Хрватска православна црква. Скупа са њим учешће у овој организацији прихвата један број руских, али и један број српских свештеника. У свом кратковременом постојању (од 1942. до 1945. године), свештенство Хрватске православне цркве усмериће своје активности на отворену службу усташком режиму пре свега у ревносном извршавању обавеза око константног дојављивања имена младића српске националности ради њиховог регрутовања у војне (домобранске) формације. Свештеници Хрватске православне цркве такође су имали обавезу да прате и извештавају о томе шта се дешава међу Србима који су преостали на простору НДХ. Однос партизана према свештеницима Хрватске православне цркве био је крајње негативан јер су у њима видели сарадника усташа па самим тим било је потребно да се благовремено започне са кампањом. Још од 1942. године у документима се препознаје став да су Гермоген и њему подвласни свештеници и монаси окупаторске слуге те да као такви морају бити кажњени. Дефинитивни обрачун комунистичке власти са преостацима Хрватске православне цркве догодиће се током маја и јуна 1945. године у Загребу, то јест са стрељањем неколико највиђенијих свештеника Хрватске православне цркве међу којима је био и епископ Гермоген. Подробније: Продић, С. (2020), *Ретирофуширизм Хрвајске православне цркве*, Јагодина.

славимо велики народни празник, 13. јул,²⁴⁸ - празник свеопштег народног устанка - са земље древне Рашке, колевке наше државе, наше молитве и мисли усмерени су ка Вашем Високопреосвештенству и ка непобедивој Црвеној Армији са молбом да Ви у Вашим светим молитвама budete посредник пред престолом Вишњег и за нашу многострадалну Српску Цркву.

Како наши војници када нападају на мрског непријатеља и домаће издајнике кличу: „Живео богомдани вођа словенских народа - маршал Стаљин! Живео наш маршал Тито!“, тако и ми, партизански свештеници, у својим молитвама молимо Свевишњег да подари дуговременост Вашем Високопреосвештенству, да подари победу Мајци словенства и осталих савезника.

Окупатор је уништио наше цркве и манастире; наши су храмови претворени у складишта оружја, муниције и у коњушнице, а свете одежде користе као простирке или су их сасвим уништили.²⁴⁹

У вези са реченим ја се користим древним традиционалним обичајем и обраћам се Вашем Високопреосвештенству

248 Интересантно да Караматијевић не наводи 7. него 13. јул као датум када се прославља почетак оружаног устанка партизана против окупатора.

249 Ипак, да би се стекла нешто целовитија слока у вези са само овим „деталом“, то јест односа према богослужбеним местима и сасудама, потребно је поменути и неколико података који се односе на партизанске јединице и њихов однос према црквама или манастирима. Један од извора који могу послужити у неком будућем истраживању је лист „Наша борба“. На пример, у поменутом листу, у броју који је објављен 30. новембра 1941. године казује се о уништавању православне цркве у Прњавору у Мачви. Као актери јасно и недвосмислено се наводе партизани уз напомену да је „... кулминација свега тога што су комунисти измет вршили унутра, и што су коње држали унутра“ (упоредити на пример са односом усташа према Саборној цркви у Сремским Карловцима). Исти лист али у броју за 12. јули 1942. године говори о односу партизана према православним црквама на простору Црне Горе. Оно што је интересентно у овом чланку поред напомене да су партизани уништавали све у цркви, па и богослужбене књиге и одежде, је и то да се помињу чувени партизански свештеник Блажо Марковић уз напомену да је он у Горњо-Брчелском манастиру сместио партизански штаб, али и својеврсни харем/бордел.

с молбом да због наше оскудице у свештеничким одежама (ризама), у светим књигама и светим утварима по могућностима Вашим помогнете нам.²⁵⁰

Овај велики дар био би нашој ослободилачкој борби награда свештенству који се налазе у саставу оперативних јединица на страх непријатељу, на славу и част верујућих који се боре у редовима наше Народноослободилачке армије.

Тражим Ваш Светитељски благослов и целивам Вашу свету десницу.

Протојереј Јевстатије Караматијевић, члан Президијума Антифашистичког Већа народног ослобођења Југославије.

Јул 1944. г.

Бијело Поље на реци Лим

---

250 Да ли је управо потреба за богослужбеним књигама и сасудама био разлог за Караматијевићево писмено обраћање митрополиту Алексију управо у време када се ишчекивао улазак Црвене Армије на простор Југославије? Ко је, када и на који начин доставио ово писмо до митрополита Алексија? Ко је и због чега инструисао свештеника Караматијевића да се обрати тадашњег првом човеку РПЦ? Ово су само нека од питања која још увек очекују одговор. Најискреније се надамо да ће се неко у догледно време позабавити овим питањима те, ослањајући се на релевантне историјске изворе, у одређеној мери расветлити читав низ закулиских дешавања не само током лета и јесени 1944. године, него и у каснијим годинама. Део одговора на постављена питања може се назрети и у одговору који је, на Караматијевићево писмо, партизанским свештеницима упутио митрополит Алексиј.

Текст документа/писма
митрополита Алексија (Симанског)

**ПРОТОЈЕРЕЈУ ЈЕВСТАТИЈУ КАРАМАТИЈЕВИЋУ,
ЧЛАНУ ПРЕЗИДИЈУМА АНТИФАШИСТИЧКОГ ВЕЋА
НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА ЈУГОСЛАВИЈЕ**

Свечасни оче протојереју, добио сам ваше писмо. Проникнут пламеном љубављу према вашој славној, херојској Домовини, која, може се рећи, сва гори у крвавој борби против окупатора и против издајника православне вере и домовине, писмо које сте послали права је утеха за душу која је напаћена због небројених недаћа које су се обрушиле на српски народ и на Српску Православну Цркву, а са којима се већ три године боре све честите и верне патриоте ваше домовине.

Заједно са вама Руска Црква брине због тога што су се унутар вашег народа појавили издајници вере и домовине, што међу српским епископима постоје такви који речју и делом стају на службу фашистичким окупаторима, што ваш одважни патријарх Гаврило страда због своје верности домовини и народу, због тога што није кренуо путем издајника и сарадње са непријатељем и угњетачима вашег народа.

Драго нам је чути са каквом љубављу, са каквом надом, са каквом вером ви гледате према нашој Отаџбини, на велику мајку - Русију видећи у њој бедем читавог словенства.²⁵¹

251 Важне напомене које нам могу бити од помоћи у подробнијем упознавању са историјатом односа РПЦ према политичкој ситуацији на простору Балканског полуострва у настојању тамошњих народа на процесу ослобођења од турског ропства изнете су у раду професора К. Е. Скурата под насловом „Русская Православная Церковь в освобождении балканских народов от ига Османской империи” који је објављен у часопису „Богословские Труды” бр. 26, 120-174.

Будите уверени у то да ваша вера у снагу и моћ руског оружја неће бити изневерена. Ви видите са каквим се успехом у рату бори наша Црвена Армија и како гони непријатеља са своје територије. Божија промисао рукама руског војника јавно, пред читавим светом, посрамљује фашисте и благосиља ово велико и праведно дело за које се боримо ми и наши савезници као и сви слободољубиви народи који су подигли свештено знамење устанка и ви, храбри војници - партизани, у борби на живот и смрт, како са непријатељем, тако и са домаћим издајницима.

Ми видимо и са радошћу поздрављамо што ви, најбољи синови Србије, чувате велики дух вашег народа, а он, тај дух, узраста у јединство вере и Православне Цркве. Безуман је онај који се нада да ће преокренути ваш народ на пут римокатолицизма.

Чувајте те ваше духовне ризнице и неповређено ћете проћи поред сваког искушења; ви ћете светлошћу сијати усред таме, и ваша ће будућност бити славна.

Наш покојни Свјетјешиј Патријарх Сергиј у свом пасхалном обраћању хришћанима у Југославији и у другим државама написао је: *Нека Душан зна да су Срби живи, да су Срби слободни.*

Наравно да он никада неће замукнути. Пример тога јесте и непролазно одушевљење којим горе ваша срца.

Желео бих да се пред вас изнесу моје мисли и да пожелим вашим храбрим саборцима - партизанским свештеницима и сатрудницима вашим - храбрим партизанима, да срдачно поздрављам како вас лично, поштовани оче протојереју Евстатије, те са уважавањем гледам на ваше дугогодишње патриотске подвиге.

Клањам се и пред жртвама и свему што је Господ допустио да принесете на олтар домовине за слободу. Ви сте у

трогодишњој крвавој борби изгубили две кћери, супругу и унуке који су погинули од напада непријатеља.²⁵² Њихова имена ће бити записана у књизи вечног живота!

Заједно са вама молимо се и ми за слободу и славу вашег великог народа, и заједно са вама ми непоколебљиво верујемо у коначну победу над фашизмом јер на челу ове борбе стоји наш генијални вођа Јосиф Висарионович Стаљин, а код вас - маршал Тито.

Нека Господ благослови наше духовно јединство, нека Он услиши заједничке усрдне молитве за победу над непријатељем - крвавим насилником и мрзитељем Словена.²⁵³

У знамен овог благослова Божијег вама лично као и партизанским свештеницима у одредима шаљем свете напрсне

---

252 Нагласимо да су попадија Јефимија Караматијевић, а такође и кћер Зорица са двоје (?) деце, страдали као жртве „савезничког” бомбардовања почетком јуна 1944. године. Погледати: *Караматијевић, Евсијафий* - <https://licht.ovh>; Kovačević, B., *Savezničko bombardovanje Crne Gore 1943. i 1944. godine* - www.safaric-safaric.si

Иначе, данас је заиста мало историјских извора кроз које се може пратити оно шта се дешавало са оним делом Караматијевићеве породице који није отишао у партизане. Један од података јесте онај који је забележен приликом саслушања Јована Манчића пред органима УДБЕ након Другог светског рата. Наиме, овај возач аутобуса сведочи о повезаности четничких и италијанских војних формација на подручју Нове Вароши током 1942. године. Према његовом исказу половином маја 1942. године четнички капетан Милутин Матијашевић је организовао забаву за четничке и италијанске официре. Међу девојкама које су аутобусом превезене из Нове Вароши до места Бистрица била је и Бранка Караматијевић. Он у свом сведочењу наглашава да су све девојке потицале из породица које су биле блиске четничком покрету. Погледати: АС, БИА, збирка 266, Историјат Пријепоља, фасц. Изјаве и саслушања, 433. Овај податак наводи и Милутин Д. Живковић у својој докторској дисертацији „Санџак 1941-1943” на 726. страници. Живковић на истој страници свог рада наводи и податак да је Винка Маглов, која је током Другог светског рата обављала дужност преводиоца при италијанској команди у Новој Вароши, такође сведочила о овом догађају наглашавајући да је то био уобичајен начин да се дође до одређених повластица које су олакшавале свакодневни живот. Упоредити: Škodrić, Lj. (2013), „*Horizontalna kolaboracija*“ - *intimne veze žena sa nemačkim okupatorom u Srbiji 1941-1944*, Istorija 20. veka, 105-122.

253 Погледати: Новиков, В. С. (1992), *Армия и Русская Православная Церковь*, Военная мысль 4-5.

крстове,²⁵⁴ а такође и одређену количину богослужбених предмета и књига.

С љубављу према Христу Исусу Господу нашем
Алексиј, Митрополит лењинградски и новгородски,
мјестобљуститељ Патријаршије.

---

254 Фотографија свештеника Јевстатија Караматијевића са ордењем којим је одликован али и са крстом који се помиње у овом писму објављена је у књизи „Бежанија у слици и речи” на страници 167.

Свештеник Владо Зечевић у Словенији

СВЕШТЕНИЦИ НА ИЗБОРНОЈ ЛИСТИ НАРОДНИХ ПОСЛАНИКА ЗА САВЕЗНУ СКУПШТИНУ ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, 11. НОВЕМБАР 1945. ГОДИНЕ

Уводне напомене

„Нико не може два господара служити; јер или ће једнога мрзити, а другога љубити; или ће се једнога држати, а другог презирати. Не можете служити Богу и мамону”,²⁵⁵ - ово су Христове речи записане у Матејевом јеванђељу и свакако су међу поукама са којима се, поготово ученици богословија као будући свештенослужитељи, упознају још на самом почетку свог школовања за духовне пастире.

Непролазна истина хришћанске вере је и та да човек, као творевина Божија, као онај који је створен на самом крају и који је, по Божијој замисли, преодређен да господари свиме што је Бог створио, управо својим свецелим бићем има обавезу богослужења. Ми из перспективе савременог човека који је прошао и пролази кроз најразличитије утицаје који у мањој или већој мери човека удаљују од Бога, када чујемо термин „богослужење” по аутоматизму помислимо само и

---

255 Мт. 6, 24.

искључиво на црквене службе, а најпре на свету Литургију. Са друге стране, богослужење у православној перцепцији није тако сужен термин. Штавише, богослужење се поистовећује са целокупним човековим битисањем у Цркви, то јест почев од тренутка када он кроз свету тајну крштења постаје део Цркве, када живи животом достојним Христовог имена и када, приликом разлучења душе од тела, са надом жели да оде свом Творцу у Царство небеско. Једноставније речено, човек који у оквирима својих мигућности настоји да твори (испуњава) вољу Божију кроз нама дате заповести, представља човека који служи Богу, човека који богослужи.

Сваки човек, према хришћанском учењу, призван је на живот у Цркви. Са друге стране, није сваки човек призван да буде пастир стада Христовог, то јест да буде свештенослужитељ или, речено простим језиком, да буде поп (свештеник). О томе какав треба да буде свештеник, о томе имамо мноштво сведочанстава почев од новозаветних књига, па све до беседа, посланица и списа савремених богослова. Међу најупечатљивијим напоменама свакако су оне што их је својевремено записао свети апостол Павле у посланицама које упућује Тимотеју и Титу,²⁵⁶ и оне, од времена када су записане, па до данас, остају фундамент када је реч о врлинама које треба да краше свештенство.

Са друге стране, свештенство је релативно брзо, поготово након што је хришћанство престало да буде прогоњено и након што је постало део свакодневице живота ширих друштвених кругова, започело да пројављује тенденцију зближавања са световном структуром власти. Овај проблем, у правом смислу те речи, Црква је благовремено увидела. Стога је, између осталог, и кроз одредбе саборских одлука, забранила свештенству да се бави пословима који излазе из

---

256 Погледати: 1. Тим. 3, 1-14; Тит. 1, 1-10.

домена њиховог позива, то јест служења Цркви (= Богу и верујућем народу).²⁵⁷

Када се говори о СПЦ и односу свештенства према политици, сасвим сигурно да је друга половина 19. века представљала својеврсну „преломну тачку”, то јест представљала је време када свештенство, поготово парохијско, бива захваћено оним што се с правом називало „политиканство”. У вези са тим интересантна је напомена Ђоке Слијепчевића који је написао: „ ... У другој половини 19. века почело се дешавати нешто зашто раније нису знали ни наша Црква ни наш народ: и свештеници су се почели *ојредељивајти* за поједине *јолийичке љаршије*, које су водиле оштру борбу између себе и тиме делиле народ. Једина борба за коју су

257 У низу канона који се баве овим проблемом унутар Цркве довољно је навести 3. правило 4. Васељенског сабора које гласи: „Дознао је свети сабор, да неки чланови клира из гадне похлепе за добитком узимљу под најам туђа имања и потхваћају се свјетовних послова, пак, занемарујући службу Божју, обилазе куће свјетовњака и ради среброљубља примају се да управљају њиховим добрима. Одређује према томе свети и велики сабор, да у напријед нико, ни епископ, ни клирик, ни калуђер нема узимати под најам имања, нити подузимати вођење свјетовних послова осим ако није позван законом да прими скрбништво над малољетнима, чега се не би могао отказати, или му епископ града поручи да води старање о црквеним пословима или сиротима или о удовицама које су без заштите или о особама које особитим начином потребују црквену помоћ, ради страха Божијег. Који се, послје овога, усуди преступити ову наредбу нека подлегне црквеним казнама”. Приликом тумачења овог правила епископ Никодим (Милаш), чији смо превод канона и искористили, указује да свештенство просто не сме да се бави световним пословима јер такви послови нису у сагласности са оним што је примарна свештеничка обавеза а то је богослужење и све оно што са њим стоји у нераскидивој вези. Свештенство тек са допуштењем више црквене власти може да се ангажује на ономе што се данас именује као „харитативна делатност”, то јест да се ангажује на пружању помоћи оним особама које за тим имају стварну потребу. Са друге стране, бављење политиком и ангажованост свештенства у политичким партијама наравно да се налази у директној супротности како са овим, тако и са другим канонима Цркве. Стога не треба да чуди што је и СПЦ, као и друге православне цркве у којима је свештенство пројављивало жељу за политичким ангажовањем, негативно посматрала ову појаву и у оквирима својих могућности чинила оно што је потребно да се ова лоша навика искорени. Погледати: Епископ Никодим (Милаш) (2004), *Правила Православне цркве са тумачењима*, 1. књига 330-334.

раније знали наши свештеници била је борба за очување *православља* и српске нације”.²⁵⁸ Политичка ангажованост свештенства почев од друге половине 19. века, са собом је доносила занемаривање свештеничке службе, као и стварање подела. Имајући у виду саборност као једно од основних елемената Цркве (Једна, Света, Саборна и Апостолска - како се наводи у Никео-цариградском символу вере), ова појава је јасно и недвосмислено постала корак ка њеној дестабилизацији. Оно што је потребно нагласити када се говори о деструктивној делатности политички ангажованог свештенства у другој половини 19. века била је и њихова усмереност ка неутралисању па чак и потпуном затварању манастира и неутрализацији монаштва. Сведочанства о овој појави својевремено је дотакао Јаша Продановић у свом раду „Историја политичких странака и струја у Србији” објављеном 1947. године у Београду. Наиме, Продановић помиње скупштинске иступе посланика Вељка Јаковљевића и Марка Богдановића 25. јануара 1881. године када су тражили да се укине монаштво у Србији, да се манастири претворе у цркве и да се манастирске парохије предају свештенству. Њихова идеја била је да значајнији манастири буду под заштитом државе, да се тада живим монасима обезбеди издржавање из манастирских прихода и да се више нико не прима у монаштво. Погубност уплитања свештеника у световну политику пар година касније пројавиће дешавања у вези са свештеником Миланом Ђурићем (1844-1917), истакнутим чланом Народне радикалне странке.²⁵⁹ Он је, због повезаности са убиством

258 Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске Православне Цркве*, 2. књига, 370.

259 Поменимо и свештенике Николу Кружежевића из Велике Крсне (иначе веома даровитог скупштинског говорника, а такође, у једном периоду своје политичке каријере, као заговорника социјалистичких идеја) и Марка Богдановића као виђеније чланове радикалне странке у том периоду историје. Погледати: Слијепчевић, Ђ., пом. дело, 373; Radenić, A., *Jevreji u Srbiji: narodni poslanici Jevreji u skupštini Srbije 1878-1888*. - www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs

мало час поменутог посланика Вељка Јаковљевића 1885. године, морао да напусти Србију и да побегне у Цариград. У Србију се вратио 1889. године. Исте године због повезаности са Ивањданским атентатом на краља Милана Обреновића бива осуђен на 20 година робије и лишењем свештеничког чина. Помилован је 1901. године. Умро је у Риму 1917. године.²⁶⁰

Да се ствар у вези политичким ангажовањем свештеника временом погоршала казује нам и то да је на Архиепископском сабору одржаном током октобра 1883. године донета одлука „да ни један отачаствени свештеник не сме бити члан никакве политичке партије, нити на зборове таквих партија ићи”.²⁶¹ Ипак, време је показало да су идеје Светозара Марковића и других левичара пронашле и међу свештенством у Србији, а поготово у Црној Гори, пронашле плодно тло...

Период између два светска рата у Краљевини Југославији остаће запамћен по много чему. Између осталог овај период историје остаће запамћен и по томе што унутар новоустројене СПЦ долази до политичке ангажованости ученика богословија, студената Богословског факултета, парохијског свештенства, а такође и монаштва. Феномен „левичарства” унутар оног дела југословенског становништва који је, барем декларативно, припадао православном хришћанству, свакако да није настао преко ноћи. Краљевина Југославија била је, између осталог, држава са изузетно израженим социјалним проблемима. Међу проблемима са којима се суочавали најшири слојеви друштва било је сиромаштво.²⁶²

260 Погледати: *Пројба Милан Ђурић*, Правда, 3. мај 1917., 2.

261 *Зборник љавила, уредаба и наредаба Архиепископског сабора љавославне цркве у краљевини Србији (1839-1900)* (1900), Београд, 71.

262 Погледати: Petrović, Lj. (2011), *Socijalna politika u Kraljevini Jugoslaviji: Bilans jednog neuspеха*, Istorija 20. века 2, 119-132; Gnjatović, D. (2016), *Dužnički teret Kraljevine Jugoslavije u vreme velike svetske ekonomske krize*, Megatrend revija 3, 21-44; Drakić, G. (2009), *O stavu Radikalne stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca prema*

Незадовољство устројеним поретком, па самим тим и поретком у СПЦ где је материјални фактор постајао све важнији, стварало је атмосферу напетости. Реформистички покрет у различитим слојевима друштва тражио је да се промени много тога. На пример, др Воја Јањић,²⁶³ већ 1919. године тражи да се прихвати могућност другог брака за свештенике, да се парохијски свештеници могу бирати за епископе, да се од манастира одузму имања...²⁶⁴ Епископат, окренут питању црквеног календара и другим питањима која немају превише додирних тачака са свакодневицом тескобног живота који је био сурова реалност највећег броја Југославије, у овом времену очевидно није примећивао егзистенцијалне проблеме обичног човека. Са друге стране КПЈ и те како је на време приметила проблеме и незадовољство које је постојало унутар народа. КПЈ своје активности је непосредно након Првог светског рата, то јест већ од 1919. године, усмерава ка придобијању што је већег броја чланова, а пре свега младих како би се остварио циљ о доласку на власт и стварање државе по угледу на СССР. Константан и конкретан рад давао је резултате. КПЈ успева у ономе што се многим чинило готово немогућим, а то је да у своје редове привуче одређени део свештеника, а поготово њихову децу.²⁶⁵ Покушаји унутар СПЦ да се стане на

---

agrarnoj reformi, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu 2, 283-298...

263 Свештеник др Воја Јањић или Јанић, такође познат и као „поп Воја”, данас је свакако најпознатији као међуратни министар вера у Краљевини Југославији. Иначе, након окончања београдске богословије теологију је студирао у Черновцима (Украјина). Радио је као професор у богословији, а такође је био и посланик у Скупштини. Аутор је више богословских радова и књига. У више наврата одликован како од стране државних, тако и црквених власти. Погледати: Radić, R. (2018), *Vojislav Janić (1890-1944) - sveštenik i političar*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.; Žutić, N., *Fuzija Srpske i Anglikanske crkve* - www.arhiva.glas-javnosti.rs

264 Погледати: Јањић, В. (1919), *О црквеним реформама*, Српска Црква 7-8, 9-10; *О реформама црквеним*, Весник 13 (20.04.1928).

265 Илустрације ради наведимо пример да је 1937. године, у време проблема СПЦ са конкордатом и у време протеста на улицама, КПЈ тобож стала у одбрану СПЦ. Погледати: Бошковић, О. (2015), *Однос нове власћи њреме СПЦ 1944-1958*,

пут нарастајућем утицају КПЈ пре свега међу православним Србима као да није давао жељене резултате. Штавише, рад организација као што је био „Богомољачки покрет”, заправо „Народна хришћанска заједница” у коме се нарочито истицао епископ Николај (Велимировић),²⁶⁶ неретко је спочитаван не само од световне, него и црквене власти упркос доста добрим резултатима у процесу обнове духовног живота међу Србима.²⁶⁷

Незаинтересованост врха СПЦ према проблемима обичног човека, а на којима је КПЈ темељила свој рад пре Другог светског рата, а такође и став који је СПЦ имала током рата према партизанском покрету, довешће до сукоба који ће значајно утицати на однос нове комунистичке власти не само према СПЦ него и према осталим верским заједницама. Сведочанство тога је и овакав став КПЈ према СПЦ из 1946. године: „ ... Од завршетка рата па све до данашњег дана Епископат, ни појединачно ни као цјелина, није дао ни једне изјаве која би разјаснила став Српске православне цркве према нашој крвавој херојској борби и њезиним тековинама, према херојима који одржаше традиције наше славне прошлости и који за сва покољења овековечише најтрагичнији и најславнији период наше историје. Они не разјаснише став Српске православне цркве према народноослободилачкој борби, према нашим славним партизанима, према руководиоцу те борбе - Комунистичкој партији Југославије ... они не могу да преболе

Политичка ревија 3, 82.

Што се тиче свештеничке деце која су прихватила идеје комунизма, овом приликом поменућемо само Раду Вранешевић, кћерку бањалучког свештеника Ђорђа Вранешевића и Влајка и Ксенију Беговић, децу угледног свештеника Симе Беговића. О њима ће нашо касније бити више речи.

266 Погледати: Суботић, Д. (1996), *Ејиској Николај и ѱравославни бојомољачки покрет* - Православна заједница у Краљевини Југославији 1920-1941, Београд; Petakov, N., *Vogomoљački pokret* - www.ptf.edu.rs

267 Погледати: *Православне цркве нису више ѱразне ни радних дана*, Политика, 15.03.1936, 12.

масне ренте на уложени капитал у Југославији, не могу да преболе што су на минимум сведени њихови изгледи да богатство ове земље и зној и крв овог народа и даље не служе за њихов удобан живот и искивање још тврђих ланаца свему радном човјечанству...”²⁶⁸

Са друге стране, комунисти су благовремено уочили важност политичког ангажовања свештенства и свесрдно су прихватили и подржавали оне међу њима који су били спремни на агитацију и ширење левичарских идеја унутар народа. Свештеници су КПЈ поготово били од важности током времена рата и револуције. Такође, свештеници су КПЈ требали и крајем рата и у првим данима постојања нове Југославије. Свештеници различитих верских заједница требали су истовремено да наставе са својим комунистичким деловањем унутар народа, а такође њихово постојање на политичкој сцени имало је за циљ да покаже демократичност нове власти и спремност да прихвате религију као сегмент живота. Ипак, ништа не препуштајући случају КПЈ настојала је да политички ангажовани свештеници из различитих верских заједница припадају тзв. „позитивној струји”, то јест оном делу свештенства који је одиграо важну улогу у процесу доласка на власт КПЈ, као и у процесу „раскринкавања и чишћења реакционарних елемената” у верским заједницама.²⁶⁹ Они међу свештеницима који су, као проверени кадрови, припадали поменутој струји обрели су се 1945. године и на изборној листи. Из данашње перспективе, овај корак југословенских комуниста наравно да не изазива превише чуђења. Штавише, он се чини као нешто потпуно природно пре свега имајући у виду о ком периоду историје је реч. Тек касније, када се КПЈ и Тито дефинитивно учврсте на власти и када

268 Архив Босне и Херцеговине, Комисија за вјерска питања, кут. 3а, 10/1946.

269 Погледати: Веџировић, D. (2020), *Državna politika „diferencijacije” sveštenika Srpske Pravoslavne Crkve u Bosni i Hercegovini (1945-1963)*, Historijski pogledi 3, 202.

неутралишу различите опасности које су, према њиховом мишљењу, вребале из потаје са жељом да се врате на власт, доћи ће до својеврсног обрачуна са верским заједницама. Овај обрачун ићи ће у више смерова. Један од њих биће постављање партијски проверених кадрова на најважније позиције унутар верских заједница. Ово позиционирање лојалних личности на битним функцијама реално ће омогућити КПЈ да верске заједнице претвори у организације које ће, на први поглед, сачувати свој превасходни задатак, али ће ипак у значајној мери бити на корист КПЈ у надолazeћим временима.

У наставку овог рада позабавићемо се биографским напоменама о појединцима који су, као службеници верских заједница, уврштени на изборну листу посланика за Савезну скупштину Демократске федеративне Југославије.²⁷⁰

---

270 Демократска федеративна Југославија

Листа са именима свештеника (27. октобар 1945. година)

Чланови Савезне изборне комисије:
секретар: Далибор Солдатић²⁷¹
председник: Живко Ђ. Јовановић²⁷²

Свештеник Предраг Сотировић из Рековца, кандидат за Изборну окружну листу левачку (изборни Округ моравички).²⁷³

---

271 Далибор Солдатић, рођен 1909. године, зет познатог сплитског галеристе Ивана Галића, активан је у партизанском покрету на подручју Сплита од самог почетка рата. Сведочанство томе је и податак да он 7. априла 1942. године бива изабран за члана тамошњег Народноослободилачког одбора. Његово име проналазимо међу заробљеним партизанима приликом договарања размене са Италијанима почетком августа 1942. године. По окончању рата испрва је бирократа у Сплиту, а потом у Београду, како можемо приметити и кроз документ о коме говоримо. Недуго потом обрео се у Аргентини. Одатле ће бити депортован 20. јула 1948. године. Каријеру ће наставити као дипломата. Наиме, Солдатић ке постављен за југословенског амбасадора у Мађарској (од 1953. до 1956. године), а касније ће исту дужност обављати у Мексику. Његов син, који се зове исто као и отац - Далибор Солдатић, рођен је у Буенос Аиресу 17. јуна 1947. године. Осим као предавач на Београдском универзитету, такође се бави и дипломатијом. Погледати: *Arrest in Yugoslavia of Dalibor Soldatic, Former Yugoslav Labor Attache in Buenos Aires (13. January 1949)* - www.cia.gov; *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961* - www.archive.org; Gizdić, D. (1959), *Dalmacija 1942.*, Zagreb, 146, 420; *Split i narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945* (1981), Split, 267, 277, 965.

272 Његово име сусрећемо међу именима чланова Председништва Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије на заседању које се одржало од 9. до 12. новембра 1944. године. Такође, његово име налазимо међу већницима Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије на седници одржаној 7. августа 1945. године. Погледати: *Треће заседање Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и заседање Привремене народне Скупштине 7-26. августа 1945 (својератне белешке)* (1945), Београд; *Srbija u periodu privremenog ustavnog uređenja* - www.znaci.net

273 На његово име не наилазимо међу посланицима Скупштине током 1. ванредног заседања 1946. године. Нешто више о њему погледати у: Ивановић, Д. (2016), *Свешћенослужитељи Браничевске епархије: М-III*, Пожаревац,

Свештеник Љубисав Јовановић из Рибара, кандидат за Изборну окружну листу расинску (изборни Округ крушевачки).²⁷⁴

Свештеник Владимир Стојковић из Доњих Бријања, кандидат за Изборну окружну листу пусторечка (изборни Округ лесковачки).²⁷⁵

Свештеник Иван Николов из Цариброда,²⁷⁶ заменик кандидата за Изборну окружну листу царибродску (изборни Округ пиротски).

Свештеник Милован Тијосављевић из Горњег Милановца,²⁷⁷ кандидат за Изборну окружну листу таковско-качерску (изборни Округ чачански).

Свештеник Благоје Шишаковић из Доброселице, кандидат за Изборну окружну листу ариљско - златиборску (изборни Округ ужички).²⁷⁸

274 Његово име помиње се на и листи кандидата Окружне листе Народног фронта за Округ крушевачки која је обнародована у листу „Победа”, бр. 44, 29. септембар 1945. година. Не наилазимо на његово име међу посланицима на 1. ванредном заседању Скупштине. Био је члан техничког одбора Свештеничког удружења приликом избора патријарха СПЦ 1950. године.

275 Рођен је у Доњим Бријањима 1903. године. Након завршене богословије као свештеник службује у свом родном селу све до 1940. године. Не наилазимо на његово име међу посланицима из 1946. године. Погледати: *Letopis crkve Gornje Brijanjske* - www.pustareka.org.rs

276 Данашњи Димитровград. Не наилазимо на његово име међу посланицима 1946. године.

277 Интересантно је да Ђоко Слијепчевић напомиње да је Милован Тиосављевић заправо био свештеник у Доњем Милановцу. Не наилазимо на његово име међу посланицима 1946. године. Погледати: Слијепчевић, Ђ., *Историја Српске љавославне цркве*, 3. књига, 151.

278 Свештеник Благоје Шишаковић (1899-1984), у народу познатији као „поп Шишак”, преко 50 година служио је на парохији Доброселица. Запамићен и по свом труду око сакупљања информација о погинулим борцима Првог светског рата са простора где је службовао као парох. Прикупљене податке објавио је током 1938. године. Не наилазимо на његово име међу посланицима 1946. године. Погледати: *Kroz osaćanska vrata u brvnaru lokalnog majstora: Crkva u Dobroselici* - [https:// www.pasaz.rs](https://www.pasaz.rs)

Свештеник (прота) Витомир Видаковић из Ужица, кандидат за Изборну окружну листу ужичку (изборни Округ ужички).²⁷⁹

Свештеник Миодраг Ђорђевић из Бајине Баште, кандидат за Изборну окружну листу рачанску (изборни Округ ужички).²⁸⁰

Свештеник Милан Кишдобрански из Руменке, заменик кандидата за Изборну окружну листу новосадску (изборни Округ новосадски).²⁸¹

279 Свештеник Витомир М. Видаковић (1872 или 1879 - 1953) рођен је у селу Здравковићи код Ужичке Пожеге. 1903. године завршио је Богословију у Београду. Након одслужења војног рока оженио се ћерком свештеника Вељка Танкосића. За свештеника је рукоположен 1907. године и постављен на дужност писара Духовног суда у Чачку. Касније постаје парох у Пожеги, Стапарима а потом и у Ужицу (од 1920. године). Пре Другог светског рата био један од активних чланова Соколског друштва. Био је и носилац Карађорђевог звезде. 1931. године био је изабран за народног посланика Среза пожешког у скупштини Краљевине Југославије. Први је председник Народноослободилачког одбора у Ужицу. Једно време налазио се на дужности председника Свештеничког удружења. Син Бошко Видаковић (1919-2007) дуго низ година провешће као професионални дипломата. Погледати: Савић, А. (2005), *Витомир Видаковић (1879-1953), његова, народни посланик*, Пожешки годишњак 5, 205-207; Самарџић, М., *О филму „Ужичка република“* - www.pogledi.rs; *Časni i poštjeni ljudi treba da budu primer* - www.infoera.rs

280 Миодраг Б. Ђорђевић, познат у народу и по надимку „Бели“, родом је из Бајине Баште. Завршио је Богословију Светог Саве у Сремским Карловцима. Осим у Бајиној Башти једно време је опслуживао и манастир Покрова Пресвете Богородице (манастир Карно) код Сребренице. Упокојио се, као свештеник, 1986/87. године.

281 У појединим изворима Милан Кишдобрански. Рођен је 22. новембра 1914. године. Након стицања богословског образовања рукоположен је за свештеника 1938. године и постављен за пароха у Старом Врбасу. 14. јула 1944. године мађарски војници су га ухапсили као партизанског сарадника у Руменци (Пирошу) где је тада био на парохији. 11. новембра исте године депортиван је у логор Дахау. Као заточеник логора води се под редним бројем 125291. У овом логору је све до његовог ослобођења од стране савезника, то јест до 29. априла 1945. године. За разлику од других свештеника СПЦ који су били заточеници овог концентрационог логора, Милан Кишдобрански се враћа у Југославију и наставља да буде парох у Руменци. Његова политичка ангажованост и оријентисаност према партизанском покрету омогућили су му да постане члан КПЈ. Касније самовољно напушта свештеничку службу и бива постављен за једног од многобројних службеника Извршног већа АП Војводине. Осим као део покрајинског бирократског апарата АП Војводине

Свештеник Вујица Гајиновић из Новог Сада, кандидат за Изборну окружну листу тителску (изборни Округ ново-садски).²⁸²

Свештеник др Виктор Томка из Војловице, кандидат за Изборну окружну листу ковачичку (изборни Округ панче-

---

запамћен је и као активан члан Планинарског друштва у Новом Саду. Ова активност и положај који је имао омогућили су му да 14. априла 1969. године по први пут постане председник Савеза планинара Војводине. Умро је током 1990. године. Погледати: Ilić, P., *Pogrom rodoljuba* - www.novosti.rs; *Hristos vaskrse... 1945. u Dahau!* - www.jasenovac-info.com; *75 godina organizovanog planinarstva u Vojvodini*, Novi Sad, 2000, 55.

282 Према сведочанству свештеника Радована Степанова, заједно су похађали Сарајевску богословију. Током 1942. године Вујица Гајиновић, тада свештеник у Србобрану, скупа са многобројним комунистима са простора Војводине био је затворен у будимпештанском затвору „Margitkerut”. Забележено је да једно време проводи у ћелији био скупа са тројицом, нама, на жалост, по именима непознатих римокатоличких свештеника из Прекомурја који су такође били ухапшени због сарадње са партизанима. Интересантан детаљ када се говори о његовом боравку у мађарском затвору је следећи: комунисти Спасоје Чобански, Данило Грујић и Здравко Исијин желели су да искористе право да они, као православни хришћани, имају богослужења у затвору. На предлог Гајиновићу да он врши богослужење он се испрва нећкао, правдајући се својим комунистичким уверењима, али је на крају попустио под притиском већине. Знање мађарског језика, професија и неоспорна социјална интелигенција омогућују му да током заточеништва буде распоређен на рад у затворску библиотеку. На тај начин, за разлику од многих других затвореника, успео је да избегне депортацију у неки од радних логора. По повратку из Мађарске прикључује се партизанској власти која га оберучке прихвата као предатног комунисту, али и као свештеника због утицаја који је имао у најширим слојевима народа по Војводини. Постао је посланик Скупштине ФНРЈ. Име Вујице Гајиновића често се помиње у вези са оснивањем ФК Партизан. Своја искуства у спровођењу откупа на простору средског комитета Бечеј и Рума током 1949/50. године забележио је у чланку „Време откупа” који је током 1987. године објављен у дневном листу „Политика експрес”. Такође се, почетком 50-их година помиње као помоћник министра Јакова Блажевића. На његово име наилазимо и међу учесницима састанка одржаног 6. јула 1964. године ради побољшања односа на релацији СФРЈ-САД. Погледати: Selenić, S., *Roba iz Hrvatske i Slovenije na tržištu Beograda (1945-1949)* - www.academia.edu; *Живой оца Радована, њроше мохачкоја* (1994), Београд; *July 18, 1964: Report on the relations of the SFRY-USA and the conclusions of the Federal Executive Council* - www.digitalarchive.wilsoncenter.org; Rotbart, V. (1988), *Jugosloveni u mađarskim zatvorima i logorima 1941-1945*, Novi Sad, 141, 198, 220, 244, 245, 282, 380, 410, 413.

вачки).²⁸³

Свештеник др Фрањо Дидовић из Славонског Брода, члан Окружног Народног Фронта, кандидат за Изборну окружну листу славонскопожешку (изборни Округ славонскобродски).²⁸⁴

Свештеник др Светозар Ритиг из Загреба, члан Сабора Хрватске, кандидат за Изборну окружну листу ђаковачку (изборни Округ славонскобродски).²⁸⁵

283 Томка Виктор био је реформаторски свештеник. Запамћен је и као један од првих истраживача свакодневице живота Мађара на просторима Војводине. Умро је 26. јуна 1968. године у Дебељачи. Погледати: Thomka, B., *Kelengyelajstrom és vertfal-könyvekből* - www.zetna.org; Banski, M., *Etnološka ispitivanja Mađara u Vojvodini* - www.anthroserbia.org Фотографија: <https://www.mandadb.hu>

284 Фрањо Дидовић, жупник у Дрењу, 1941. године припадао је невеликој групи римокатоличких свештеника који су одбили да у пракси спроведу замисао Анте Павелића и Алојија Степинца о истребљењу Срба на простору НДХ. Иначе, Фрањо Дидовић рођен је 5. октобра 1888. године у селу Градиште код Жупање. Свештеник је постао током 1912. године и постављен на дужност капелана у Пишкоревцима. У заводу Светог Јеронима боравио је од 1912. до 1914. године. Доктор философије постао је 1914. године у Риму. Био је професор Високог богословског училишта у Ђакову. Као изразито југословенски оријентисан прикључује се партизанском покрету током 1943. године. Постаје члан Извршног одбора Обласног ЈНОФ-а за Славонију. Активан је на пољу мобилисања народа за приступање партизанима. Учесник је ЗАВНОХ-а. После рата је народни посланика у Сабору СР Хрватске и члан републичког одбора Народноослободилачког фронта. Оснивач је и дугогодишњи председник Удружења католичких свећеника у Југославији. Умро је у Осијеку 19. октобра, а сахрањен у Бабиној Греди 21. октобра 1971. године. Погледати: *Dr. Franjo Didović, Glasnik biskupije Bosanske ili Đakovačke i Srijemske* (1914), 150; *Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata u Đakovu* (1971), 247-248; Geiger, V. (2015), *Elaborat Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske o razvoju i djelovanju pojedinaca iz bivših građanskih stranaka na području bivšeg kotara Đakovo, Zbornik Muzeja Đakovštine*, 212-213.

285 Светозар Ритиг рођен је у Броду на Сави 6. априла 1873. године. Похађао је римокатоличке богословске школе у Сарајеву, Ђакову, Бечу и Риму. Потом је, 1895. године, постао свештеник. Једно време обављао је дужност секретара бискупа Јосипа Јураја Штросмајера. Био је предавач на Теолошком факултету у Загребу и уредник „Католичког листа”. Његов сукоб са Антом Павелићем започиње још током 1929. године. Ритиг је отворено критиковао спремности усташког вође да Далмацију уступи Италији. Резултат овог сукоба била је издата наредба о Ритиговом хапшењу издата половином 1941. године. У међувремену, он је успео да се пребаци у Ново

Свештеник (фра) Иван Томасовић из Миљевца, кандидат за Изборну окружну листу дрнишку (изборни Округ шибенички).²⁸⁶

Свештеник др Микуж Метод из Љубљане, кандидат за Изборну окружну листу кочевје (изборни Округ Ново Место).²⁸⁷

Винодолски који је у то време био под италијанском окупацијом. Овде је остварио прве контакте са партизанима. Учествовао је на другом заседању ЗАВНОХ-а одржаном 1943. године у Плашком и одржао је говор о потреби братства и јединства између Срба и Хрвата. Овај говор објављен је потом у неколико штампаних издања. Чињеница је и то да је имао контакте са надбискупом Степинцем. Њему је Ритиг, недуго пре уласка партизана у Загреб, препоручио да ослободице дочека уз звоњење звона са свих римокатоличких храмова у граду, али Степинац то није био спреман да учини. Ритиг је у јесен 1944. године активно учествовао у изради документа под насловом „Глас католичког и српског православног свећенства у Новој Југославији“. По његовој замисли бискуп Миха Пушић је овај документ требао да преведе на италијански и да га пошаље папи у Ватикан (још увек је непознато да ли је ово заиста и учињено). Крајем исте године обзнањује посланицу у којој, осим што осуђује свештенике који су били на страни усташког режима, позива римокатоличко свештенство да се прикључи партизанима. Осим што је изабран за делегата Уставотворне скупштине, Ритиг је био члан југословенске делегације на мировној конференцији у Паризу одржаној 1946. године. Исте године постављен је за министра без портфеља у влади НР Хрватске и на том месту се налазио све до пензионисања 1954. године. Оснивач је Института који је носио његово име све до 1997. године. Умро је 1961. године. Погледати: Silov, M. (2016), *Dr. sc. Svetozar Rittig - svećenik i antifašist*, Naša riječ 8; Akmadža, M. (2008), *Svetozar Rittig - svećenik ministar u komunističkoj vladi*, VDG Jahrbuch 15, 101-116.

286 Да је Иван Томасовић од својих сународника Хрвата посматран као „београдски-аустријанац“ сведочанство је насловна страница листа „Самобран“ који је објављен 20. децембра 1922. године. Био је први председник „Гимнастичког просветног друштва Орао“ у Дрнишу где је и био на свештеничкој служби. Почетком 1941. године Томановић преузима дужности фратра у Миљевцима. Његов саборац у партизанима био је прота Ратко Јелић. Запамаћен је по говору који је пред становницима Дрниша одржао 18. новембра 1944. године након ликвидације сарадника окупатора и народних издајника. Као фратар у Миљевцима помиње се до 1948. године. Погледати: Brkan, J. (2008), *Župa Miljevci i njezini župnici*, Miljevci; Krnić, L., *U ime Tita, partizana i antifašizma svetoga* - <https://www.portalnovosti.com>; *Plakat iz 1944. godine - fra Julijan Ramljak* - www.free-si.t-com.hr; Rašković, D. (1991), *Sport u Drnišu između dva rata*, Povijest športa 22, 46.

287 Метод Микуж (1909-1982) данас је можда најпознатије име међу римокатоличким свештеницима са простора Словеније који су се прикључили

Свештеник Јоже Ламперт из Марибора, кандидат за Изборну окружну листу шоштањску (изборни Округ целски).²⁸⁸

Хоџа Камил Ибаим Абаз из Скопља, кандидат за Изборну окружну листу Скопље 2 (изборни Округ град Скопље).²⁸⁹

Свештеник Борис Станковски из Куманова, кандидат за Изборну окружну листу кумановску (изборни Округ скопљански).²⁹⁰

партизанском покрету. Разлог томе свакако је и његов списатељски рад јер је аутор неколико наслова који у себи садрже глорификацију народноослободилачке борбе и револуције. Неки од наслова су: „Преглед развоја НОБ у Словенији”, двотомно издање објављено 1956. године, „Други светски рат”, дело које је објављено 1961. године... Иначе, Метод Микуж као свештеник још током 1935. године ширио је по школама комунистичке идеје. У партизане одлази са дужности секретара др Грегорија Рожмана. После рата радиће као професор историје на Филозофском факултету у Љубљани. Погледати: *Ob stoobletnici rojstva prof. dr. Metoda Mikuža* (2010), *Prispevki za novejšo zgodovino XLVX - 1/2010*, 201-204.

288 Јоже Ламперт (1903-1969) припада групи свештеника који се данас неретко називају „марксистичким кружоком Мариборске бискупије”. Наиме, он се налазио на челу оног дела свештенства ове бискупије које је још пре рата било организовано у Сељачко-радничком покрету. Ламперт је због овог ангажовања био протеран са своје дотадашње жупе у место Дабра код Оточца. По избијању рата повезује се са партизанима које сваковрсно помаже. Током 1942. године успео је да избегне ликвидацију од стране усташа и одлази са партизанима. 1943. године једна партизанска делегација из Словеније посетила га је у Оточцу и предлажу му је да се са њима врати у Словенију. Прихватио је предлог тако да је постављен на дужност верског референта 14. Штајерске дивизије. Учествовао је за партизане веома важном збору одржаном у Кочевју. Због партијског ангажовања љубљански бискуп Рожман 1951. године лишава га свештеничког чина. Интересантно да исте године Ламперт добија Орден братства и јединства. На иницијативу савезне владе Југославије, Ламперт је 1966. године враћен међу свештенике римокатоличке цркве. Широј јавности је познат по фотографији где је приказан како скупа са својим саборцима носи рањеног партизана. Погледати: *Lampert, Jože* - www.saleskibiografskileksikon.si

289 На моју велику жалост, упркос покушајима да сазнам барем најосновније податке о овом човеку, нисам успео у својој намери.

290 Борис Станковски је, скупа са Миланом Смиљанићем и Нестором Поповским, 22. септембра 1947. године био у Патријашији, на састанку који ће у многоме утицати на историју СПЦ. Пре тога он је, као свештеник у Куманову, у листу „Нова Македонија”, у броју од 4. маја 1946. године, објавио један веома интересантан

Свештеник (прота) Симо Беговић из Сарајева, кандидат за Изборну листу сарајевску (изборни Округ сарајевски).²⁹¹

чланак који се може посматрати као званични став македонских комуниста према СПЦ и македонско црквено питање. Такође, Станковски је био један од свештеника који су били постављени у технички одбор Свештеничког удружења приликом избора патријарха СПЦ 1950. године. 2. фебруара 1946. године обављао је дужност секретара Одбора за молбе и жалбе Скупштине Југославије. У истом Одбору, али у функцији потпредседника, помиње се и др Метод Микуж. Погледати: *1. ванредно заседање Народне Скупштинине ФНРЈ 31. јануара - 4. фебруара 1946. године (стенографске белешке)*, Београд, 1946, 59; Илиевски, Б. (2011), *Македонско - српски односи црквени односи 1944-1970*, Скопје, 54.

Искористимо прилику да поменемо још једног свештеника СПЦ који је 1941. године приступио партизанима, а био је на служби на просторима данашње Републике Северне Македоније. Реч је о Вељи (Велјану) Манчевском који је рођен у месту Броштица код Дебра 17. априла 1905. године. Као што смо рекли, партизанима се прикључује 1941. године и обавља дужност верског референта. Од 1943. године је верски референт при Главном Штабу Народноослободилачке војске и партизанских одреда у Македонији. На територији којом су управљали партизани 23/24. октобра организовао је свештеничку скупштину којој присуствује 11 делегата (нама су позната имена: Вељо Манчевски, Кирил Стојановски (1909-1971), Антим Поповски, Матеја Поповски, Томе Поповски, Зафир Јовановски, Ристо Ристевски, Ристо Тасевски, Ламбе Поповски и Смиљан Ристовски). Једна од одлука била је и та да се организује прво архијерејско намесништво на слободној територији, а као приви намесник изабран је свештеник Антим Поповски (1900-1987). Намесништво је иначе било подељено на 9 парохија. Током 1944. године бива ухваћен од стране албанских квислинга али убрзо бива ослобођен. Током октобра 1944. године у Врановици формирао је иницијативни одбор за организовање црквеног живота на простору Македоније и организовање Првог црквено-народног сабора. 4. марта 1945. године у Официрском дому у Скопљу окупио је око 300 делегата (свештеника и лаика) и тада су донете одлуке о обнови Охридске архиепископије као македонске аутокефалне цркве, да будућа црква има своје (македонско) свештенство, те да први македонски архијереј носи титулу Охридског архиепископа, а да православна црква у Македонији носи назив Светоклиментова Охридска Архиепископија. Вељо Манчевски умро је у Скопљу 1962. године. Такође потребно је поменути и следећа имена: Методиј Гогов, Панде Поповски, Спира Дамевски и Иван Галев (познат и као поп Шаћо). Они су, на поменутом скупу у селу Врановци код Велеса, у октобру 1944. године, чинили „Иницијативни одбор за организовање црквеног живота у Македонији”. Погледати: Поповски, Н. (1970), *Народноштво и црквоникто родољубие на еден македонски православен свештеник*, Вестник МПЦ 12; Јовчевски, Т., Јовчевски, М. (2000), *Рајница и Рајничкаша парохија во крајот на 19. и почеток на 20. век*, Дебар; *Верскиот референт на ГШ на НОВ и ПОМ* - www.mn.mk; Димевски, С. (1989), *Историја на Македонската православна црква*, Скопје, 1027.

291 Свештеник Симо Беговић рођен је 1872. године у селу Дробнићи код Рогатице

Свештеник Дејан Вујасиновић из Грачанице,²⁹² кандидат

мада се понекад наводи да је рођен у Палама. Гимназију је завршио у Сарајеву, а Богословију у Призрену. Пре Првог светског рата службовао је на подручју Романије. У исто време постаје активан члан „Младе Босне”. Због политичког ангажовања ухапшен је током 1914. године и осуђен на смрт. Ипак, ова одлука је преиначена и он бива осуђен на доживотну робију. Заједно са мноштвом других Срба наредне четири године проводи у логору Арад. Од 1918. до 1941. године био је парох на Палама. По окончању Првог светског рата увелико пројављује незадовољство ситуацијом у новонасталој држави. На мети његових критика нарочито се налазио корумпирани бирократски систем. Са друге стране, његова родољубивост никада није била доведена у сумњу. То се нарочито показало приликом иницијативе да се на Палама подигне споменик невино пострадалим жртвама у времену с почетка Првог светског рата. Наиме, власт је за десет година након овог масакра заборавила на ове жртве тако да је на месту њихове погибије био обичан дрвени крст, а само место је било потпуно неприступачно и зарасло у коров. Свештеник Беговић је са својим парохијанима покренуо иницијативу да се подигне нови споменик. Ову намеру је и остварио али уз минималну помоћ државе. Штавише, чак је у неколико наврата дошао у сукоб са представницима власти у Сарајеву. Чини се да је управо ово незадовољство и разочараност у власт која је водила државу у коју је он, као и небројено мноштво босанских Срба, својевремено полагао велика очекивања, довело до тога да се окрене ка револуционарном покрету. Свештеник Симо Беговић умро је 19. септембра 1952. године у Сарајеву.

Интересантно је да његов син Влајко (1905-1989) као и кћер Ксенија такође пројављују револуционарне идеје. Влајко се борио у Шпанском грађанском рату и имао је чин мајора. По окончању овог рата он је, заједно са другим борцима Интернационалних бригада, био у логорима по Француској. Током септембра 1943. године, скупа са Љубом Илићем, успео је да побегне из логора и да се прикључи Покрету отпора на југу Француске. Током јануара 1945. године, преко Барија, враћа се на територију која је тада била у рукама југословенских партизана. После рата заузима читав низ значајних позиција. Бавио се и проучавањем историје средњовековне Босне.

Ксенија се удала за Љуба Танасковића, трговца из Горажда, и активно је помагала борце у Шпанији. По избијању устанка против усташа на простору Романије она се прикључује устаницима. Погледати: Heleta, S., *Patriotska nit oca i kćerke* - www.politika.rs; *Osvećenje spomenika na Palama 1926* - www.trebevic.net

292 Свештеник Дејан Вујасиновић рођен је у Коњицу 1908. године. Богословију је завршио у Сремским Карловцима. Од 1930. године био је писар у Црквеном суду у Тузли. За ђакона је рукоположен 1933. године. Исте године је рукоположен за свештеника и бива постављен за пароха у Бољановиће. 1941. године био је на парохији у Скиповцу. Као и многи други свештеници СПЦ у НДХ био је ухапшен и са породицом смештен у логор Цапраг. Половином августа, у оквиру плана протеривања српских породица, официр Фрањо Шајкаш скупа са њему подређеним усташама, депортовао је породицу Вујасиновић за Србију. После Другог светског

за Изборну окружну листу Тешањ - Маглај (изборни Округ добојски), а такође и кандидат за Изборну окружну листу Лукавац (изборни Округ тузлански).

Кадија Едхем Пашалић из Жепча,²⁹³ кандидат за Изборну окружну листу Жепче-Завидовићи (изборни Округ добојски)

рата вратио се у Епархију зворничко-тузланску али убрзо је напустио свештеничку службу и започео каријеру у органима државне безбедности. Лишен је свештеничког чина 18. новембра 1954. године. Погледајте: Topalović, P., *Moј Skipovac 1941.-1945.* - www.jadovno.com; Индекс свештенства Епархије зворничко-тузланске, 175.

Искористимо прилику да поменемо још једног свештеника који је после Другог светског рата кренуо истим путем као и Дејан Вујасиновић. Наиме, Славко Ристић, син Милана и Видосаве, рођен је у Тузли 5. новембра 1915. године. Богословију је завршио у Сарајеву, а током 1938. године бива постављен за пароха у Горњој Слатини. Када је проглашена НДХ и када је започео прогон свештенства СПЦ, свештеника Славка Ристића са породицом усташе одводе у логор Цапраг, а потом бива депортован у Србију. За разлику од Вујасиновића, Славко Ристић је још током рата напустио свештеничку службу и приступио партизанима. Касније ће постати комесар УДБА-е. Званично је рашчињен 1955. године. Широј јавности остаће познат по томе да је он, у својству начелника безбедности саобраћаја београдског СУП-а, потписао записник о смрти Слободана Пенезића Крцуна. Погледајте: Индекс свештенства Епархије зворничко-тузланске, 207; *Krcunove poslednje речи - Šta to uradi* - www.danas.rs

293 Едхем ефендија Пашалић рођен је у Далипољу код Лашве 25. марта 1912. године. Шеријатску судачку школу окончао је 1933. године у Сарајеву. Као шеријатски судија (кадија) радио је на простору Македоније и БиХ. Био је сарадник Народноослободилачког покрета још током 1941. године, а активни учесник НОБ-а је од 1943. Заробљен је од стране Немаца током борби на Сутјесци али је недуго потом, под још увек недовољно познатим околностима, ослобођен. Од 1944. године као политички радник агитује на ослобођеним просторима БиХ. После Другог светског рата добија је намештење у Министарству дрвне индустрије у Сарајеву. Био је и савезни посланик у Скупштини нове Југославије. Такође је обављао дужност секретара Среског комитета КПЈ у Жепчу. Ипак, током обрачуна југословенских власти са заговорницима Инфомбир-а, Пашалић је 22. октобра 1950. године ухапшен и депортован на Голи оток. Чак ни његово активно учествовање у тортурама над другим затвореницима, поготово муслиманима, није га спасло смрти. Умро је (по неким, стрељан) 4. марта 1951. године на Голем отоку. Погледајте: *U Lugovima kod Busovače promovisana knjiga „Hafiz Zaim-ef. Puška”* - <https://www.muftiluk/tr.ba>; Petrić, N. (2013), *I zvijezde smo dosezali - Revolucionarni omladinski pokret Srednje Bosne 1941-1945*, 84; Митровић, М. (2013), *Лојорашки умрли на Голем ојтоку у њериоду 1948-1958. іодине*, Токови историје 3, 301,

Свештеник Ђорђе Врањешевих из Бања Луке, кандидат за Изборну окружну листу прњаворску (изборни Округ бањалучки).²⁹⁴

Свештеник (прота) Алекса Јерковић из Бања Луке,²⁹⁵ за-

294 Свештеник Ђорђе Врањешевих (1886-1969) припада оној групи свештеника СПЦ чији живот и рад у времену пре Другог светског рата још увек није довољно истражен. Наиме, Врањешевих у овом периоду постаје један од виђенијих свештеника Епархије бањалучке. Свакако је изузетно добро био упућен у друштвена дешавања непосредно и уочи самог почетка Другог светског рата на простору будуће НДХ пре свега захваљујући политичком ангажману своје кћери Раде. Наиме, Рада Врањешевих (1918-1944) још као ученица Учитељске школе у Бања Луци пројављивала је склоност ка левичарским идејама. Због тога је 1932. године и била избачена из ове школе. Наредне године, као ученица трговачке школе, била је примљена у омладинску групу којом је руководио СКОЈ. Поново бива избачена из школе, тако да образовање наставља у Скопљу, у тамошњој трговачкој школи. 1939. године, због немогућности да се запосли, враћа се у село Глоговац где јој је отац био на парохији. Пар месеци касније одлази за Београд где се запослила али и где је наставила са партијским радом. 1940. године примљена је у Комунистичку партију Југославије. Због политичког ангажмана остаје без посла. Тада се приклања Светозару Вукмановићу Темпу који је ангажује на пребацивању пропагандног материјала из Београда у Црну Гору. Током маја 1941. године долази у Бања Луку, а одатле прелази на слободну територију у Подргмечју. 1942. и 1943. године активно учествује на пропагирању комунистичких идеја међу становништвом БиХ. Учесник је првог заседања ЗАВНОБиХ-а 25. новембра 1943. године у Мркоњић Граду. Током десанта на Дрвар, ујутро 25. маја 1944. године, ухваћена је од стране Немаца у Дрвару. Након испитивања и мучења некако је успела да побегне али је недуго затим убијена. 1951. године проглашена је за народног хероја. Њен отац наравно да је био упознат са активностима своје кћери. Интересантно је поменути да је свештеник Ђорђе Врањешевих, 22. августа 1954. године, приликом депортације епископа Василија из Бања Луке за Београд, био претучен од стране својих партијских сабораца, а да се међу најгласнијим младим комунистима тада истицао Момо Капор. Погледати: *Ојросији им Боже, не знају шииа page* - <https://vidovdan.org>

Иначе, „противкандидат” протe Врањешевиха на изборима био је контраверзни Љубо Јанковић, аутор списа „Хроника живота и борбе народа срез прњаворског у времену од јесени 1918. до краја 1946. године”, који је окончан у Поточанима током 1973. године. Погледати: Раилић, О. (2018), *Извор за локалну историју околине Прњавора - „Хроника” Љубе Јанковића - Неки аспекти*, Гласник Удружења архивских радника Републике Српске 10, 369-381; Samardžija, S. (1983), *Četрнаеста srednjobosanska NOU brigada*, Banja Luka.

295 Алекса Јерковић још пре почетка Првог светског рата био је свештеник у Томни, Лакташима и Клашницама (Епархија бањалучка). Својевремено је радио и као наставник у Сарајевској богословији, а такође и почасни члан Епархијског

меник кандидата за Изборну окружну листу Србац - Лакташи (изборни Округ бањалучки).

Имам Хамдија Зукановић из Балијевића, заменик кандидата за Изборну окружну листу кључку (изборни Округ бањалучки).²⁹⁶

Свештеник Новак Мاستиловић из Сарајева, министар, кандидат за Изборну окружну листу Невесиње-Гацко (изборни Округ херцеговачки).²⁹⁷

Каноник Нико Донлуковић из Прчања,²⁹⁸ кандидат за Изборну окружну листу которско-херцеговску (изборни Округ цетињски).

црквеног суда. Између два светска рата активно је ангажован у раду „Кола српских сестара” у Дервенти. Погледати: *Источник*, 15. март 1910, 71, 74; *Уредба Црквено-просвјетне управе Српских православних епархија (миџрополија) у Босни и Херцеговини* - www.srbibih.com; Милошевић, Б. (2016), *Српска Православна Црква и свештеништво у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату*, Вишеград; *Кола српских сестара Дервентца*, Правда, 7. септембар 1933...

296 О њему нам је само познато да је својевремено био имам у цемату Побријеже недалеко од Санског Моста. Погледати: *Pobriježje Džamija* - www.mesdzid.ba

297 Погледати: Kozar, Đ., *Protojerej Mastilović je na partizanskoj kapi imao petokraku i to mu nije smetalo da između borbi vrši službu božiju* - www.oslobodjenje.ba; *Mostar slavi svoje oslobođenje* - www.abrasmedia.info; *Hercegovina u NOV*, Beograd, 1961; Поп Новак Мاستиловић (2010), *Црпцише, задиљеише*, Изворник 6, 117-160.

298 Заправо, реч је о Ники Луковићу који је рођен у Прчу 21. марта 1887. године. Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Котору. Потом уписује Теолошки факултет у Задру где дипломира током 1910. године. Време Првог светског рата провео је као војни свештеник у Требињу и Котору. Већ у овом периоду јасно и недвосмислено заступа тезу о потреби стварања нове југословенске заједнице. После рата је жупник у Прчу, а потом каноник и вероучитељ у Котору. Активно је учествовао у Другом светском рату на страни партизана. После рата учествује у политичком животу. Био је члан Уставотворне скупштине 1945. године, а такође и посланик у Народној скупштини Црне Горе (од 1946. до 1954. године). Осим по политичком ангажовању запамћен је и као историчар. Један је од оснивача Поморског музеја у Котору. Као велики поштовалац Петра Другог (Петровића) Његоша, Нико Луковић је 1947. године у Прчу поставио спомен плочу на кући где је Његош својевремено живео, а потом је испред цркве у овом месту поставио и Његошеву бисту. Нико Луковић умро је 15. фебруара 1970. године. Погледати: Don N. Luković (2010), *Prčanj*, Kotor; Ђурић, Н., *Дон Луковић: Црногорци су обновили српску славу оружја* - www.politika.rs; *Luković, Niko* - www.hbl.lzmk.hr

Земаљска изборна комисија за Хрватску, 11. октобра 1945. године у Загребу начинила је листу кандидата Народног Фронта за народне посланике у Скупштини. Међу кандидатима је и дон Анте Салацан,²⁹⁹ свештеник из Далмације.³⁰⁰

---

299 Рођен је 20. августа 1914. године у Опузену. До септембра 1943. године био је римокатолички свештеник у селима Витаљини и Смоковљани, недалеко од Стона. Тада напушта ХСС и ставове Мачека, те приступа партизанима. Недуго затим постаје председник Народноослободилачког одбора општине Стон и члан Окружног одбора јединственог Народноослободилачког фронта Дубровник. На конференцији одржаној 16. септембра 1944. године имао је излагање о доприносу свештенства који су приступили партизанима на просторима Хрватске. У једном усташком допису од 27. септембра 1944. године, упућеном на адресу главног управника за јавни ред и безбедност НДХ у Загребу, о свештенику Анти Салацану је речено да је он „настран и нервно болестан, да се креће само у свештеничкој одежди, да шаље телеграме Великом жупану и дубровачком бискупу, да се изражава као непријатељ државе, те да ће се свим силама одупрети свакоме ко би се усудио ући у Стон и на Пељешац” (погледати: *Zbornik NOR-a u Dalmaciji* (1985), Split, 8. knjiga, 1003, 1024, 1028). Током децембра исте године Анте Салацан постаће мета оптужби својих партизанских сабораца. Међу првима то је учинио Анте Јурјевић звани Баја на састанку Обласног комитета Комунистичке Партије Хрватске за Далмацију. Овај састанак одржан је 12/13. новембра 1944. године у Сплиту. Оптужбе против Салацана у основи су биле да он отворено брани позицију цркве као установе, да интервенише за ухапшене како би они били ослобођени, те да се приближава „мачековцима” (погледати: *Arhiv Instituta za radnički pokret Hrvatske, Zagreb*, film 45, snimka 136-142). Очеvidно да је Салацан до тада већ учврстио своје позиције међу партизанима, тако да није трпео неке последице у вези са овим оптужбама. После Другог светског рата био је први директор Дубровачког радија. Такође је наставио са свештеничким активностима. Наиме од 1947. до 1976. године био је на служби у Трпњу. Умро је 30. октобра 1990. године у Сплиту. Погледати: Anić, N. (2013), *Dubrovnik u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.): Od okupacije do oslobođenja*, Dubrovnik, I knjiga, 48-49.

300 Погледати: *Службен лист*, бр. 83, понедељак, 29. октомври 1945, 882.

УМЕСТО ПОГОВОРА

Књиге као што је ова имају за циљ и то да покрену истраживачки рад како би се теме, које су тек начете, у неком догледном времену што је могуће више обрадиле и како би, као резултат тог труда, настао низ научних радова. Разлог за то је неупитан. Наиме, на српском језику не постоји довољна количина литературе уз чију би помоћ савремени читалац имао могућност да се упозна са неким мање познатим „ситуацијама” из не тако далеке прошлости. Поменуте „ситуације”, свака на свој начин, утицаће на потоња дешавања и помоћи ће обликовању друштва у коме данас живимо.

Партизански покрет који је постојао у Другом светском рату на простору Југославије био је носилац револуционарних промена. Идеја стварања једне нове државе са једним новим системом вредности за многе је још 1941. године била нешто што је прихватљиво. Штавише, ова идеја чинила се као нешто што омогућава стварање „Раја на земљи”, стварања простора и друштва у коме ће бити превазиђене безмало све негативне појаве које су отежавале егзистенцију у неким прошлим временима. Руковођени идејама комунизма, а имајући идеализовану слику о СССР-у као првој комунистичкој држави на свету, југословенски комунисти препознали су прилику да распад некадашње државе искористе и као повод за

стварањем „новог света”. Објективно посматрано они су и успели у томе. Створили су нову Југославију, државу са низом специфичности које су, свака за себе, обележиле одређени део историје. Истовремено, партизански покрет од самог почетка постојања пажљиво је предузимао кораке у придобијању најширих народних маса. Један од тих корака било је и ангажовање свештенства пре свега због околности да је значајан број народа још увек био верујући и да је религија у њиховој свакодневици имала и те како значајну улогу. У пракси, постојање свештеника у партизанским јединицама стварало је један потпуно другачији утисак унутар народа и у значајној мери спречавало је ширење пропаганде о комунистима као безбожницима. Са друге стране, унутар свештенства СПЦ, један број њих прихватио је идеје комунизма из најразличитијих разлога. Да њихове симпатије према овој идеологији нису биле само симпатије, показало се почетком Другог светског рата када су појединци, неретко скупа са својом децом, ступали у партизанске јединице и учествовали како у борбама, тако и у агитацији ширења једне потпуно нове идеологије. Недуго након окончања рата, онда када се КПЈ учврстила на власти, доћи ће до промене односа према религији и према верским заједницама. Ова промена осетиће се и на односу према улози коју су „верски референти” одиграли у времену рата. Далеко од тога да они међу свештеницима који су одлучили да приступе партизанском покрету нису профитирали пре свега у материјалном, а такође и каријерном смислу те речи. Значајан број поменутих свештеника полако ће, сваки из свог разлога, смањивати своју примарну ангажованост у постреволуционарним активностима али ће зато, са друге стране, наставити да у потребној мери буду неко на кога се КПЈ може ослонити.

И као што смо рекли на почетку, оно шта су за револуцију учинили поједини свештеници, то још увек није довољно истражена тема. Пред истраживачима је велики изазов јер потребно је сакупити иначе богат корпус историјских извора, обрадити их на начин на који то очекује историја као наука и, уколико је то могуће, а надамо се да јесте, начинити низ радова помоћу којих се у жељеној мери може сагледати улога коју су они, војни референти, имали у партизанском покрету. Најискреније се надам да ће ова невелика књига представљати подстицај будућим истраживачима и да ће, у што је могуће скорије време, бити само један од наслова који ће за тему имати ову заиста интересантну тему.

СЛОБОДАН ПРОДИЋ
ПРАВОСЛАВНО СВЕШТЕНСТВО
У ПАРТИЗАНСКОМ ПОКРЕТУ
(1941-1945)

Издавачи

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад, Жарка Васиљевића 2А

www.arhivvojvodine.org.rs

УНИВЕРЗИТЕТ „ПРИВРЕДНА АКАДЕМИЈА”

Брчко, Петра Кочића 6

www.privrednaakademija.edu.ba

За издавача

Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине

Прелом

Иван Живковић

Лектор

Радмила Јовановић

Штампа

САЈНОС, Нови Сад

Тираж

300 примерака

ISBN

978-86-6178-102-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

271.2-725:94(497.1)"1941/1945"

ПРОДИЋ, Слободан, 1968-

Православно свештенство у партизанском покрету : (1941-1945) : прилози за проучавање улоге православног свештенства у партизанском покрету на просторима Југославије током Другог светског рата / Слободан Продић. - Нови Сад : Архив Војводине ; Брчко : Универзитет Привредна академија, 2024 (Нови Сад : Сајнос). - 189 стр. : илустр. ; 20 см. - (Библиотека Посебна издања / Архив Војводине, Нови Сад)

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-6178-102-5

а) Народно-ослободилачка борба 1941-1945 - Партизански покрет - Православно свештенство

COBISS.SR-ID 148448265